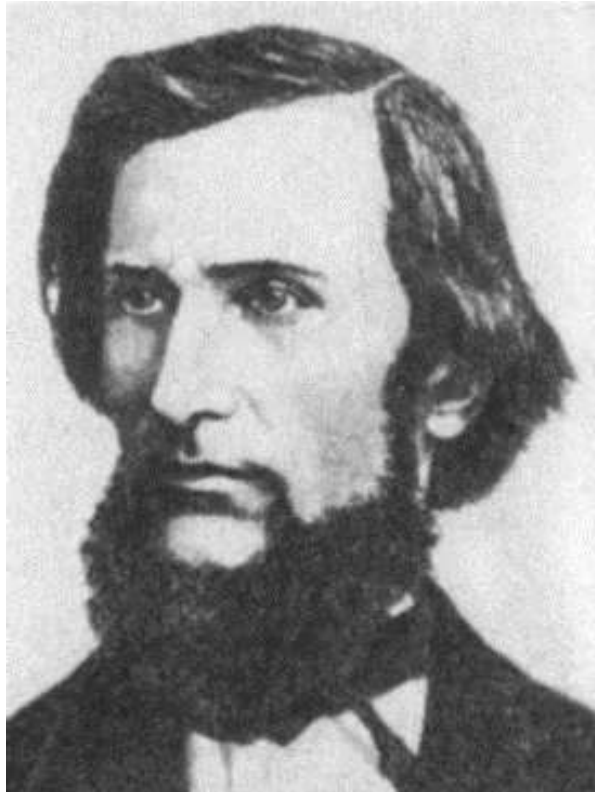

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ**

**КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ТА ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ**

***УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО
В СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ***

(до 185-річчя від дня народження)

ОБЛАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ

17 березня 2009 року

Херсон

Упровадження педагогічних ідей К.Д. Ушинського в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах (до 185-річчя від дня народження): Обласні педагогічні читання. 17 березня 2009 року / За заг. ред. І.В. Воронюк. – Херсон: РІПО, 2009. – 144 с.

Оргкомітет педагогічних читань:

Морева Т.Г. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології, проректор з наукової роботи Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, доцент.

Воронюк І.В. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Друкується за ухвалою кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (протокол № 2 від 12.03.2009 р.)

ЗМІСТ

Морева Т.Г. Упровадження педагогічних ідей К.Д. Ушинського в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах (до 185-річчя від дня народження)	5
Андрієвський Б.М. Ідеї К.Д. Ушинського і реформування національної освіти	7
Соценко Г.О. К.Д.Ушинський – основоположник педагогічної науки	8
Воронюк І.В., Селецька І.В. Психолого-педагогічні погляди К.Д. Ушинського	14
Карташова І.І. К.Д. Ушинський про дидактичні аспекти навчального процесу	16
Ляшкевич А.І. Використання педагогічної спадщини К.Д.Ушинського у навчанні мовлення учнів початкових класів	23
Манько Н.В. Лінгводидактичний підхід К.Д.Ушинського до навчання дітей рідної мови	27
Саган О.В. Духовність як основа педагогічної системи К.Д.Ушинського	31
Сухіна Л.А. Реалізація настанов К.Д.Ушинського у формуванні уваги для виховання та навчання учнів	32
Кулькіна Є.П. Великий вітчизняний педагог К.Д.Ушинський	35
Рідкоус О.В. Використання ідей К.Д. Ушинського про ситуацію успіху	45
Агачева Ю.А., Майстренко О.В. Ушинський про народність виховання	50
Мамаєва В.В. К.Д.Ушинський про значення рідної мови у навчанні та вихованні молодших школярів	54
Мусієнко В.С. Проблема дошкільного виховання у творчій спадщині К.Д. Ушинського	59
Пинзеник О.М. Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського в сучасному вимірі вищої педагогічної освіти	63
Раєвська І.М. Ушинський про вчителя та його підготовку	65
Стребна О.В., Пуленець Т.В. Погляди К.Д.Ушинського на виховання громадянина	70
З ДОСВІДУ РОБОТИ	
Коломенська Л.В. Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського	75
Хлебникова Т. «Детский мир» Константина Ушинського	80

Козлова Л.І. Актуальність поглядів К. Д. Ушинського на комплексне навчання з урахуванням системності, науковості та психологічного підходу у світлі рішень проблем навчання й виховання сучасної школи	83
Косарук М.П., Кубанцева І.В., Хільченко Н.А. Про роль рідної мови у творі К. Д. Ушинського «Рідне слово»	85
Васильчук Н.Г., Петровська Н.В., Рудомьоткіна Т.М. Актуальність педагогічних поглядів К.Д. Ушинського в системі сучасної початкової освіти або роздуми на тему: «Дидактика минулого століття на сучасному уроці»	89
Афанасіаді О.М., Лук'яненко Т.І., Кравчук О.М. К. Д. Ушинський про народність у громадському вихованні	94
Ладигіна О.І. Ідеї трудового виховання в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського	97
Білецька І.М. Актуальні питання громадянської освіти в педагогічному вченні К.Д. Ушинського	103
Хутковская Э.А. Воображение, его развитие и применение (по К.Д. Ушинському)	113
Наумова О.В. Взгляды К.Д. Ушинского на педагогику	117
Парафілова Г.А. Естетичне й духовне виховання молодших школярів силою слова й мистецтва	121
Ляшенко О.В. Принцип народності – як основа педагогічної системи К. Д.Ушинського	126
Середа Н.Є. К.Д.Ушинський про значення розвитку зв'язного мовлення в системі початкового навчання	130
Відомості про авторів	143

Морева Т.Г.

**УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО
В СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
(до 185-річчя від дня народження)**

17 березня 2009 року в Південноукраїнському регіональному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів відбулися обласні педагогічні читання «Упровадження педагогічних ідей К.Д. Ушинського в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах» (до 185-річчя від дня народження). У роботі взяли участь науковці, учителі міста та області.

Роботу педчитань було організовано у два етапи: пленарне засідання та круглий стіл. Пленарне засідання розпочалося доповіддю професора кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Б.М. Андрієвського «Ідеї К.Д. Ушинського і реформування національної освіти», у якій ішлося про те, що К.Д. Ушинський був основоположником стрункої педагогічної системи. Спираючись на педагогічну спадщину вченого, у сучасній освіті інтенсивно запроваджується модель особистісно орієнтованого навчання й виховання, створюються можливості для здобуття якісної освіти, розширюється та розвивається українськомовний освітній і культурний простір, формується здоровий спосіб життя.

Розкриваючи значення педагогічної спадщини Костянтина Ушинського, завідувач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Воронюк І.В. виокремила його найзначніші і найсуттєвіші внески в педагогічну науку: підхід до педагогіки, як до антропологічної науки, обґрунтування її психологічних засад. Великий учений стверджував, що педагогіка спирається на антропологію взагалі, зокрема на психологію і фізіологію.

Зі значними подіями в житті та творчості К.Д. Ушинського ознайомила присутніх старший викладач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання, Заслужений учитель України Соценко Г.О.

З педагогічними ідеями видатного вченого про навчання мовленню учнів початкових класів, лінгводидактичний підхід до навчання дітей рідної мови, реалізацію настанов К.Д. Ушинського у формуванні уваги для виховання та навчання учнів, спадщину великого педагога в сучасному вимірі вищої освіти та духовність як основу педагогічної системи, про дидактичні аспекти навчального процесу й ситуацію успіху ознайомили учасників педагогічних читань доценти кафедри Манько Н.В., Карташова І.І., Ляшкевич А.І., Саган О.В., Сухіна Л.А., викладач кафедри педагогіки і психології Рідкоус О.В., аспірант РІПО Пинзеник О.М. Проблеми виховання громадянина, значення рідної мови у навчанні дітей, ролі вчителя та його підготовки в педагогічній системі К.Д. Ушинського висвітлили в своїх доповідях викладачі кафедри

Мусієнко В.С., Раєвська І.М., Стребна О.В., викладач кафедри педагогіки і психології Агачева Ю.А., методист науково-методичної лабораторії дошкільного виховання Мамаєва В.В.

Усіма виступаючими було відзначено, що спадщина великого педагога – це цінний внесок до скарбниці світової педагогіки, який допомагає вирішити сучасні проблеми навчання і виховання. Ідеї К.Д. Ушинського пронизані духом гуманізму, демократизму залишаються актуальними й сьогодні.

Якщо перша частина педчитань була присвячена вивченню та аналізу впровадження педагогічних ідей великого педагога в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах, то «круглий стіл» дозволив поділитися виступаючим власним досвідом і думками з окремих питань, яких торкався К.Д. Ушинський у своїх роздумах, педагогічних працях, статтях. Так, Козлова Л.І., учитель початкових класів Скадовської гімназії, звернула увагу на актуальність поглядів Костянтина Ушинського щодо комплексного навчання з урахуванням системності, науковості та психологічного підходу у світлі рішень проблем навчання й виховання сучасної школи. Знайомлячи присутніх із класичним твором «Рідне слово», учителі початкових класів Скадовської гімназії Косарук М.П., Кубанцева І.В., Хільченко Н.А. наголосили на важливості та сучасності вислову К. Д. Ушинського: «Коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна її мова; ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток». Учителі Васильчук Н.Г., Петровська Н.В., Рудомьоткіна Т.М., Афанасіаді О.М., Лук'яненко Т.І., Кравчук О.М. (Скадовська гімназія) зупинилися на тих ідеях педагога, які є надзвичайно важливими для сьогодення, а саме: народність у громадянському вихованні та актуальність педагогічних поглядів великого вченого в системі сучасної початкової освіти, Парафілова Г.А. (Східненська ЗОШ, Білозерський р-н), Середа Н.Є. (ЗОШ № 38), Білецька І.М. (Каховська гімназія), вихователь Ладигіна О.І. (ДНЗ № 3, м. Генічеськ), психолог Хутковська Е.О. (я/с № 45) розкрили ідеї, переконання К.Д. Ушинського крізь призму сучасності тощо.

Підсумовуючи роботу педагогічних читань можна відмітити, що в сузір'ї корифеїв світової педагогічної думки ім'я Костянтина Ушинського, одного з основоположників педагогічної науки й народної школи, сяє зіркою першої величини, його ідеї нині успішно втілюються у відродження й розвиток національної школи й освіти, української системи виховання й педагогіки.

ІДЕЇ К.Д.УШИНСЬКОГО Й РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Демократизація суспільного життя, відродження національної культури й освіти вимагає повернення до педагогічних ідей українських просвітителів, зокрема до педагогічної спадщини К.Д.Ушинського. Завдяки багатому педагогічному досвіду К.Д.Ушинського сформована власна система поглядів, яка лягла в основу розробки теоретичної й практичної освіти. На думку Костянтина Дмитровича, має будуватися на основі врахування вікових, психологічних особливостей дитини, принципах свідомості, наочності і народності. Особливе значення в наш час набуває принцип народності, який ґрунтується на думці, що «народ повинен мати школу з рідною мовою навчання, яка має будуватися на власних національних засадах» [3, с. 63]. Ідеться про створення «народної» системи національного виховання як наголошував вчений, «виховання, створене самим народом має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в інших народів, бо тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку» [3, с. 97].

К.Д.Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання, де система виховання генерує національний дух, менталітет, характер нації, психологію, традиційну культуру та спосіб життя. Першоосновою національного виховання є рідна мова, як джерело духовного й інтелектуального розвитку дітей, формування їхнього світогляду. Основними ознаками сучасної школи є навчання рідною мовою, а серцевиною змісту навчання й виховання стає національна ідеологія, яка віддзеркалює духовні цінності народу, ідеї злагоди, справедливості й гуманності. Значне місце у спадщині К.Д.Ушинського відведено вдосконаленню класно-урочної системи навчання (посилення гуманітарного аспекту освіти, особистісно-орієнтований характер, індивідуалізація навчання, спрямованість на саморозвиток особистості, формування людини з науковим світоглядом, розумовим, моральним, трудовим, естетичним та естетичним вихованням тощо).

Величезне значення вчений-педагог приділяв особистісним якостям учителя. Це – любов до професії, педагогічна культура, всебічна освіченість, фахова майстерність, педагогічний такт та ін. При чому він активно виступав проти розподілу функцій вихователя й викладача.

Значне місце в педагогічній спадщині вченого відведено ролі сімейного виховання. Він підкреслював, що тільки правильне сімейне виховання забезпечує всебічний розвиток дитини. У сім'ї діти отримують перший соціальний досвід, набувають елементарних знань та навичок спілкування, формують особистісні якості. Піклування про підростаюче покоління є громадянським обов'язком батьків. Для цього їм необхідні педагогічні знання, гарне виховання, відповідні особистісні якості.

К.Д.Ушинський наголошував, що працю необхідно розглядати в якості одного з найбільш ефективних засобів етичного, фізичного та розумового розвитку людини. Тому школа має виховувати у своїх учнів пошану й любов до праці, сформувати бажання й звички до трудової діяльності. Основним видом праці дітей він вважав навчальну діяльність із посиленою участю їх у обслуговуючих та продуктивних видах праці. Основними засобами розвитку усвідомленої звички до праці він вважав: забезпечення самостійності дитини в діяльності; привчати до праці поступово; не перевтомлювати дитину в розумовій роботі; зміна видів трудової діяльності; вироблення навички та любові до праці через постійні вправи й посильні завдання.

К.Д.Ушинський надавав великого значення праці не лише для розвитку дитини окремої особистості, а й для всього суспільства в цілому.

Таким чином, К.Д. Ушинський був основоположником стрункої педагогічної системи. Спираючись на педагогічну спадщину вченого, у сучасній освіті інтенсивно запроваджується модель особистісно орієнтованого навчання й виховання, створюються можливості для здобуття якісної освіти, розширюється та розвивається українськомовний освітній і культурний простір, формується здоровий спосіб життя.

Література:

1. Алексєєв Ю.М. Україна: освіта і держава (1986-1997) / Ю.М.Алексєєв. – К., 1998. – 110 с.
2. Концепція розбудови освіти в Україні / Розробник О.Чешко. – К., 1995. – 98 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. /редколегія: В.М.Столетов та ін. – К: Рад школа. 1983. – Т.1 – 348 с.

Соценко Г.О.

К.Д. УШИНСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Наближається ювілей видатного вітчизняного педагога К.Д. Ушинського, педагога-демократа, мислителя, громадського діяча, творця одної школи, чиї ідеї не втратили своєї сили і в наш час, а навпаки, сприяють розвитку сучасної педагогічної думки. Велич К.Д. Ушинського не тільки в тому, що він відкрив нові шляхи розвитку педагогічної науки, підняв її на якісно новий щабель, а в тому, що його прогресивні педагогічні ідеї використовувались, використовуються й використовуватимуться для вдосконалення процесу навчання й виховання. Гуманізм, демократизм, турбота про загальне благо, патріотизм, зв'язок школи з народним життям, виховуюче й розвиваюче навчання, освітнє й виховне значення рідної мови, праця й виховання – усі ці думки продовжують жити й сьогодні і тому особливо близькі нам.

Творча спадщина геніального українського педагога назавжди ввійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю українського народу.

К.Д. Ушинський народився 2 березня 1824 р. у м. Тулі, у сім'ї дрібнопомісного дворянина. Його батько – Дмитро Григорович Ушинський – багато років перебував на військовій службі, ветеран Вітчизняної війни 1812 р., за станом здоров'я в чині підполковника пішов у відставку й працював службовцем у різних установах. Мати – Любов Степанівна Гулак-Капніст, українка, походила з родини відомого українського письменника Василя Васильовича Капніста, який народився й жив у с. Обухівка Миргородського повіту Полтавської губернії. Дитячі й ранні юнацькі роки К. Ушинський провів в Україні, у маєтку батька, в урочищі Покровидина, на мальовничому березі річки Десни, поблизу міста Новгород-Сіверського Чернігівської губернії.

Україна ввійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога із сім'ї, природи, від сусідів-українців, українських дітей-ровесників, з якими грався, під впливом української народної педагогіки, разом з українською мовою, яку добре знав і щиро любив, охоче спілкувався нею. У цьому першорядну роль відіграла, звичайно, його мати, яка сама керувала початковим навчанням сина, увела його у світ українства, пробудила в нього допитливість, інтерес до читання, прищепила любов до України. Вона померла, коли хлопцеві було 11 років. Про неї він зберіг на все життя щонайтепліші спогади. І хоча К. Д. Ушинський писав свої праці російською мовою, бо так склалися обставини його життя, та й українська мова була під суворою царською забороною, але він належить до плеяди славетних українських педагогів, належить Україні, з якою завжди був кровно й духовно пов'язаний. Та й по суті він мав таку ж тернисту особисту долю, як і Україна, зазнаючи наруг і свавілля з боку царських сатрапів. В умовах чорної реакції, що панувала тоді в Росії, його майбутня діяльність стала справжнім громадянським подвигом в ім'я волі України і всіх уярмлених народів.

Міцний фундамент знань і шанобливе ставлення до науки дало К. Д. Ушинському навчання в Новгород-Сіверській гімназії (першій гімназії в Лівобережній Україні), особливо під впливом директора гімназії процесора Фітимківського, відомого вченого, одного із засновників Харківського університету.

У 1840 році К. Д. Ушинський вступив до Московського університету на юридичний факультет.

Товариш по університету Ю.С. Рехневський так характеризує 17-річного студента Ушинського: «Уже під час вступних екзаменів і перших лекцій в університеті ми всі звернули увагу на Ушинського, який був тоді вельми молодою людиною, майже хлопчиком, із чорними виразними очима, з розумним і надзвичайно симпатичним лицем, жива і жвава мова якого, з ледь помітним малоросійським акцентом, оригінальні й різкі судження з приводу університетських лекцій, тогочасних літературних і

театральних явищ і всього того, що цікавило наш університетський світ, мимоволі збуджували загальне співчуття, яке викликає видка непересічна молода людина».

У 1844 році, блискуче закінчивши Московський університет, К. Д. Ушинський був залишений там на два роки для підготовки до професорської діяльності. З 1846 року працював на посаді професора Ярославського юридичного ліцею, звідки 1849 році був звільнений за демократичний напрям лекцій.

Довгий час К. Д. Ушинський був змушений служити урядовцем у Міністерстві внутрішніх справ, виконуючи роботу, яка не задовольняла його ні морально, ні матеріально. Улітку 1851 року, перебуваючи в службовому відрядженні в Чернігівській губернії, він одружився з подругою свого дитинства Надією Семенівною Дорошенко, яка походила зі славного українського роду Дорошенків і була дочкою українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії (тепер хутір Богданка Шосткинського району Сумської обл.).

У 1854 році К. Д. Ушинський влаштувався на посаду вчителя, а потім інспектора Гатчинського сирітського інституту, де значно поліпшив навчально-виховну роботу. З 1852 року співпрацював у педагогічних часописах «Журнал для воспитания» та «Русский педагогический вестник». У першому з них він у 1857 році опублікував свої статті «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у громадському вихованні», «Три елементи школи», «Шкільна реформа в Північній Америці» та ін.

Наприкінці 1859 року К. Д. Ушинського було призначено на посаду інспектора класів Смольного інституту шляхетних дівчат, де панували мертвотна атмосфера й страшенна зашкарублість. Долаючи великі перешкоди можновладців, Костянтин Дмитрович перетворив його в пристойний навчально-виховний заклад, запропонувавши новий навчальний план, додатковий дворічний педагогічний клас, залучивши до роботи талановитих педагогів. Одночасно він продовжував вести активну літературну й громадську діяльність. Склавав хрестоматію «Дитячий світ» (1861 р.), редагував «Журнал Министерства народного просвещения».

Інститут мав 2 відділення: у першому готували дружин для багатих чоловіків, а в другому – гувернерок. Ушинський зрівняв у правах обидва відділення; звільнив некваліфікованих учителів, переробив навчальний план. Наслідок – конфлікти з керівництвом. На нього пишуть доноси: звинувачують у вільнодумстві, неповазі до начальства, атеїзмі, аморальності. Просто звільнити видатного педагога не могли, тому відправили в тривалу подорож за кордон. Щоб повернутися потрібен був офіційний дозвіл керівництва.

К. Ушинський справедливо вважав надане йому відрядження за кордон замаскованим засланням. Видатний педагог-патріот тяжко переживав розлуку з Батьківщиною. В одному з листів 11 листопада

1863 р. він писав: «Страшно стає, як подумаю, що через рік чи два й останні тоненькі зв'язки мої з Руссю порвуться, і я залишусь десь у Ніцці чи Женеві, як острівець, загублений серед океану». Здоров'я з кожним днем усе погіршувалось. Незважаючи на це, учений-патріот і на чужині проводив напружену наукову роботу. Ушинський відвідав Швейцарію, Німеччину, Францію, Бельгію, Італію. Результат – стаття «Педагогічна подорож до Швейцарії», посібник для початкової школи «Рідне слово», хрестоматія «Навчальний світ». Підготував до друку педагогічну працю «Педагогічна антропологія», два томи фундаментальної праці «Людина як предмет виховання» (1868 р.), зібрав матеріал до третього тому цього унікального твору тощо.

У 1867 році Ушинському дозволено повернутися. Повернувшись із-за кордону (по суті, відбувши вигнання з Батьківщини), Ушинський доклав усіх зусиль до завершення великого видання психолого-педагогічного й філософського тритомного твору «Людина як предмет виховання». Але внаслідок перевтоми стан його здоров'я значно погіршився. У травні 1868 р. він поїхав до Криму на лікування, але доїхав лише до Києва й був змушений повернутися на хутір Богданку, де провів літо. Зиму ж 1869 року він перебував у Петербурзі.

У лютому 1870 р. зібрався на лікування в Італію, але добрався до Відня, там захворів і повернувся до Криму. У вересні цього ж року прибув до сім'ї на хутір Богданку, тут його зустріла страшна звістка – старший син Павлик трагічно загинув.

«Після такого удару, – писав тяжко хворий Ушинський у листах до Пугачевського, – здоров'я моє остаточно зруйнувалося, і я не маю вже сил, щоб повернутися до Петербурга. Ледве дістався з родиною до Києва, де тепер лежу хворий, і якби трохи поправитися, то поїду до Криму, а родину думаю влаштувати в Києві назовсім, купивши для цього будинок... Чи побачимось? Навряд. Моє багатостраждальне життя, здається, уже вичерпане. Поспішаю як-небудь влаштувати сім'ю на постійному місці, бо страшно й подумати, які безпорадні вони залишаються».

Помер К. Д. Ушинський 3 січня 1871 року, правлячи 3-й том «Педагогічної антропології». Як і наш геній Тарас Шевченко, Костянтин Ушинський, будучи тяжко хворим, заповідав поховати його на схилах Дніпра-Славутича. Труну з тілом Ушинського 9 січня 1871 року було перевезено до Києва. Поховано його в мальовничому й святому місці Видубицького монастиря під старезним каштаном.

Відомо, що поруч із могилою великого сина України була похована і його дружина Надія Ушинська, яка прожила 83 роки, а також і онука Олена. У 1936 р. ці могили, як і багато інших, було знищено, і через них прокладено асфальтову алею.

Дружиною Ушинського була його подруга дитинства Надія Дорошенко. Вона була дочкою збіднілого українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії

(тепер хутір Богданка Шосткинського району Сумської області). Мали вони трьох синів і трьох дочок.

Дружина Ушинського багато зробила для того, щоб відкрити початкову школу на хуторі Богданка, допомагала селянським дітям здобувати вищу освіту, ще до реформи 1861 року Ушинські звільнили від кріпацтва селян, і віддали їм значну частину своєї землі.

Дочки Ушинського, Віра і Надія, навчалися в Київській гімназії й Одеському інституті шляхетних дівчат. Старша дочка, Віра, відкрила на кошти батька і свої дві початкові школи в Києві. Менша дочка, Надія, у 1895 р. на кошти своєї матері і свої побудувала в селі Богданці початкову школу для селянських дітей. Навчалися діти в школах за книгами Ушинського «Рідне слово» і «Дитячий світ».

Про синів Костянтина й Володимира відомо, що вони навчалися в Київській гімназії й загинули в революційній круговерті 1918 року в Чернігові. У поневіряннях минули похмурі роки доньки Надії. Вона емігрувала і в 1944 році померла у Празі. Друга донька померла 1920 року в Києві. Найменша донька Ольга була дружиною голови Київської губернської земської управи Суховніна, який був послом у Константинополі. Вони мали чотирьох дітей, емігрували до Франції, де й померли. Усі онуки й правнуки великого педагога живуть за кордоном.

Педагогічна спадщина К. Ушинського – вершина не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. І на таку височінь він піднісся завдяки тому, що джерелом його творчості була народна педагогіка [2, с. 361]. Сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки. Наприклад, у першій частині «Рідного слова» вміщено понад 75 відсотків фольклору щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – половину. У «Рідному слові» Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку й жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних.

Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання. Національним він вважав виховання, яке історично склалося на історичному ґрунті певної конкретної нації й своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національне свідомого представника свого народу.

Стаття К. Ушинського «Про необхідність зробити російські школи російськими» (1867 р.) через «переважне, посилене вивчення батьківщини» своїм змістом і логікою закликає одночасно до того, щоб зробити українські школи українськими на основі інтенсивного вивчення України й українознавства.

Будучи українцем, К. Ушинський пишався своєю національною належністю, написав фундаментальну працю з українознавства, яку, на жаль, ще не надруковано.

Дидактика К. Ушинського глибинна, розмаїта й оригінальна. Він вимагав будувати навчання на основі врахування національних, вікових, статевих і психологічних особливостей дітей, наголошував на значенні повторення в процесі навчання, обґрунтував дидактичні принципи свідомості, наочності, систематичності, міцності засвоєння знань.

Духовно-моральне виховання, на думку Ушинського, має розвивати в дитини гуманність, почуття національної й власної гідності в поєднанні зі скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання й зміст духовно-морального виховання він визначив з огляду вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитині твердий характер і волю, стійкість, почуття громадянського обов'язку. Сюди ним включається усунення в національному характері рис від'ємних й утвердження прикмет позитивних. Основа духовно-морального виховання – протиставлення: Бога – дияволу, Добра – злу, Світла – темряві, Правди – брехні, Милосердя – жорстокості, Розуму – невігластву, Честі – ганьбі, Працьовитості – неробству, Краси – потворству» [3, с. 237].

Господарсько-трудове виховання в педагогічній системі К.Д. Ушинського виступає як основа всіх напрямів виховання. Психолого-педагогічний механізм його з усією достеменністю розкрито у фундаментальній статті «Праця в її психічному й виховному значенні» (1860 р.). Працю він вважає головним «джерелом людської гідності, і щастя». [1, с. 400].

Фізичне виховання, як виклав К. Ушинський у книзі «Дитячий світ» (розділ «Про людину») та в третьому томі «Педагогічної антропології» (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання»), має на меті зміцнення здоров'я, сили, досягнення правильного тілесного розвитку й утвердження здорового способу життя, вироблення навичок санітарно-гігієнічної культури учнів.

Звичайно, справжній учитель, на думку К.Д. Ушинського, – це той, хто постійно сам учиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою, підвищує й удосконалює свою кваліфікацію. Саме ця думка пронизує його статтю «Про користь педагогічної літератури».

Найістотнішим недоліком у справі тодішньої народної освіти К. Ушинський вважав нестачу «хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків» [6, с. 134]. Свої докладні міркування про підготовку кваліфікованих учительських кадрів для молодших класів він вклав у статті «Проект учительської семінарії» (1861 р.)

Значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши, таким чином, високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручничознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки вчительських кадрів.

Послідовниками Ушинського в Україні були Т. Лубенець, Б. Грінченко, Х. Алчевська, Ю. Федькович, С. Русова, Г. Ващенко та багато інших.

Педагогічні ідеї великого педагога нині успішно втілюються під час розбудови самостійної Української держави, у відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: – К.: Либідь, 2005. – 421 с.
2. Джурицкий А.Н. История образования и педагогической мысли: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 400 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т.2 – К.: Рад. школа, 1966. – 358с.
4. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения: В 6т. Т.1– М.: Педагогика, 1987. – 414с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах/ за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.
6. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії: – К.: Либідь, 1989. – 321с

Воронюк И.В., Селецкая И.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ К.Д.УШИНСКОГО

К решению педагогических и психологических проблем К.Д. Ушинский подходил с определённых методологических позиций, философских взглядов и убеждений.

В работах великого педагога отражается теснейшая связь его философских взглядов и теоретических педагогических положений. Любая теория, в том числе и педагогическая, не заключается в простом описании фактов, и учёный разработал педагогическую систему. Константин Дмитриевич утверждал, что при создании своей «Педагогической антропологии» он не смог опереться твёрдо ни на одну из модных в то время теорий, использовать их применительно к человеку, как предмету воспитания. «В решении проблем воспитания, - утверждал он, - если не опереться на философские основы, есть опасность превратить педагогику в серую рецептуру и нудные поучения долженствования. Без философских принципиальных основ педагогика не сможет встать на прочную научную базу» [4]. Педагогическая антропология, согласно замыслу Ушинского, должна развернуть перед

читателем научно-построенную картину того психического мира, в область которого педагог должен войти знающим и опытным руководителем.

Подзаголовок «Опыт педагогической антропологии», который К.Д. Ушинский дал своему научному труду «Человек как предмет воспитания», указывает на стремление учёного к новому, материалистическому решению вопросов воспитания. В этой работе он на основе развития всех наук о человеке стремился показать и общественно философские, и психофизиологические основы воспитания. К обширному кругу антропологических наук принадлежат: анатомия, физиология и патология человека, психология, логика, филология, география, изучающая землю, как жилище человека, и человека, как жильца земного шара, статистика, политическая экономия и история в обширном смысле, куда мы относим историю религии, цивилизации, философских систем, литератур, искусств и собственно воспитания в тесном смысле этого слова. Во всех этих науках излагаются, сличаются и группируются факты и те соотношения фактов, в которых обнаруживаются свойства предмета воспитания, т.е. человека.

Развитие человека, как показал автор «Педагогической антропологии», не является просто естественным процессом, определяемым внутренними особенностями и закономерностями вне воздействия среды и воспитания. Константин Ушинский выступает против всяких голых абстракций в построении педагогической науки, и в его работах мы видим много исключительно острой и сильной критики, направленной педагогов-идеалистов за формальные, спекулятивные педагогические и психологические системы [3].

Свою «Педагогическую антропологию» К.Д. Ушинский начинает с определения места человека в природе. Он рассматривает мир как единое целое. Человека он рассматривает как часть природы. Человек, как всякий живой организм развивается. Поэтому учёный резко критикует французского физиолога Клода Бернара, отождествляющего организм человека с машиной. Развитие человеческого организма, с точки зрения Константина Дмитриевича, происходит по внутренним закономерностям – механическим, физическим, химическим. Великий педагог считает, что материальный мир существует объективно и является источником всех наших знаний. Движение материи, утверждает он, происходит благодаря присущей ей внутренней закономерности, а не является результатом какого-то внешнего воздействия.

«Педагогическая антропология» К.Д. Ушинского не только психолого-педагогическая работа, а, прежде всего философско-методологическая. В раскрытии понимания антропологии выдающийся педагог выразил своё творческое отношение к этому философскому

принципу. По глибокому убеждению учёного необходимо согласованное изучение человека многими науками.

Из всего, что нами сказано, мы можем сделать следующий вывод. Педагогическая антропология представляет собой новый этап в развитии науки и искусства воспитания. В середине XIX века имелось не мало теорий воспитания, которые при ближайшем рассмотрении оказывались не более как умозрительными конструкциями, не выдерживающими серьёзной критики. К.Д. Ушинский положил начало разработки научной теории как системы взаимообусловленных идей и принципов, объясняющих связи педагогических явлений и процессов, – теории, основывающейся на комплексном анализе психологических процессов и деятельности, и не знающей противоречащих ей фактов. Педагогическая антропология представляет собой нечто большее, чем просто сумма составляющих её идей, положений, принципов. Как подлинная научная система она становится источником новых идей и педагогических устремлений.

Литература:

1. Гончаров Н.К. Педагогическая система К.Д. Ушинского. – М.: Педагогика, 1974.
2. Ушинский К.Д. Избранные произведения. Выпуск 4-й. / Под ред. В.Я. Струминского. – Москва –Ленинград: Изд-во АПН РСФСР, 1946. – 332 с.
3. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.5 /Сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1990.
4. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – К.: Радянська література, 1949.

Карташова І.І.

**К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

Розкриття сутності процесу навчання, з'ясування його закономірностей, визначення умов його перебігу, психологічних основ і на сьогодні є актуальною проблемою. Соціальні зміни, розширення інформаційного простору сучасної людини, звернення педагогіки до особистості учня – усе це вимагає перегляду, а іноді докорінної зміни в підходах до структури процесу навчання, його організації та рольової участі вчителя й учнів.

Саме тому звернення до спадщини видатних педагогів, до яких належить і К.Д. Ушинський, сприятиме встановленню еволюційних закономірностей у теорії навчання з метою прогнозування подальшого розвитку її складових та їх взаємозв'язків.

У своїх працях К.Ушинський приділяв увагу розкриттю необхідних умов навчання, які є тільки передумовами вірної побудови навчального процесу в цілому. Конкретно навчальний процес складається з ряду моментів, розглянутих Ушинським у ході аналізу процесу пізнання. Практично ці моменти здійснюються у процесі навчання на основі врахування численних обставин, які ніколи повністю не можна

передбачити, але їх виникнення сприяє виникненню спеціальних дидактичних проблем, які частково вирішуються у загальній дидактиці, частково – у предметних методиках. Основними моментами загального дидактичного методу, тобто методу, який притаманний будь-якому процесу навчання й потребує спеціальної дидактичної розробки, необхідно визнати у відповідності з матеріалами спадщини К.Д.Ушинського наступні органічно пов'язані між собою процеси:

1. процес накопичення матеріалів пізнання;
2. процес розумової обробки матеріалів;
3. процес зведення результатів розумового мислення в ідейну систему;
4. процес опанування набутими знаннями.

Правильна загальна методика навчання складається з належного й обґрунтованого сполучення названих процесів.

Процес накопичення матеріалів пізнання є основним і вирішальним моментом дидактичного процесу. Саме він є підмурком будь-якого пізнання й відповідно базою побудови навчання. Відповідно до сучасної йому прогресивної філософії й гносеології К.Ушинський неодноразово пояснював, що єдиним джерелом знань є людський досвід, отриманий унаслідок впливу зовнішнього світу на органи чуття людини. Тільки ті уявлення, які залишає зовнішній світ у людській психіці, є джерелом знань; знання виникають як результат обробки цих уявлень людським розумом, який використовує при цьому результати як особистого попереднього досвіду, так і досвіду всього людства. Звідси був природним висновок про те, що ніяке навчання, ізольоване від уявлень зовнішнього світу, не в змозі дати дитині дійсних знань, у разі відсутності в особистому досвіді дитини відповідних реальних уявлень, що були накопичені до навчання або під час навчання. Природно, що в сучасній Ушинському російській педагогіці виникла потреба в наочному навчанні, що базується на особистісному досвіді дитини. Знання, які отримуються дитиною в навчанні, повинні бути не «мертвими», словесними знаннями, а знаннями на основі досвіду. Це не свідчить, що проблема наочності навчання вперше народилася в Росії. Історично ця проблема виникла давно і мала свого видатного представника ще у ХУІІ ст., у лиці А.Коменського. Але кожна країна сприймала цей дидактичний лозунг у тому випадку, коли всередині неї визрівали умови, що вимагали побудови навчання на нових засадах. У Росії такі умови виникли в 60-ті рр. ХІХ ст., і саме Ушинський став прихильником і пропагандистом наочного навчання.

Визначаючи саме поняття «наочне навчання» Ушинський зазначає, що наочне навчання «строить не на отвлеченных представлениях и словах, а на конкретных образах, непосредственно воспринятых ребенком: будут ли эти образы восприняты при самом ученье, под руководством наставника, или прежде, самостоятельным наблюдением ребенка, так что наставник находит в душе дитяти уже готовый образ и

на нем строит ученье... Детская природа ясно требует наглядности. Учите ребенка каким-нибудь пяти неизвестным ему словам, и он будет долго и напрасно мучиться над ними; но свяжите с картинками двадцать таких слов, и ребенок усвоит их на лету... Показывание картинок и рассказы по ним – лучшее средство для сближения наставника с детьми. Ничем вы не можете так быстро разрушить стену, отделяющую взрослого человека от детей и в особенности учителя от учеников, как показывая и объясняя детям картинки... При наглядном обучении учитель, так сказать, присутствует при самом процессе формирования языка в детях и может направлять этот процесс. Причем главное дело опять делает та же картинка: она поправляет ложный эпитет, приводит в порядок нестройную фразу, указывает на пропуск какой-нибудь части; словом, выполняет на деле легко то, что учителю на словах выполнить чрезвычайно трудно» [т.6, с.265-266, 267-268].

Уже саме формулювання Ушинським поняття про наочне навчання свідчить про спрямованість його проти однобічного словесного (вірніше – схоластичного) навчання, так як воно радикально суперечить нормальним умовам пізнавальної діяльності людини, яка починається з уявлень зовнішнього світу і в подальшому спирається на них. «Непосредственно воспринятые нами из внешнего мира образы являются единственными материалами, над которыми и посредством которых работает наша мыслительная способность. Занимаясь наукой, мы привыкаем мало-помалу отвлекаться от употребляемых нами материалов, не будучи в состоянии никогда и ни в одном слове оторваться от них совершенно. Но дитя, если можно так выразиться, мыслит формами, красками, звуками, ощущениями вообще, и тот напрасно и вредно насилует бы детскую природу, кто захотел бы заставить ее мыслить иначе» [т.6, с.266].

Завдяки формулюванню й вирішенню Ушинським проблеми наочності, отримали розвиток сучасні наукові уявлення про навчальний процес як відображення процесу пізнання людиною світу. Саме проблема наочності була виразом того, що в педагогіку почало проникати усвідомлення важливості навчального моменту пізнання, яким є чуттєве сприйняття. Збагачення розуму чуттєвими враженнями – це та матеріальна опора, на якій базується складний процес мислення, що призводить у систему зміст сприйняття й підіймає його з кожним новим кроком на все більшу висоту. Але як тільки мислення втрачає цю опору й починає рухатися в галузі фантазії й уявлення або, що гірше, у галузі слів і фраз, яким не відповідає зміст чуттєвого сприйняття, процес пізнання стає позбавленим дійсності.

Саме тому одне з перших завдань навчання є всебічне культивування цього навчального моменту пізнання. Ушинський систематично відзначав необхідність всебічного розвитку органів чуття й використання їх у процесі пізнання. І, на кінець, важливою виявляється також справа збереження матеріалу, що сприймається, у пам'яті.

Ушинський зазначав, що інколи під впливом переоцінки розумового пізнання недооцінюють значення в пізнанні накопиченого пам'яттю фактичного матеріалу. «Рассудочная память без механической совершенно невозможна; рассудок приводит только в новые рассудочные ассоциации следы представлений, удерживаемые и воспроизводимые механической памятью... Мы не можем не назвать большим недостатком слабость механической памяти в человеке. Представьте себе, например, профессора истории, который бы беспрестанно забывал имена и годы и должен был бы прибегать то к тетрадке, то к рассудку, и вы согласитесь, что это было бы немалым мучением и для него самого и для его слушателей» [т.10, с.416]. «Между тем в практике школ замечаются сплошь и рядом такие явления, когда преподаватель, замечая в ответе ученика следы понимания, довольствуется известной неряшливостью в выполнении им заданной работы, принимая под час эту неряшливость даже за признак особой даровитости ученика» [т.10, с.419].

Процес розумової обробки матеріалів чуттєвого сприйняття є другим етапом пізнання (а, значить, і навчання), етапом нероздільно пов'язаним із першим. Саме тому великою помилкою в педагогіці другої половини ХІХ ст. було вульгарне уявлення, що наочне сприйняття є зовсім особлива, нижча, галузь елементарного пізнання, якій протистоїть інша галузь – логічного, наукового пізнання. У той же час, саме наочне сприйняття є сходинкою до наукового мислення. Як зазначав Ушинський, простіше відчуття приховує в собі зачаток абстрактної думки й викликає її. Ушинський писав, що найбільш абстраговані й загальні категорії мислення добуті нами з наочного сприйняття речей.

На противагу спробам навчати мисленню на абстрактних логічних вправах, що виховують скоріше «поверхностных резонеров – людей, готовых рассуждать о каком угодно, даже вовсе неизвестном им предмете, потому что в голове их всегда много готовых рассудочных категорий, могущих принять сегодня одно, а завтра другое содержание» [т.5,с.22], Ушинський висунув положення, що «как умственная, так и словесная гимнастика должны упражнять умственные и словесные силы ученика над каким-нибудь реальным, положительным знанием; что главной целью этих упражнений должно быть полное усвоение и ясное выражение самого знания, причем побочным образом будут упражняться и умственные силы, и способность слова» [т.5,с.22]. Саме тому він наголошував на тому, що до змісту навчання в загальноосвітній школі повинні входити в першу чергу предмети природознавства: «Логика природы есть самая доступная и самая полезная логика для детей» [т.5,с.26]. Пояснюючи виховне значення безпосередніх чуттєвих відчуттів для розвитку мислення, Ушинський зазначив: «Предмет, стоящий перед глазами ученика или сильно врезавшийся в его память, сам собой, без посредства чужого слова, пробуждает в учащемся мысль,

исправляет ее, если она ошибочна, дополняет ее, если она неполна, приводит в естественную, т.е. правильную, систему, если она расположена не логически. Для первых упражнений необходимо, чтобы предмет непосредственно отражался в душе дитяти и, так сказать, на глазах учителя и под его руководством ощущения дитяти превращались в понятия, из понятий составлялась мысль и мысль облекалась в слово» [т.5,с.235].

Природно поміркувати, у яких же формах знайде вираз розумова обробка матеріалів пізнання. У своєму аналізі другої стадії пізнання К.Д.Ушинський детально окреслив складний процес розумового мислення, зводячи його до діяльності свідомості, що порівнює отримані враження, узагальнюючи їх у форму понять, причому процес цього узагальнення досягається в складному акті індукції, зворотний процес розкладу понять на його елементи отримує найменування дедукції. «Более сложного психофизиологического акта мы не знаем – писал Ушинский про розумовий процес, – это венец, до которого достигает животная природа, последняя ступень развития этой природы и первая, на которую опирается духовная природа человека» [т.8, с.460].

Для дидактики суттєво важливим є питання, за допомогою яких прийомів повинно бути організовано розумове мислення учнів. Основний мотив, яким керувався Ушинський під час вибору таких прийомів, полягає в тому, що отримані дітьми в різний час уявлення знаходяться в їх пам'яті нібито в нерухомому стані. Звідси виникає потреба заставляти дитину приводити уявлення, що є в нього в наявності, у різноманітні комбінації. Внаслідок таких комбінацій і виникає можливість розумової переробки чуттєвих уявлень, приведення їх у нову систему. Кращим прийомом для такої розумової переробки уявлень, що вже є в наявності у свідомості дитини, але ще не приведені в систему, Ушинський уважав прийом випитування, так званий *сократівський прийом*. «Наставник своими вопросами только обращает внимание ученика на сходство или различие тех представлений, которые уже были в его голове, но никогда не сходились вместе. Сократический метод, внеся вопросами, свет в темную голову, сводит мало-помалу в рассудочную систему, ясную для сознания, все, что хранилось во мраке в этой голове, и, тем самым, отдает во власть разумного сознания материалы, случайно и отрывочно накопленные памятью...» [т.10. с.421-423].

І якщо К.Ушинський у поясненнях сократичного прийому робив певний наголос на тому, що за допомогою його необхідно добиватися самостійного мислення учня, то в інших працях відзначав, що кращим засобом для збудження самостійної думки учнів є постановка перед ними в бесіді завдань *порівняння* предметів, що вивчаються, з іншими. Треба зазначити, що й сократівський прийом, і прийом порівняння в сучасних методиках є широко розповсюдженими, особливо під час вивчення природознавства. У той же час, у педагогіці часів Ушинського, порівняння як прийом збудження й розвитку логічної думки учнів не

користувався особливою популярністю. Між тим Ушинський відзначав: «Сравнение есть основа всякого понимания и всякого мышления. Все в мире мы узнаем не иначе как посредством сравнения, и если бы нам представился какой-нибудь новый предмет, которого мы не могли бы ни к чему приравнять и ни от чего отличить, то мы не могли бы составить об этом предмете ни одной мысли и не могли бы сказать о нем ни одного слова. Такое основное положение сравнения во всем процессе человеческого понимания уже указывает на то, что в дидактике сравнение должно быть основным приемом» [т.7, с.332].

Неодноразово повторюючи, як важливо для педагога свідоме ставлення до тих логічних процесів, за допомогою яких відбувається розумова обробка матеріалів чуттєвого досвіду, Ушинський тим самим передбачав, що педагог не просто буде передавати або переказувати учням ті знання, які викладено в підручниках, а буде намагатися так побудувати своє викладання, щоб учні не просто запам'ятовували матеріал підручника, а розвивали на цьому матеріалі своє мислення й дійсно, а не придумано, суто словесним і механічним шляхом входили до володіння розумовим логічним мисленням.

Синтезування часткових результатів розумової роботи та ідейне мислення, що регулює процес пізнання. Спочатку розумова обробка матеріалів пізнання проводиться частково, розрізнено, і учні встановлюють у процесі навчання цілий ряд окремих наукових понять і закономірностей. Але рано чи пізно перед ними постає питання про логічну сутність кожної науки, що схована за численними частковими істинами, питання про систему науки. До такої системи учні будуть підходити, зрозуміло, поступово, і в процесі її з'ясування перед ними буде все ясніше виступати логіка даної науки, її загальна концепція. На цій стадії учні оволодівають наукою ідейно, у цілому. Це стадія розумового розвитку, на якій учень, до цих пір слушно рухався за своїм керівником, відчуває себе володарем науки в цілому, що здатний перетворитися на її творчого працівника. Про цю стадію К.Ушинський писав: «В юности идея должна сделаться главной духовной пищей человека: она должна возбуждать и рассудочные комбинации и формы их выражения в механической памяти... Пренебрежение дельного идеального развития в юношеском возрасте в пользу специального направления дает или узких эгоистов, людей сухих, рутинеров, или, смотря по натуре, фантазеров, идеальная сторона которых, не получив должного воспитания, увлекает их в безобразные, ни на чем не основанные, полудикие фантазии» [т.10, с.432-433].

Ушинський намагався так спланувати навчання, щоб незважаючи на врахування вікових особливостей, воно все ж такі підводило учнів до можливості бачення науки в цілому. Відсутність системності у навчанні Ушинський критикував: «Если преподаватель, руководствуясь случайным сопоставлением читаемых в классе рассказов, толкует ребенку сегодня об огнедышащей горе, завтра о благодарности,

послезавтра о крокодиле или железной дороге, а иногда в один и тот же класс, вынуждаемый необходимостью объяснить встречающиеся слова, толкует о множестве самых разнообразных предметов, то, конечно, не имеет он права требовать, чтобы ученики помнили его объяснения, и не может ожидать, чтобы в умах их построилось сколько-нибудь систематическое знание, а тем более систематически развитая идея» [т.5, с.23].

Матеріал навчання повинен бути побудований таким чином, щоб він попередньо підготовляв учнів до можливості й необхідності синтезу. Можливість такого синтезу Ушинський пропонував у всіх класах, зрозуміло, відповідно до віку [т.д., с. 178]. Разом з тим, Ушинський враховував, що система виглядає у школі не завжди явищем педагогічним, і зазначав: «У нас многие вооружились против научных систем в преподавании, и, конечно, если система предшествует предмету, то она не годится для детей. Но если она является результатом изучения предметов одного рода, то в высшей степени полезна. Только система, конечно, разумная, выходящая из самой сущности предметов, дает нам полную власть над нашими знаниями. Голова, наполненная отрывочными, бессвязными знаниями, похожа на кладовую, в которой все в беспорядке и где сам хозяин ничего не отыщет; голова, где только система без знания, похожа на лавку, в которой на всех ящиках есть надписи, а в ящиках пусто. Истинная педагогика, избегая обеих крайностей, дает ученикам прежде материал и по мере накопления этого материала приводит его в систему...» [т.5, с.355].

Ушинський вперше вводить поняття «генеральні ідеї змісту», які розкривають внутрішню логіку наук [т.д., с. 422]. Як не згадати численні сучасні дидактичні дослідження, автори яких підкреслюють особистісний внесок у процес введення понять «генеральні змістовні лінії», «генералізація змісту навчання», у які вони вкладають досить абстрактний зміст. Проте, декілька століть тому, Ушинський надав цьому поняттю зовсім інше значення. Генеральні ідеї, на його думку, є керівними початками всього теоретичного й практичного життя людини. Це ідеї – наукові, етичні, естетичні, сукупність яких складає серцевину світогляду людини.

Використання набутих знань як відповідальний момент навчання.

Саме Ушинський уперше дав раціональне психологічне пояснення самої сутності процесу заучування й засвоєння. Справа не в тому, щоб виучити що-небудь напам'ять, а в тому, щоб пов'язати те, що запам'ятовується, з тим, що добре відоме й, що найголовніше, постійно його застосовувати. Ушинський рекомендував постійне повторення як необхідний момент навчання. Але це повторення він рекомендував не як механічний прийом одноманітного повторення матеріалу, а як органічну побудову системи знань, що заснована на раціональному психічному

з'ясуванні процесу засвоєння. «Лучшие из дидактов, каких мне удавалось слышать в заграничных школах, кажется, только и делают, что повторяют, но между тем быстро идут вперед. Это объясняется тем, что при каждом повторении наставник вплетает какое-нибудь новое звено в установившуюся уже в детских головах сеть следов; или объясняет, что с намерением не было объяснено прежде или добавляет какие-нибудь подробности, которых с намерением не сказал прежде, зная по опыту, что лишние подробности, когда еще не укоренилось главное, могут подкопать все здание – и подробности, и главное» [т.10,с.427].

Користуючись терміном «повторення», Ушинський вклав у нього зовсім новий смисл, усвідомлюючи повторення не як механічне запам'ятовування незрозумілих слів і фраз, а як органічне впровадження у психіку раціонально засвоєного нею змісту.

Не дивлячись на несучасне «звучання» деяких педагогічних термінів, що вживає у своїх працях К.Ушинський, але в той же час дуже яскраві і вдалі порівняння, окреслені їм дидактичні проблеми процесу навчання, залишаються не до кінця вирішеними і сьогодні.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати про актуальність дидактичних ідей видатного російського педагога К.Д.Ушинського, що спонукає сучасних науковців і педагогів-практиків до досконалого вивчення його спадщини з метою реалізації провідних педагогічних ідей.

Література:

1. Ушинський К.Д. Собрание сочинений / Ред. коллегия: А.М. Еголин (гл.ред.), Е.Н.Медынский, В.Я.Струминский. – М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1953.

Ляшкевич А.І.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ К.Д.УШИНСЬКОГО У НАВЧАННІ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; у ній втілюється творчою силою народного духу в думку, у картину й звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте у світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Саме про це писав у своїй праці «Рідне слово» видатний учений і педагог К.Д.Ушинський.

Він, зокрема, зазначав, що мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління

народу в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова, – народу нема більше! Ось чому, наприклад, наші західні брати, витерпівши всі різноманітні насильства від іноплеменників коли це насильство, нарешті, торкнулося мови, зрозуміли, що йдеться тепер уже про життя чи смерть самого народу. Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства більш нестерпного, як те, що хоче відібрати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків.

Заслуга Ушинського полягає в тому, що дидактичні принципи навчання він розглядав у тісному зв'язку з формами та методами навчання. Будучи представником класно-урочної системи навчання, він велику увагу приділяв розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різноманітні, найефективніші методи й способи навчання: пояснення нового матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові й графічні роботи учнів, індивідуальні та фронтальні заняття учнів, проведення обліку знань учнів тощо. Зосереджувався він і на питанні реалізації на уроці освітньої та виховної мети навчання. Щоб привчити учнів до самостійної роботи й прищепити їм інтерес до навчання, треба допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність. Він був прихильником поєднання існуючих на той час формальної (розвиток пам'яті, уваги, мислення, мови) і матеріальної (вивчення матеріалу навчальних предметів) освіти. Щоб привчити учнів до самостійної роботи й виховати в них інтерес до навчання, треба багато працювати з учнями, допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність.

Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова. Воно пояснює їй природу, як не міг би пояснити її жоден природознавець, воно знайомить її з характером людей, що її оточують, із суспільством, серед якого вона живе, з його історією та його прагненнями, як не міг би ознайомити жоден історик; воно вводить її народні вірування, у народну поезію, як не міг би ввести жоден естетик; воно, нарешті, дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати дитині жоден філософ.

Критикуючи класичний напрям середньої освіти, Ушинський відстоював реальний напрям середньої школи (реальні гімназії). Через те великого значення він надавав вивченню таких навчальних предметів, як рідна мова й література, іноземна мова, історія, географія, природознавство, математика тощо.

Велика заслуга Ушинського в розробці питань вивчення рідної мови, завдання якого полягає в тому, щоб розвинути в дітях ту природжену здібність, яку називають даром слова; навчити їх свідомо володіти цінностями рідної мови й граматики (пізнання логіки мови). Для ефективного засвоювання учнями рідної мови треба розвивати в них дар

слова за допомогою усних і письмових вправ, поступово їх ускладнюючи. У вивченні учнями мови він радив використовувати кращі зразки народної творчості (билини, пісні, казки, прислів'я, загадки та ін.), а також кращі твори письменників (Пушкіна, Крилова, Лермонтова, Кольцова, Шевченка та ін.). Мова вчителя повинна бути зразковою для учнів, граматично правильною й милозвучною. Для учнів молодших класів велике значення мають книжки для читання, зразком яких була його книга «Рідне слово».

При вивченні граматики рідної мови, зауважував Ушинський, не повинно бути крайностей – надмірного захоплення або недооцінки її; потрібна певна, чітка система, а головне – свідоме вивчення граматичних правил літературної мови, уміле застосування усних і письмових вправ. Ушинський високо цинив проведення бесід з учнями як важливий засіб розвитку їх мови й мислення. У навчанні грамоти (читанню) учнів він відстоював звуковий (аналітично-синтетичний) метод, за яким подав перші уроки письма й читання у своїй книжці «Рідне слово». Педагог писав, що мова народу – кращий, ніколи нев'янучий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина. Висока оцінка ним рідної мови і його боротьба за створення шкіл, у яких би діти навчалися рідною мовою, мала не лише педагогічне, а й політичне значення. Його виступи із цього питання використали представники прогресивних сил Росії для боротьби з русифікаторською політикою царського уряду.

Як видатний педагог-методист, К. Ушинський дав низку цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в школі. На його думку, для правильної організації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей треба знати їх вікові та індивідуальні особливості, передбачати правильне дозування змісту навчального матеріалу, посиленість його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін. Ці дидактичні принципи навчання він детально розробив у своїх творах, де зазначав, що у процесі навчання необхідно розвивати пам'ять – пасивну (мимовільну) і активну (довільну), використовуючи повторення навчального матеріалу. Однак слід уникати механічного заучування, тобто зазубрювання. Неприпустиме перевантаження учнів, перевтома. Водночас навчання не може бути й розвагою.

Рідне слово, за К.Д.Ушинським, правдиво й глибоко висловлює національну самобутність народу, його думки, його надії, його права на самостійне існування. У методичній системі К.Д.Ушинського важливе місце посідає вчення про рідну мову як основне підґрунтя навчання й виховання. Методист неодноразово підкреслює виняткове навчальне й виховне значення рідної мови, народного наставника.

К.Д.Ушинський вважав, що немає підстав протиставляти навчання й розвиток здібностей дитини. Знання, що отримує дитина, власний досвід і спостереження під керівництвом педагога поступово й систематично залучають учня до науки, розвивають його здібності мислити, узагальнювати, розвивають його уяву й пам'ять.

К.Д.Ушинський виділив дві мети навчання рідної мови. Перша мета, формальна, складається з розвитку розумових здібностей учня, його пильності, пам'яті, уяви, фантазії й розуму. Друга мета шкільного навчання реальна і полягає в розумному доборі предметів для спостережень і міркувань. На думку методиста, перед учителем стоїть три основних завдання при навчанні рідної мови: розвиток «дару слова», прищеплення навичок володіння усною й писемною мовою, вивчення граматичної будови рідної мови.

Розвитку зв'язного мовлення або дару мовлення, як зазначає у своїх працях учений, надається значна увага. У зв'язку з розвитком мовлення розглядається методистом і проблема наочного навчання. К.Д.Ушинський вважав, що для розвитку зв'язного мовлення учнів необхідні самостійність мовленнєвої практики школярів і систематичність вправ. Розвиток зв'язного мовлення, за К.Д.Ушинським, повинен бути і усним, і письмовим. Саме тому в методичних зібраннях ученого ми бачимо продуману й логічну систему усних і письмових вправ із розвитку зв'язного мовлення і правопису.

На думку методиста, не можна навчити учня літературної мови без граматичних знань, тому навчання морфології повинно проводитися на синтаксичній основі. Цінними, на наш погляд, є думки К.Д.Ушинського щодо розвитку навичок грамотного письма. Серед методичних рекомендацій заслуговують на увагу думки про важливість і необхідність граматичних занять у школі. У працях ученого подаються і вправи, що можуть сприяти формуванню орфографічних і пунктуаційних навичок.

Надаючи великого значення вивченню іноземних мов, Ушинський радив починати вивчати їх тільки тоді, «коли рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини». Для вивчення рідної та іноземної мов велике значення має художня література, але її треба вміло підбирати, відповідно до віку та інтересів учнів.

Отже, методичні погляди К.Д.Ушинського являють собою логічну й струнку систему вивчення рідної мови, що є важливим на сучасному етапі стандартизації мовної освіти, коли кожний учитель дбає про розвиток мовної й мовленнєвої особистості.

Література:

1. Ушинський К.Д. Рідне слово // Зібрані педагогічні твори: У 2 т. – К., 1963. – Т.І.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПІДХІД К.Д.УШИНСЬКОГО ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

У педагогічній науці є імена, під знаком яких проходить професійна діяльність багатьох поколінь. Серед них – ім'я видатного українського педагога К. Ушинського, у педагогічній спадщині якого стрижневим є вчення про рідну мову. Це основне лінгводидактичне кредо Ушинського як методиста, педагога, учителя, ученого.

Випускник Новгород-Сіверської гімназії К. Ушинський добре знав і любив українську мову, яку називав своєю рідною, «нашою багатою, мелодійною, співучою мовою», якою написана «така багата народна література».

Із болем у серці переживав він заборону уряду навчати дітей-українців своєї рідної мови, мови великого Шевченка, яка «виганяється зі школи, мовби якась чума» [2: с. 269].

Нині, коли Україна розбудовує свою державність українською мовою, учення К. Ушинського щодо місця рідної мови у процесі навчання й виховання підростаючого покоління є надзвичайно актуальним.

Костянтин Дмитрович Ушинський – засновник методики початкового навчання дітей рідної мови. У 1861 р. він написав статтю «Рідне слово», у якій висловив свої думки й погляди на рідну мову, поставив проблему виховання дитини через рідне слово. На його думку, з перших днів життя дитину потрібно вводити в чудовий світ рідної мови. «Мова, - пише К. Ушинський, – краща, ніколи не в'януча і знову вічно розквітаюча квітка всього духовного життя народу» [2: с. 269].

Розкриваючи значення рідної мови, К. Ушинський виокремлює в ній насамперед народність. Він вважає, що мова кожного народу створена самим народом, а не кимось іншим. Із мови народу народжується і поет, і музикант, і художник. Саме тому великий педагог закликав любити й ніколи не забувати рідну мову. Що освіченіша людина, за його словами, то більше вона має цінувати перлини народної мови, оскільки в мові «одухотворюється весь народ, вся його батьківщина, вся історія духовного життя народу» [2: с. 270]. У мові Ушинський убачав найтісніший живий зв'язок між минулими, сучасними й прийдешніми поколіннями. Одне покоління змінюється іншим, а результати їхнього життя залишаються в мові й передаються спадкоємцям. За його переконанням, мова й народ нерозлучні. Якщо зникає мова, перестає існувати й сам народ. «Поки жива мова, – наголошує він у своїй статті, – живий і народ! Усе заберіть у народу, він усе може повернути, а заберіть мову – і він вже ніколи не зможе її повернути, навіть нову Батьківщину може створити народ, але нову мову – ніколи!» [2: с.270].

У характеристиці рідної мови К. Ушинського виступив глибокий патріотизм, любов до свого народу. Мова є повним відображенням

Батьківщини й духовного життя народу. Вона є тлумачем рідної природи. Захищаючи рідну мову, К. Ушинський різко критикував систему навчання в тогочасній Росії, коли дітям нерідко виписували гувернерів із-за кордону, і з перших років життя навчали французької чи іншої мови, забуваючи про рідну. Він з обуренням говорив: «Виписують із-за кордону няньок, тіток, гувернерів,... батько й мати і словом не перекинуться рідною мовою, влаштовують у хаті шматочок Франції чи Англії... І цією жалюгідною штучною атмосферою вони намагаються підмінити дитині рідну мову, Батьківщину» [2: с. 274]. Як патріот своєї Вітчизни, Ушинський дійшов висновку, що людина, яка з дитинства позбавлена рідної мови, залишиться непотрібним членом суспільства, ніколи не зрозуміє народ, залишиться людиною без батьківщини, яку б маску патріотизму вона не надягла пізніше. Кожний народ і його мова глибоко індивідуальні й своєрідні, за характером мови можна говорити про психологію народу. За ствердженням К. Ушинського, мова – це найкраща характеристика народу.

У статті «Рідне слово» педагог наголошує й на другій важливій рисі рідної мови: її історичному й соціальному походженні. Мова – це історичне явище, яке створюють тисячоліттями, це творчість не однієї людини, а багатьох поколінь. Водночас мова є знаряддям спілкування і зв'язку між людьми, вона пов'язує минулі покоління із сучасними в єдиний «організм». Слово, що було створене людиною, залишається в скарбниці рідної мови. «У скарбницю рідної мови, – за його словами, – складувало одне покоління за одним результати історичних подій, радощів і горя, все своє духовне життя» [2: с. 269].

Видатний педагог підкреслює і третю важливу рису рідної мови: її роль у навчанні і вихованні підростаючого покоління. Маленька дитина входить у навколишній світ завдяки рідній мові, яку він образно називає чудовим вихователем і педагогом. «Мова, – пише К. Ушинський, – є народним педагогом, наставником, який навчав дітей і тоді, коли не було книг, шкіл і продовжує навчати до кінця історії» [2: с. 269]. За Ушинським, рідна мова пояснює дитині природу, докільля так зрозуміло і влучно, як не зміг би пояснити жодний природодослідник, знайомить з історією народу так, як не зміг би познайомити жодний історик, розкриває такі філософські поняття, які не зможе розкрити жодний філософ. Дитина у п'ять-шість років розмовляє вже правильно і жваво своєю рідною мовою. Що допомагає дитині засвоїти рідну мову? -запитує вчений і відповідає, – деякі вважають, що такому легкому засвоєнню мови допомагає пам'ять. Однак К. Ушинський переконаний, що однієї пам'яті недостатньо. На його думку, у засвоєнні рідної мови дитині допомагає своєрідне мовне чуття. На противагу тим, хто стверджував, що дитина засвоює рідну мову несвідомо, К. Ушинський акцентує увагу на свідомому засвоєнні мови. У ранньому віці дитина засвоює велику кількість понять, логіку й філософію мови. Вона засвоює «легко і швидко у два-три роки стільки,

що і половини не зможе засвоїти у 20 років старанного методичного навчання» [2: с. 270].

У статті «Рідне слово» розглядається також питання про місце рідної мови серед інших мов. Ушинський зауважує, що для духовного розвитку дитини зовсім не байдуже, якою мовою вона говорить у дитинстві. Якщо мова, якою починає говорити дитина, суперечить вродженому національному характеру, то ця мова не справить такого сильного впливу на її духовний розвиток, як рідна мова. К. Ушинський вимагав, щоб у нашій країні навчання проводилося рідною мовою, оскільки дитина, яка засвоює чужу мову в себе на Батьківщині, розвивається слабкіше й повільніше. Ще гірше, зазначає педагог, якщо дитина відразу почне говорити кількома мовами, тоді жодна мова не стане рідною. При такому змішуванні мов рідне слово не зможе вплинути на розвиток дитини. Водночас К. Ушинський не заперечує доцільності вивчення другої мови дітьми дошкільного віку й подає низку цінних методичних вказівок:

1. Вивчення другої мови не починати раніше ніж рідна мова пустить глибоке коріння в духовну природу дитини.

2. Іноземні мови треба вивчати одну за одною, а не одночасно (доречи, досвід навчання дітей іноземних мов засвідчив справедливість цього застереження).

3. Вивчення іноземної мови має відбуватися за допомогою безперервних вправ і повторення, що запобігає забуванню.

4. Чим ретельніше займаються з дитиною вивченням іноземної мови, тим ретельніше вона має вивчати рідну мову.

Учення К. Ушинського щодо значущості рідної мови в засвоєнні дітьми іноземних мов дає змогу розробити ефективну методику навчання дітей другої мови на основі вивчення рідної.

Щодо впливу казок на розвиток мовлення, то, за словами педагога, вони збагачують словник дитини. В усіх народних казках часто повторюються ті самі слова й звороти, які запам'ятовуються дитиною, і надають їй мовленню образності.

К. Ушинський підкреслював, що дитина засвоює вже готову, створену до неї мову в сім'ї, під впливом матері чи няньки. Саме вони є першими наставниками дитини в засвоєнні рідної мови. До шести років, за К. Ушинським, дитина володіє надзвичайно великим мовним скарбом, який навіть перевищує її потреби. За його словами, у неї значно більший запас слів і зворотів для висловлювання почуттів і думок, ніж самих почуттів і думок. Водночас, застерігає дорослих педагог, дитина тільки переймає їхнє мовлення, що сама вона ще не доросла до цієї мови, вона ще не стала цілком її надбанням. Тож у творах К. Ушинського знаходимо не лише методичні поради першому наставнику дитини (вихователю, учителю), а і його обов'язки щодо навчання дітей рідної мови.

По-перше, педагог має дбати про те, щоб дитина дедалі глибше розуміла ті скарби рідного слова, які вона засвоїла тільки наслідуванням,

напівсвідомо, а іноді й зовсім несвідомо, механічно й часто, не знаючи справжнього їх значення, уживає недоречно. Завдання педагога своєчасно пояснити дитині значення кожного слова й звороту на конкретному прикладі або наочно. По-друге, мовлення, яке діти переймають від дорослих, не завжди буває бездоганим: «багате в одному відношенні, воно буває іноді надзвичайно убоге в іншому, буває, що воно рясніє неправильностями, недомовками, провінціалізмами... Звідси впливає для наставника обов'язок поправляти і поповнювати словниковий запас дитини відповідно до вимог її рідної мови» [2: с. 426].

У 1864 р. К. Ушинський написав першу навчальну книжку «Рідне слово» у трьох частинах, яку було перекладено багатьма мовами. Водночас для учнів було видано методичні рекомендації для вчителів із тією самою назвою. «Рідне слово» має таку структуру:

1. Азбука. Наведено зразки вправ для малювання в зошиті в клітинку, подано письмову та друковану азбуку, слова для читання.

2. Перша після азбуки книга для читання. Побудована на основі фактів та явищ із життя народу (побут, історія, праця, етичні та естетичні уявлення). Цей матеріал об'єднано в 36 тем. Матеріал кожної теми викладено в такій послідовності:

- слова (активний і пасивний словник) – назви предметів та їхніх якостей і властивостей, розміщені за родами й видами
- незакінчені фрази, які мають закінчити діти;
- запитання для дітей;
- прислів'я, приказки, наспіви, скоромовки, загадки;
- народні казки та казки, складені К. Ушинським;
- оповідання, вірші;
- картинки для дидактичних вправ.

3. Друга після азбуки книжка для читання. Другий рік навчання. У ній вміщено оповідання, казки, вірші для самостійного читання дітям.

4. Зразки письмових вправ для учнів.

К. Ушинський – засновник звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Отже, учення педагога про місце й роль рідної мови в житті народу, країни, дитини є центральною концептуальною тезою всієї педагогічної системи вченого, яка не втратила своєї актуальності й нині в Україні.

Література:

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – С. 3-7.
2. Ушинський К. Д. Твори: В 6 т. – Т. 1. – М, 1968. – С. 269 -457.

ДУХОВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ К.Д.УШИНСЬКОГО

*Усе, чим людина, як людина, може
й повинна бути, виражено цілком у
божественному вченні.*

К.Д.Ушинський

К.Д.Ушинський – творець глибокої педагогічної системи, центром якої є людина як духовна і суспільна істота.

Стверджуючи, що процеси виховання й навчання нерозривно пов'язані, видатний педагог пропонує систему виховання, основу на загальнолюдських, тобто християнських цінностях. Це система, у якій взаємопов'язуються зусилля родини, учителя, вихователя, створюючи єдине розвивальне середовище.

Школа має дати достойний рівень духовно-морального виховання, що полягає в розвитку в дитини найкращих рис і почуттів. А невід'ємним компонентом виховання є прищеплення релігійності. «Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності,- це ідеал, що його дає нам християнство», – таким було переконання К.Д.Ушинського.

Яким же чином відбувається виховний процес? Педагог вважав, що засвоєними рефлексами як результатом виховання є звички. Завдяки їм дитина здобуває здібності, яких не має від природи. На перший план висувається моральний зміст звички.

Так, К.Д.Ушинський наводить приклад того, як дитина може ставитися до чужої власності. «У кожного є наслідки власного досвіду. Одному вдавалося часто користуватися чужою власністю; другого кожного разу викривали й карали; третьому тільки погрожували, але не карали; четвертого сварили, але не відбирали чужого; п'ятого навіть захищали; шостого хвалили за сміливість та спритність і т.ін.». Усе залежить від того, які звички їй прищеплювалися вихователем: від суворого покарання до відкритого схвалення в однакових ситуаціях. Але зрозуміло, що досвід дитини трансформується у формування в неї стійкої звички, а значить і норми поведінки.

Християнство дає однозначну відповідь на цю проблему: не можна привласнювати собі чужого. І якщо вихователь у будь-якому випадку додержується цієї норми моралі, то й у вихованців не виникне сумніву, як поводитися в конкретній ситуації.

К.Д.Ушинський стверджує, що якщо вихователь дає своєму вихованцю «істинний, не тільки теоретичний, але й практичний погляд на людину, який оснований на почуттях, то покладає ґрунтовну основу морального виховання. Звідси, ... надзвичайна психічна важливість

християнського виховання, якщо тільки воно здійснюється, як слід: якщо ідеал людини, наданий Євангелієм, розвивається в душі дитини не мертвими, холодними рисами, а рисами, що говорять почуттям та бажанням».

Педагог приходять до висновку, що всі моральні, духовні нахили передаються людині шляхом свідомої наступності, а не безсвідомої спадковості. Таким чином, якщо дитину відокремити від впливу негативного або позитивного середовища, то ті нахили, що передалися їй генетично, можуть і не розвинути.

Сьогодні, коли в суспільстві відбуваються процеси на відновлення гуманності, толерантності, національної свідомості особливої уваги потребує організація навчально-виховного процесу, в основі якого лежить гуманна педагогічна система. На наш погляд, роботи видатного вченого дозволяють збагатити її зміст духовним наповненням.

Література:

1. Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения в двух томах. – М.:Гос.уч.пед.изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1953.-Т.1.-С.429-522.

Сухіна Л.А.

**РЕАЛІЗАЦІЯ НАСТАНОВ К.Д.УШИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ УВАГИ
ДЛЯ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ УЧНІВ**

Використання спадщини К.Д.Ушинського – це не тільки глибоке вивчення його праць, але, головне використання його ідей, практична їх реалізація у своїй роботі, Цікавими, на мій погляд, є його міркування з питань формування й розвитку уваги.

Глибоко аналізуючи сутність уваги, К.Д.Ушинський зазначає, що увага це єдині двері, через які враження зовнішнього світу, або ближче, стан нервового організму, викликають у душі враження. Ця думка спрямовує наше розуміння, що увага це не процес, а вона передуює будь-якому процесу. У своєму дослідженні автор розглядає сутність довільної та мимовільної уваги, аналізуючи дослідження багатьох авторів свого часу.

Використовуючи різні прийоми зацікавлення дітей математикою ми не задумуємось, що К.Д.Ушинський уже в ХІХ столітті зауважував, що інколи мимовільна увага бере верх над довільною, і ми мимовільно вибираємо предмети для мислення, ураховуючи ті враження, які нам наполегливо нав'язане нашою нервовою системою.

Плануючи нестандартні уроки вчителі якраз і зацікавлюють учнів роботою на уроці. Організуючи подорож потягом, літаком, у ліс, космос, мандрівку тощо, учні зосереджено працюють опановуючи нові для них ситуації спілкування з людьми, поводження в навколишньому, мимовільно із задоволенням виконують математичні вправи. Уроки-казки

з математики так зосереджують увагу учнів, що вони, не задумуючись, мимовільно виконують завдання.

Характеризуючи довільну увагу К.Д.Ушинського відмічає, що довільну увагу можна посилювати за допомогою вправ, і вона тісно пов'язана, з однієї сторони, із силою нашої волі, із другої – зі здоровим станом нервового організму.

К.Д.Ушинський виділяє такі умови формування й розвитку уваги:

- предмет, який ми розглядаємо повинен бути почасти знайомим нам, і почасти новим;
- влада наша над увагою тісно пов'язана із силою волі, з однієї сторони, і зі здоров'ям нервового організму, із другої, тобто, усе що зміцнює волю, зміцнює й довільну увагу;
- чим більше займатися певним предметом, тим більше цей предмет пробуджує цікавості;
- виробітка уваги здійснюється у процесі різноманітної й порівняно легкої діяльності;
- посильна праця.

Названі умови діють і в сучасному навчанні. Відомо, що математика наука абстрактна, важко сприймається учнями, саме, тому слід звернути увагу на математичні завдання, які насамперед повинні бути посильними для учнів. Учитель повинен дбати про те, щоб учні не були перевантажені, ті з них, яким важко дається математика, повинні отримувати конкретну допомогу з урахуванням їх розвитку. Одному достатньо тільки вказати де допущено помилку, другому подати наочність, третьому – схему міркувань тощо.

Виховуючи владу людини над увагою ми відкриваємо людині широку дорогу до розумового розвитку, а також, даємо можливість іти дорогою розуму й доброчесності.

Увага – це здібність свідомості і всієї душі зосереджуватись. Для формування зосередженості учням доцільно перед розв'язуванням завдання подавати навідні питання, або необхідне правило супроводжуючи їх чітко, яскраво виділеними словами «Запам'ятай!» тощо.

К.Д. Ушинський виділяє причини, що зосереджують діяльність душі, а саме:

- зовнішні причини, що полягають у силі самого враження (не помічаючи легкого дотику, ми помічаємо сильний поштовх);
- внутрішні причини полягають у зв'язку слідів наших відчуттів та асоціацій цих слідів.

Неодноразово К.Д. Ушинський наголошує на значенні уваги для виховання й навчання. Основні риси цього значення він розглядає в трьох відношеннях:

- 1) як барометр, по якому педагог може судити про розвиток і спрямованість вихованця;
- 2) як ворота, через які тільки він має доступ до душі вихованці;

3) як матеріал для розробки.

Як багато значать ці слова для сучасних вихователів, особливо в питаннях підготовки до школи. Якщо в дитини до школи сформовано основні елементи уваги, тоді у школі вчителю легше розвивати й удосконалювати її.

Корисними для сучасного вчителя будуть рекомендації, які надає К.Д. Ушинський для виховання учнів, розглядаючи названі риси для уваги.

1. Увага як мірило розвитку й показник спрямованості душі. Автор відмічає, що і характер, і нахили, і рівень розвитку, і напрям цього розвитку, і сучасний напрям душі краще всього вирізьблюється в увазі. Отже, дуже важливо для виховання ознайомитись з душею вихованця, а саме: на що вихованець звертає більше уваги, що показується під час відповідей учнів, під час повторення розказаного, у бесідах, бо у своїх питаннях учень висловлює більше ніж у відповідях.

2. Увага як ворота для всього, що входить у душу. Для формування й розвитку уваги К.Д. Ушинський пропонує такі засоби:

- посилення враження або прямо, наприклад, підвищуючи голос, підкреслюючи слова; або непрямо, наприклад, тиша в класі, відсутність предметів, що відволікають увагу учнів;

- пряма вимога уваги, наприклад, часті звертання до учнів, спочатку говорити запитання, а потім називати прізвище учня, використання вправ (на закінчені речення, котрі потрібно закінчити, помилки, котрі потрібно виправити), вимога повторити те, що сказав учитель, чи учень;

- міри проти неухважності, причинами якої можуть бути фізичні (жарко, нерухомість тіла, сильне стомлення) або моральні (одноманітність, стомленість від одних і тих же занять тощо);

- зацікавлення викладанням матеріалу. З маленькими учнями повинна формуватись зовнішня увага, яка поступово з підростанням учнів повинна переходити у внутрішню.

3. Увага як матеріал для виховної діяльності. Викликати в учневі щирю цікавість до всього корисного, морального і можна бути впевненим, що він збереже завжди своє достоїнство.

Отже, творче використання багатой педагогічної спадщини К.Д. Ушинського допомагає вчителю в розв'язуванні завдань, що поставлені перед сучасною школою, основні інші ідеї й форми роботи над розвиток уваги учнів залишаються актуальними й головними у практиці роботи сучасної школи.

Література:

1. К.Д. Ушинський. Внимание // Избранные педагогические сочинения. Т.1. – М.: Педагогика, 1974. – С. 286-294.

ВЕЛИКИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ПЕДАГОГ К.Д. УШИНСЬКИЙ

Великий вітчизняний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський, один з основоположників педагогічної науки й народної школи в Росії.

У розвитку свого світогляду Ушинський пройшов складний шлях: він був добре обізнаний із різними філософськими системами, сприймав їх критично, намагався створити свою точку зору, але так і залишився на шляху від ідеалізму до матеріалізму, хоч у багатьох питаннях дуже близько підходив до матеріалістичних позицій, виступав на захист матеріалістичної філософії. У питаннях розвитку природознавства він стояв на позиціях дарвінізму, у теорії пізнання й психології дотримувався фізіологічних основ, у питаннях соціології вважав, що розум є рушійною силою суспільного розвитку.

Виходячи з позицій матеріалістичного сенсуалізму, Ушинський твердив, що єдиним критерієм для речі є сама річ, а не наше поняття про неї.

У розвитку своїх соціально-політичних поглядів Ушинський не став на революційно-демократичні позиції. Так, наприклад, у статті «Праця в її психічному і виховному значенні», він показав суперечності в тодішньому суспільстві (конкуренція в промисловості, експлуатація людини людиною тощо, але через класову обмеженість свого світогляду він прийшов до висновку про необхідність класової боротьби, революційного перетворення суспільства. Засуджуючи залишки кріпосництва, Ушинський разом із тим не піднявся вище буржуазного демократизму, він вважав, що дальший розвиток Росії може відбуватися мирним шляхом, без революції. Ідеалістичні погляди особливо проявилися в перший період його життя в ставленні до релігії та в ідеалізації патріархального селянства (християнську релігію він вважав основою моралі й виховання).

Пізніше, особливо в останні роки свого життя, Ушинський, залишаючись релігійною людиною, виступав проти втручання церкви та духовенства у світське життя й шкільні справи, він писав: «Усяка фактична наука – іншої науки ми й не знаємо – стоїть поза всякою релігією, бо спирається на факти, а не на вірування». У статті «Загальний погляд на виникнення наших народних шкіл» (1870) він констатував той факт, що ідея церковної школи не знайшла підтримки в народі, що самі селяни виступали проти того, щоб у школах працювали попи. Релігійність людей, на його думку, повинна проявлятися в їх гуманності, у взаємній повазі й дружбі.

Педагогічна наука й мистецтво виховання. Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що науку про навчання та виховання – педагогіку – він розглядав у тісному взаємозв'язку з такими науками, як філософія, історія, психологія, анатомія і фізіологія людини та ін., а

також з педагогічною практикою. Педагогічна наука може розвиватись тільки тоді, указував Ушинський, коли вона збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом.

Він вимагав єдності педагогічної теорії і практики, взаємного їх збагачення, оскільки в педагогічній справі немає нічого гіршого, як відрив школи від життя, теорії від практики і практики від теорії. Щоб правильно навчати й виховувати людей, треба знати історію людства та історію виховання (історію педагогіки), всебічно знати їх самих, їх природу, задатки і психіку. Тільки при додержанні таких умов педагогіка буде наукою, а вихователі оволодіють мистецтвом виховання. «Якщо педагогіка, – писав Ушинський, – хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед знати, її також у всіх відношеннях» [3].

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що педагогіку він розглядав у тісному зв'язку із психологією, часто підводив психологічні основи в розв'язанні педагогічних проблем. Це мало особливо велике значення, оскільки за тих часів панували ідеї метафізичної та емпіричної психології.

У розвитку педагогіки й психології велике значення мала праця Ушинського «Людина як предмет виховання», у якій докладно розглянуто багато важливих питань: розвиток почуттів, сприймання, пам'яті, уваги, уявлення, мислення, емоцій, мови тощо. Виступаючи проти представників буржуазної психології і педагогіки (Гербарта, Бенеке та ін.), які однобічно, абстрактно, з метафізичних позицій трактували психіку людини, він, навпаки, психічне життя людини, зокрема дитини, розглядав у русі, в зв'язку з розвитком суспільства.

Як педагог і психолог Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, указував на методи й способи психічного їх розвитку: правильний режим життя, виховання волі та інтересів, набування трудових навичок, умінь і звичок, подолання труднощів тощо. Високо оцінюючи значення трудового народу в історії суспільства, він вважав, що й виховання підростаючого покоління повинно відбуватися в його інтересах з обов'язковим врахуванням специфічних особливостей кожного народу. Тільки із сукупності практики й теорії виховання в різних народів може створитись загальнолюдська педагогічна система виховання, як наука й мистецтво.

Ушинський зазначав, що всяка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука є вищим, мистецтвом, оскільки вона задовольняє найбільшу з потреб людини й людства в цілому – їх прагнення до вдосконалення.

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що він розглядав педагогіку як науку й мистецтво у зв'язку з досягненнями вітчизняної матеріалістичної філософії та інших наук про природу людини, про фізичне, розумове й моральне її вдосконалення.

Ідея народності виховання. Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем Ушинський вважав ідею народності виховання, яку він трактував досить широко. Термін «народність» він розумів, як історію того чи, іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови, у яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх народів Ушинський вважав виховання людей.

У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу.

Народність виховання в Ушинського не має нічого спільного з поняттям народності як прояву великоросійського шовінізму, патріархальності й релігійності; у нього це важливий засіб всебічного вивчення історії своєї батьківщини, засіб патріотичного виховання підростаючого покоління.

У виховуванні патріотичних почуттів дітей і молоді велике значення, на думку Ушинського, мають традиції з історії боротьби російського народу проти його зовнішніх ворогів у період Вітчизняної війни 1812 року, Кримської війни 1853–1856 рр. та ін. Але треба, зауважував він, щоб ці традиції послідовно використовувалися в процесі виховання й повсякденному житті, а не тоді тільки, коли батьківщині загрожує небезпека.

Ідея народності виховання в Ушинського свідчить про його боротьбу за розвиток російської національної педагогіки й школи, а також про критичне використання позитивного досвіду зарубіжної педагогіки. Розвиток освіти й виховання на основі народності повинен сприяти підготовці патріотів Росії, які б сумлінно виконували свої громадські обов'язки й поважали інші народи.

Народ, на його думку, є джерелом усіх багатств матеріальної й духовної культури, а тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість (поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво та ін.) – джерело культури народу. Однією з ознак народності є й мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу. У своїй статті «Рідне слово» Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; у ній втілюється творчою силою народного духу в думку, у картину й звук, небо вітчизни. Її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, у рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте у світлих, прозорих

глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – у спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова, – народу нема більше» [3].

Висока оцінка Ушинським рідної, зокрема російської, мови і його боротьба за створення шкіл, де б навчання проводилося рідною мовою народів Росії, мала не тільки велике педагогічно-методичне значення, але й політичне. Його виступи в цьому питанні були використані прогресивними силами Росії для боротьби проти русифікаторської політики царського уряду щодо народів, які жили на окраїнах Росії.

Моральне виховання. Моральне виховання Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб патріотичного виховання та підготовки людини до життя. Для Росії XIX ст., зазначав він, питання морального виховання дітей і молоді мали особливо велике значення, навіть більше за фізичне і розумове, оскільки в ньому було найбільше хиб і здійснювалося воно не в інтересах народу [1].

Моральне виховання людей треба починати з малих років і здійснювати постійно й систематично. Мета його – розвивати в дітей кращі риси й почуття: патріотизм і гуманізм, любов до праці й дисциплінованість, чесність і правдивість, почуття обов'язку й відповідальності, власної гідності й громадського обов'язку, скромність, твердість волі й характеру та ін. Найважливішим завданням морального виховання дітей і молоді, на його думку, має бути виховання в них палкої любові до батьківщини й народу.

З почуттям огиди ставився Ушинський до таких негативних людських рис, як псевдопатріотизм, кар'єризм, егоїзм, деспотизм, лицемірство, лінощі, прагнення до наживи та ін. Розглядаючи завдання й засоби морального виховання учнів, він гостро критикував такий «засіб» дисциплінування, як залякування й фізичні покарання, водночас указував на необхідність посилити вимоги до них щодо дисципліни й поведінки, але застосовувати при цьому правильні педагогічні методи.

Основними методами й способами морального виховання дітей і молоді Ушинський вважав переконання, запобігання неправильній поведінці, педагогічний такт учителя та заохочення й покарання, але не тілесні, особистий приклад учителя, а також батьків і старших, правильний режим, навчання тощо. Але найкращим засобом морального

виховання, на його думку, є фізична праця, за допомогою якої формуються кращі моральні якості дітей і молоді, але з умовою правильного поєднування її із працею розумовою.

У своїй статті «Праця в її психічному і виховному значенні» Ушинський указував на велике значення фізичної праці не тільки у вихованні дітей та молоді, а й у розвитку суспільства взагалі. «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, – писав Ушинський, – повинно виховувати її не для щастя, а готувати до трудового життя» [3]. Виховне значення фізичної праці, у тому числі й для морального виховання дітей, він розумів конкретно, виходячи із практики завдань школи й сім'ї: самообслуговування дома й у школі, допомога батькам по господарству, праця в саду й на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя й т. ін. Привчаючи дітей до праці, слід виховувати в них уміння долати труднощі, водночас стежити за тим, щоб діти не перевтомлювались, діставали насолоду від фізичної праці.

Праця людини, писав Ушинський, також необхідна для її душевного здоров'я, як чисте повітря для її фізичного здоров'я.

Без праці людина не може йти вперед, не може і залишатися на одному місці, вона буде йти назад: «Праця – не гра і не забава; вона завжди серйозна і важка» [1].

У питаннях морального виховання людей, зокрема в процесі їх фізичної праці, Ушинський допускав і помилки, особливо в перший період своєї педагогічної діяльності: деякі питання моралі й етики розглядав із точки зору релігійності та ідеалізації патріархальних відносин; вірив у можливість перевиховання й морального вдосконалення людей у процесі їх трудової діяльності, не змінюючи при цьому суспільного ладу.

Педагогічно-дидактичні принципи. К. Д. Ушинський був видатним педагогом-методистом, який висловив багато цінних думок про організацію навчання та виховання учнів у школі. Щоб правильно навчати дітей, розвивати їх розумові здібності, говорив він, треба добре знати їх індивідуальні та психологічні особливості, загальнопедагогічні й дидактичні принципи навчання.

У навчанні треба передбачати: зміст і дозування навчального матеріалу, посильність його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості, діяльності й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін. Усі ці педагогічно-дидактичні принципи навчання детально розроблено в його творах.

Велику увагу приділяв Ушинський розвитку пам'яті в дітей у процесі навчання, радив усіляко розвивати два види пам'яті – пасивну (мимовільну) і активну (довільну), а для цього слід частіше повторювати навчальний матеріал, уникати механічного «заучування напам'ять», тобто зубріння [2].

Головну увагу необхідно приділяти розвитку активного виду пам'яті, що має велике значення в розумовому розвитку й практичному житті.

Навчальний матеріал для запам'ятовування треба підбирати відповідно до віку учнів, використовуючи при цьому всі попередні їхні знання, набуті ще в дошкільному віці. Перевантажувати учнів заняттями не можна, особливо в молодших класах: перевтома учнів у процесі навчання – шкідлива; але навчання не може бути й розвагою. Для засвоєння знань велике значення має наочність. Ушинський підкреслював, що діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, отже, корисно вдаватися до всіх наочних засобів навчання з тим, щоб органи чуттів дітей брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу.

Ушинський писав: «Ви навчаєте дитину яким-небудь п'яти невідомим їй словам і бачите, що вона мучиться над ними довго і даремно, але зв'яжіть з малюнками двадцять таких слів і – дитина засвоїть їх швидко» [3]. Надаючи великого значення розповідям педагога по малюнках, він водночас застерігав, що їх треба проводити так, щоб дрібниці в цих малюнках не затемнювали головного, щоб розповіді й малюнки були цікавими для учнів, легко запам'ятовувались. Предметом таких розповідей може бути все, що доступно розумінню учнів. Уміле використання наочності на уроці допомагає учням краще пізнати навколишній світ–природу й життя людей. Проте Ушинський виступав проти надмірного захоплення наочністю в навчанні, не переоцінював її значення, радив розумно і в міру користуватись нею.

Прикладом умілого використання наочності в навчанні можуть бути його книжки для дітей – «Родное слово» і «Детский мир».

Заслуга Ушинського полягає в тому, що дидактичні принципи навчання він розглядав у тісному зв'язку з формами та методами навчання. Будучи представником класно-урочної системи навчання, він велику увагу приділяв розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різноманітні, найефективніші методи й способи навчання: пояснення нового матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові й графічні роботи учнів, індивідуальні й фронтальні заняття учнів, проведення обліку знань учнів тощо.

Кожний урок, на думку Ушинського, повинен мати освітнє й виховне значення. Щоб привчити учнів до самостійної роботи й виховати в них інтерес до навчання, треба багато працювати з учнями, допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність. Аналізуючи дві теорії освіти, що існували в той час – «формальну» (розвиток пам'яті, уваги, мислення, мови) і «матеріальну» (вивчення матеріалу навчальних предметів), він виступав за розумне поєднання в процесі навчання обох теорій освіти, надаючи великого значення як визначенню змісту навчання, так і розвитку в учнів мислення, пам'яті, уваги й мови.

Критикуючи класичний напрям середньої освіти, засилля в них грецької та латинської мов, Ушинський відстоював реальний напрям середньої школи (реальні гімназії). Через те великого значення він надавав вивченню таких навчальних предметів, як рідна мова й література, нова іноземна мова, історія, географія, природознавство,

математика та ін. У його книзі «Детский мир» подано дуже цікавий матеріал із природознавства.

Велика заслуга Ушинського в розробці питань вивчення рідної мови, завдання якого полягає в тому, щоб розвинути в дітях ту природжену здібність, яку називають даром слова; навчити їх свідомо володіти цінностями рідної мови й граматики (пізнання логіки мови). Для ефективного засвоювання учнями рідної мови треба розвивати в них дар слова за допомогою усних і письмових вправ, поступово їх ускладнюючи. У вивченні учнями мови він радив використовувати кращі зразки народної творчості (билини, пісні, казки, прислів'я, загадки та ін.), а також кращі твори письменників (Пушкіна, Крилова, Лермонтова, Кольцова, Шевченка та ін.). Мова вчителя повинна бути зразковою для учнів, граматично правильною й милозвучною. Для учнів молодших класів велике значення мають книжки для читання, зразком яких була його книга «Родное слово».

При вивченні граматики рідної мови, зауважував Ушинський, не повинно бути крайностей – надмірного захоплення або недооцінки її; потрібна певна, чітка система, а головне – свідоме вивчення граматичних правил літературної мови, уміле застосування усних і письмових вправ. Ушинський високо цінив проведення бесід з учнями як важливий засіб розвитку їх мови й мислення. У навчанні грамоти (читанню) учнів він відстоював звуковий (аналітично-синтетичний) метод, за яким подав перші уроки письма й читання у своїй книжці «Родное слово». Елементи природознавства, географії та історії в початкових класах, на думку Ушинського, треба вивчати в процесі пояснювального читання на уроках.

Надаючи великого значення вивченню іноземних мов, Ушинський радив починати вивчати їх тільки тоді, «коли рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини» [3]. Для вивчення рідної та іноземної мов велике значення має художня література, але її треба вміло підбирати, відповідно до віку та інтересів учнів.

Фізичне виховання. У педагогічних поглядах Ушинського знайшли своє відображення й питання фізичного виховання дітей, яке розглядалось як складова частина їх гармонійного розвитку. Організм людини, указував він, це єдине ціле, що розвивається в процесі її повсякденної трудової діяльності й під впливом оточення, у якому вона перебуває (природа, сім'я, суспільство). Тому треба створювати такі умови життя, праці й навчання дітей, які сприяли б їх фізичному розвитку, починаючи з раннього віку: нормальне харчування й сон, відповідний режим дома й у школі; фізична праця на свіжому повітрі; медичний нагляд; гімнастичні вправи та ігри; створення гігієнічних умов життя й праці; використання природних факторів (повітря, вода) та ін.

Велике значення у фізичному вихованні дітей має, на його думку, вивчення природознавства, зокрема анатомії й фізіології людини. У своїй книзі «Детский мир» (розділ «Про людину») Ушинський дуже цікаво розповів про будову організму людини, на цікавих прикладах показав

роль її фізичного загартування. У третьому томі «Педагогічної антропології» (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання») він зробив спробу обґрунтувати мету, зміст та форми фізичного виховання дітей, виходячи з основ анатомії й фізіології людини, медицини, санітарії й гігієни, приділивши велику увагу зміцненню нервової системи учнів та вихованню в них волі різними засобами фізичного загартовування.

Навчальні книги. Серед педагогічних творів Ушинського почесне місце займають його навчальні книги для учнів початкової школи «Родное слово» і «Детский мир», які витримали багато видань і широко використовувалися в Росії та інших слов'янських країнах (у Болгарії, Чехословаччині, Польщі), а також були зразком для створення книжок для дітей інших народів Росії (Т.Г. Лубенцем на Україні, Я. С. Гогешвілі в Грузії та ін.). Книжка «Родное слово» Ушинського написана для учнів I–III класів початкової школи: для першого класу – письмова й друкована азбука, малюнки, тексти для читання; для другого класу – матеріал для читання, поданий за такими розділами: у школі й дома, свійські тварини, сад і город, на вулиці й на дорозі, пори року (весна, літо, осінь, зима); для третього класу – практична граматики й хрестоматійні тексти.

У книжці «Родное слово» подано цікаві тексти для читання (оповідання, вірші, пісні, байки, казки, приказки, загадки), а також маленькі уривки із творів Пушкіна, Тютчева, Крилова, Жуковського, Кольцова, Майкова, Нікітіна, Огарьова, Аксакова, Некрасова та інших письменників. Сам Ушинський написав багато маленьких оповідань виховного значення. Книжка добре художньо ілюстрована.

Незважаючи на перешкоди, що їх чинило Міністерство народної освіти в розповсюдженні книги «Родное слово», вона була дуже популярною. Перша частина її перевидавалася 150 разів. У період політичної реакції 70–80-х років XIX ст. ця книжка була заборонена царським урядом. Знову її почали продавати тільки на початку XX ст., але Міністерство народної освіти стежило, щоб цією книжкою не дуже захоплювались учні і вчителі, всіляко обмежувало її розповсюдження.

Друга книжка Ушинського для дітей «Детский мир» складається із двох частин. У першій матеріал розподілений за такими розділами: перше ознайомлення з дитячим світом (діти в гаю, діти в школі, друзі і вчитель, що робиться в класі, пори року, про людину); відомості про природу (тварини, птахи, риби, рослини, ґрунт, мінерали, метали, речовини, погода, природні явища); ознайомлення з батьківщиною (столиця, губернії і повіти, міста і села, господарство, історичні події).

Друга частина книжки має такі розділи: відомості про природу, з історії та географії Росії, перші уроки логіки. У цій частині книги подано значно ширший і складніший матеріал, ніж у першій.

Після кожної частини книжки вміщено байки, оповідання, вірші, статті із природознавства, історії та географії. Ця книжка також багато ілюстрована.

В обох її частинах є методичні етапи й матеріали для вчителів, у яких багато методично-дидактичних порад.

Незважаючи на велику цінність книжок-підручників Ушинського «Родное слово» і «Детский мир», у них були й недоліки: деякий матеріал мав релігійне спрямування, висвітлювався з ідеалістичних позицій, не мав чіткого класово-політичного характеру. Книжка Ушинського «Детский мир» витримала 70 видань, вона, як і «Родное слово», мала велике поширення в Росії; перевидавалася і в інших країнах. У наш час у читанках для початкової школи вміщено ряд оповідань із підручників Ушинського.

Про вчителя і його підготовку. Передова громадськість Росії називала Ушинського вчителем російських учителів. Такої назви й пошани він заслужив своєю педагогічною діяльністю і своїми педагогічними творами. Він високо цинив роль і значення вчителя в суспільстві, у вихованні дітей і молоді, був глибоко переконаний, що в освіті, навчанні й вихованні учнів педагог відіграє головну роль, що особа вихователя означає все у справі вихованням. Через те Ушинський ставив до вчителя й великі вимоги.

Справжній учитель повинен любити педагогічну професію, бути добре обізнаним із науковими основами психології й педагогіки, досконало знати свій предмет, володіти методикою навчання та виховання учнів.

Ушинський був незадоволений системою й практикою підготовки вчителів у царській Росії, дбав про її поліпшення, особливо вчителів початкових шкіл. У своїй статті «Проект учительської семінарії» (1861) він накреслив цікавий і змістовний план створення в Росії вчительських семінарій у невеликих містах, і навіть селах, вважаючи, що туди треба приймати насамперед молодь – вихідців із селян, які добре знають сільське життя й охоче готуватимуться до роботи в сільських школах.

У своєму проекті вчительських семінарій Ушинський передбачив вивчення таких навчальних предметів: російська мова й література, історія, географія, природознавство, арифметика, креслення, малювання, каліграфія, співи, ручна праця, психологія, педагогіка, методика початкового навчання.

Для проходження педагогічної практики семінаристами при кожній учительській семінарії має бути своя зразкова початкова школа, а в разі потреби педагогічну практику семінаристи зможуть проходити і в інших школах.

Після закінчення семінарії випускники її повинні пройти річне педагогічне стажування, і тільки після цього їм присвоюється звання вчителя. Випускники семінарії – стажисти повинні підтримувати зв'язки зі своїми викладачами, з якими могли б радитися в деяких педагогічних питаннях.

Учительські семінарії, на думку Ушинського, повинні стати педагогічними центрами в тій місцевості, для якої вони готують учителів.

У них треба створювати вищі педагогічні курси для осіб, які мають вищу освіту й хочуть працювати вчителями, але яким бракує педагогічної підготовки.

Для підготовки вчителів середньої школи й викладачів педагогіки в учительських семінаріях Ушинський радив відкривати педагогічні факультети при університетах.

Для підвищення педагогічної й методичної кваліфікації вчителів, на його думку, велике значення мають учительські з'їзди та курси, які він радив улаштувати під час літніх шкільних канікул; він сам брав участь у роботі таких з'їздів, наприклад, у м. Сімферополі.

Значення К. Д. Ушинського в розвитку педагогіки й школи народів Росії. Ушинський був великим вітчизняним педагогом, фундатором народної школи в Росії, учителем російських учителів, великим другом дітей, автором чудових книжок-підручників для учнів і педагогічних творів для вчителів, реформатором системи підготовки нових учителів. Під його благодієвим впливом активно працювало багато його послідовників, а саме: І. М. Ульянов, І. Я. Яковлєв, В. Я. Стоюнін, М. Ф. Бунаков, М. О. Корф, Д. І. Тихомиров, В. І. Водовозов, Д. Д. Семенов, В. П. Острогорський, П. П. Вахтеров, Т. Г. Лубенець, Х. Д. Алчевська, Я. С. Гогєбашвілі та ін. Він мав великий вплив на розвиток освіти, школи і педагогічної думки народів Росії, України, Білорусії, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Казахстану, Чувашії та ін., а також зарубіжних слов'янських країн (Болгарії, Польщі, Чехословаччини).

Л. М. Модзалєвський, один із послідовників К. Д. Ушинського, так писав про нього: «К. Д. Ушинський – це наш справді народний педагог, так само як Ломоносов – наш народний учений, Суворов – наш народний полководець, Пушкін – наш народний поет, Глінка – наш народний композитор» [2].

Він був не тільки видатним російським педагогом, а й основоположником народної школи в Росії. Високу оцінку педагогічної діяльності Ушинського дав А. С. Макарєнко.

Пам'ять про К. Д. Ушинського зберігається в серцях усіх народів пострадянського суспільства, його педагогічна спадщина відіграла і відіграє велику роль у розвитку сучасної школи і педагогічної науки. Виконуючи вказівки МОНУ про критичне й творче використання науки й культури минулого, учительство й педагогічна наука з успіхом використовують усе те цінне, що є в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського.

Література:

1. Давиденко В., Калістратова Т. Відкрити серце для добра // Дитячий садок.-2007.- №22.-с.2-11
2. Поніманська Т. Виховання людяності//Дошкільне виховання.-2008.-32.с.6-9
3. «Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки». К., «Радянська школа», 1961, с.282.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО ПРО СИТУАЦІЮ УСПІХУ

Напередодні ХХ століття натуралістична філософія освіти, де людина осмислювалася як «вінець природи», була теоретичним підґрунтям більшості педагогічних парадигм (наукової, нігілістичної, моралістичної, ідеалістичної, матеріалістичної). Філософсько-освітні теорії натуралізму були спрямовані на формування світської людини. Представники натуралістичної філософії освіти вважали, що людина сама здатна, виходячи зі свого «єства» (спадковості), сформувати в собі особистість (продукт еволюції), тому що це в її владі.

Представниками наукової школи натуралістичної філософії в освіті в Росії були М.І. Пирогов, П.Ф.Лесгафт та К.Д.Ушинський.

В історії вітчизняної педагогіки особливе місце займає К.Д. Ушинський (1824- 1870). Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського є досить значною. Найзначнішим і найсуттєвішим внеском Ушинського є підхід до педагогіки як антропологічної науки, обґрунтування її психологічних засад. Вітчизняний педагог став основоположником вітчизняної наукової педагогіки та наукової школи, визначив основні шляхи й засоби розвивального навчання, обґрунтував необхідність урахування вікових та психологічних особливостей дітей, розкрив виняткову роль праці в психічному та фізичному розвитку людини.

Фактично від К.Д.Ушинського й іде концепція початкової школи як цілісної системи.

У створеній К.Д.Ушинським методиці початкового навчання визначеної вимоги, необхідні для здійснення взаємозв'язку навчання й розвитку учнів. Їх можна розподілити на дві групи. До першої групи входять вимоги, що стосуються відбору змісту навчання, а до другої ті, що охоплюють низки суб'єктивних психофізіологічних умінь, яким має відповідати методика навчання: своєчасність, поступовість, розвиток самостійності учнів, узгодженості з їхніми можливостями, задоволення прагнення дітей до активної успішної діяльності

К.Д.Ушинський був першим, хто достатньо повно оцінив та об'єктивно охарактеризував педагогічний потенціал успіху в навчанні: «Необхідно зробити навчання цікавим не тільки по своєму внутрішньому змісту, що іноді й неможливо, але й по легкості успіху. Дуже часто сама впертість перемагає тим, що вихователь організовує навчання так, що і впертий ледар робить крок уперед – і цей крок легкий; успіх декілька таких кроків дає наснагу дитині, і вона починає робити більш складні кроки, потім ще більш складні і в результаті зможе навчатися активно. Чи не так дитина навчається триматися на ногах та ходити? Тут все залежить від успіху перших спроб та послідовності наступних; якщо дитина впаде при перших же спробах, то іноді дуже довго потім не ходить. Про це знає кожна мати та досвічена няня. Вихователь повинен

бути впевнений, що успішна діяльність душі завжди приємна дитині, і повинен зробити все, щоби надати їй такий успіх у тій області діяльності, в яку він має намір її ввести» [3, Т. 1, С. 482].

Разом із тим К.Д.Ушинський підкреслював, що навчання – тяжка й не завжди радісна праця, у процесі якої учню необхідно подолати й труднощі, і небажання вивчати саме цей матеріал, і багато іншого: «...Само по собі книжкове навчання завжди принадувало дитину до праці; але при цьому потрібно не забувати двох слідуєчих обставин: по-перше, книжкове навчання принадує тільки до однієї розумової праці, тоді як розум дитини володіє ще великою кількістю асоціацій, які не в змозі задовольнити великої потреби душевної діяльності дитини; по-друге, основи наук, які складають коло дитячого навчання, майже всі розраховані на майбутню її діяльність, якою дитина, що живе дійсним і передбачити не може: яке швидке застосування може вона зробити з тих основних середніх арифметики, історії, географії, які надає їй школа.» [3, Т. 1., С. 477].

Оскільки не завжди можна опиралися на інтерес та бажання вчитися учня, Ушинський вважає досить нормальним і його примус до навчальної праці.

Більш того, у самому примусі він убачає самостійну педагогічну цінність: «Примусові для дитини шкільні заняття й навіть примусова робота... мають ще й інше значення, це значення обов'язку який вихованець виконує не тому, що він йому подобається, але й із прийняття вимог вихователя, тому що він повинен це виконати. Це приучення до виконання обов'язку так дорогоцінне, що якби педагогіці вдалося (чого їй ніколи не вдавалося, але чого вона в останній час домоглася) перетворити все початкове навчання в цікаву гру для дитини, то це могло би стати нещастям для виховання.

Для самого успіху необхідно, щоби примус до нього не перевищував сил дитячої волі над своїм душевним світом, а так як ці сили спочатку дуже малі, вимоги навчання при сучасному стані науки величезні, то наставник має призвати на допомогу й інтерес дитини, дозволяючи їй, наскільки це можливо раніше, користуватися плодами навчання в життєвій діяльності її душі. Зробити навчальну роботу наскільки цікавою для дитини та не перетворити цієї роботи в забаву – це одна з найскладніших та важливіших задач дидактики...

Але наскільки це би не вдалося педагогу, завжди в навчанні, застосовуючи допомогу нелегко отриманих, але некорисних знань, залишається достатньо такого матеріалу, до набування якого дитина має себе примусити, так як усе його значення в майбутньому.

К.Д.Ушинський був противником негуманного відношення до дитини (в тому числі і тілесних покарань), яке принижує особистість дитини. З усіх видів покарань найбільш можливим до застосування, на його погляд, являються попередження, зауваження та низька оцінка по поведінці. При цьому педагог підкреслював, що особливо важливо притримуватися

педагогічного такту й такого відношення до дитини, яке б не принижувало її в очах однолітків.

Особливу увагу К.Д. Ушинський приділяв формуванню різних почуттів у дитини. Серед багатьох інших він виділяв також і почуття успіху.

Він підкреслював, що розумове почуття успіху мисленнєвого процесу, яке виступає тим ясніше, чим біль зусиль прикладає до розуміння дитина. Це почуття, підкреслював педагог, ніби говорить «Це так, це вірно». Але не завжди це почуття може бути вірним, ось тому воно і є почуттям відносної істини.

Це почуття само по собі приємне, як крок, який робиться вперед, особливо, коли він відноситься до розумової праці, коли задовольняється стремління постійно розширювати свою розумову діяльність. К.Д.Ушинський звертав увагу, і на почуття розумової напруги, яке показує, що межа сили, якою володіє наша душа, уже досягнута, і далі цієї межі рухатися неможливо. У такому разі, наголошував педагог, дитина має повернутися назад і знову прийнятись за переробку, перестановку, конденсацію матеріалів, які раніше не були усвідомлені.

Не меншого значення він надавав і почуттю очікування. Почуття очікування вчений зв'язував із надією на успішне засвоєння та набуте вміння., із впевненістю, що очікування здійсниться. Він вирізняв різні ступені впевненості та вважав за доцільне їх розвивати в дитини.

Педагог вважав, що організм дитини має привчатися до розумової праці поступово, обережно. Без шкоди для здоров'я. Людина, яка звикла працювати розумово, нудьгує без такої праці. Метою розумового навчання К.Д.Ушинський вважав розвиток пізнавальних сил і мислення учнів та прищеплення їм культури праці шляхом цілеспрямованої діяльності вихователів, батьків та вчителів. Він наполягав на тому, що треба постійно пам'ятати, що слід передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання й здатність самостійно. без учителя, набувати нові знання, дати учневі засіб здобувати корисні знання не тільки із книг, але й із предметів, що його оточують, з життєвих подій, історії його власної душі. Ця здатність повинна залишатися в учня і тоді, коли вчитель його залишить. Володіючи такою розумовою силою, людина буде вчитися все життя, що, звичайно, і становить одне з найголовніших завдань шкільного навчання.

К.Д.Ушинський вважав, що ніхто не має право нав'язувати педагогу вказівок про те, як він має поступати в кожній конкретній ситуації, який використати прийом у кожному окремому випадку. Вибір способу виховного впливу має зробити сам педагог. Але щоб цей вибір був цілеспрямований, необхідних зв'язків між засобами впливу та їх результатами. Задля цього він радив «вивчати скільки це можливо фізичну й душевну природу людини, і взагалі вивчати своїх вихованців і оточуючі їх обставини, вивчати різні педагогічні засоби та їх доцільність у конкретних обставинах [3,Т.6., с. 55-56].

Педагог підкреслював, що «Вихователь повинен намагатися пізнати людину, якою вона є в дійсності, зі всіма слабостями й у всій величі... тільки тоді він буде в змозі знайти в самій природі людини засоби виховного впливу.

Слід звернути увагу й на те, що з позицій морального виховання Ушинський розглядав можливості використання в учбово-пізнавальній діяльності стимулюючого потенціалу заохочення та змагання. Моральне заохочення, на його думку, являється найкращим засобом морального виховання, що розвиває в дитині стремління йти вперед: педагогу необхідно зробити це устремління природною потребою кожної дитини, якістю її особистості. При цьому педагог вважав, що вихователь має хвалити дитину, не тільки відмічаючи її особисте просування вперед, але й порівнювати її успіхи з іншими дітьми, тобто провокуючи дитину на змагання.

Ідея К.Д.Ушинського про створення успіху в навчанні школярів набула в наші часи подальшого розвитку.

Говорячи про ситуацію успіху, слід звернутися до праць А.С.Белкіна [1], який розглядає її як «основний нерв гуманізації навчання і виховання» Завдання вчителя – в створенні умов, які сприяють подоланню труднощів, задоволенню чекань. Надії, формуванню позитивної мотивації, визначенню адекватного рівня позитивної самооцінки, самоповаги. Тобто ситуації для успішної життєдіяльності. Він вважає, що з педагогічної точки зору успіх – це таке цілеспрямоване організоване сполучення умов, при яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. Завданням учасників взаємодії є пошук шляхів успіху; постановка цілей до успіху; установлення довірливого контакту; створення умов співробітництва; насичення позитивними емоціями; аналіз реальної ситуації; вибір нестандартних рішень, альтернативних шляхів досягнення цілей; визначення міри допомоги партнеру; визначення нових перспективних ідей взаємодії.

А. В.Лопатін зазначає, що створення ситуації успіху в процесі педагогічної практики підкоряється деяким правилам [2]:

- правило «передбачення успіху»: учитель, створюючи ситуацію успіху, повинен сформулювати в структурі потребнісно-мотиваційної, емоційно-вольової сфер особистості найсильнішу активно-позитивну мотивацію досягнення бажаного педагогічного результату. У цьому випадку мета діяльності суб'єкта навчання й виховання, як очікуваний успішний результат педагогічного співробітництва, буде викликати позитивні переживання й стимулювати тим самим професійну творчість педагога;

- правило «швейцарського сиру»: для вирішення педагогічних проблем необхідно навчитися їх виділяти, тобто розвинути вміння «вгризатися» у провідну проблему, але не поглиблюватися в неї настільки, щоб утратити почуття перспективи. Із цією метою необхідно

ранжувати проблеми, тобто здійснити прогнозування можливих проблем; виявити, зрозуміти, сформулювати їх; узгодити та скласти їх; виявити причини, що призвели до їх виникнення; ранжувати проблеми за значущістю; пояснити причини їх існування; знайти шляхи та технології їх вирішення.

- правило врахування вихідних умов педагогічної системи. Найважливішим кроком до створення ефективної ситуації для учнів є її планування стосовно цілей і умов навчально-виховного процесу. Планування передбачає прогнозування; вибір організаційної структури; проектування; планування тактичне й стратегічне;

- правило аналізу педагогічних ситуацій, тобто аналіз сформованих раніше ситуацій успіху дає можливість об'єктивно оцінити ефективність і оптимальність використання ситуацій успіху для конкретних вихованців з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних характеристик;

- правило «досягнутої радості», тобто оволодіння вмінням переживати свої професійні досягнення з радістю й відчуттям щастя. При цьому відбувається активно-позитивна стимуляція подальшої діяльності в раніше обраному напрямі індивідуалізованої педагогічної допомоги учням.

Розвиваються ідеї К.Д.Ушинського й про роль учителя у створенні успіху та сам учительський успіх. Адже вчитель може стати успішним, допомагаючи бути успішним учню. Але при цьому повинна бути створена конгруентність у системі «педагог – учень»: вірогідність досягнення успіху підвищується в тому разі, коли присутні зустрічні зусилля (зустрічний рух) – намагання досягнення успіху. Як у школяра, так і вчителя.

Слід звернути увагу на дослідження А.С.Бєлкіна, який увів поняття «учительський успіх», оскільки тільки успішний учитель здатний створювати атмосферу успіху своїм вихованцям. Способів створення ситуації успіху для вчителя багато, з поміж них можна виділити зокрема «досьє успіхів В. Лозинського, кар'єрна карта Л.Петрова, І.Немової. Проте ми вважаємо, що потрібно обґрунтувати систему оцінки успішності діяльності вчителя, створити технології, які сприяють стимуляції діяльності, розробити прийоми, засоби, методи, що підвищують задоволеність учителя. Звідси випливає, що основна роль у цьому процесі належить управлінню, рефлексивній та аналітичній діяльності вчителя, розвивати організаційну культури, спрямовану на створення ситуації успіху як кожного суб'єкта навчального процесу, так і навчального закладу в цілому. Тобто створення сприятливого середовища забезпечує кожному можливість професійно й творчо зростати, самостверджуватися, бути визнаним і успішним, що в підсумку приводить до загальної радості, яка, на думку А.С.Бєлкіна є мелодією, що виконуються людьми, що володіють різними інструментами, «це, насамперед, емоційний відгук на успіх усього колективу».

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що педагогічні ідеї К.Д.Ушинського 'благодатною основою для подальшого розвитку ідеї створення ситуації учнів і вчителів, і набули досить сучасного звучання в теорії та практиці нашої школи.

Література:

1. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как её создать. – М.: Просвещение, 1991. -176с.
2. Лопатин А.В.Создание ситуации успеха в воспитательно-образовательной работе с подростками. – Кострома, 1999, -217с.
3. Ушинский К.Д. Избр. Пед. Соч.: В 6 т, -М., 1974.

Агачева Ю.А., Майстренко О.В.

УШИНСЬКИЙ ПРО НАРОДНІСТЬ ВИХОВАННЯ

Становлення державного суверенітету України, відродження культури її народу потребують переосмислення педагогічних надбань багатьох учених-педагогів, зокрема освітянської спадщини К.Д.Ушинського.

Від рівня впровадження ідеї видатного педагога в практику значною мірою залежить створення якісно нової національної системи виховання. Адже саме основоположним підґрунтям у спадщині К.Д.Ушинського є ідея народного національного виховання. Тому сучасне прочитання творів педагога-практика є особливо актуальним.

Українець за походженням, К.Д.Ушинський усім єством був врослим в український національний ґрунт. Але як і його знаменитий земляк М.Гоголь через великодержавницькі обставини змушений був служити російській науці, за що титуловано його «видатним російським педагогом», «основоположником російської педагогіки». Тим часом лекції, статті, реферати, книги й підручники були наповнені рідним йому за духом матеріалом; інколи настільки, що це викликало звинувачення в українофільстві. Усе життя Ушинський прагнув прислухатися справі української освіти, ратував за українські школи, але завжди перед ним поставала глуха стіна нерозуміння, нехтування та заборони. Єдине, що вдалося, – померти на рідній землі й бути в ній похованим та заповісти свою маєтність на розвиток українського шкільництва. Згодом, його дружина й доньки, збудувавши в Києві й кількох селищах Сумщини школи, передавали значні кошти на заснування в Чернігові педагогічного інституту та на інші благодійні справи.

К.Д.Ушинський застерігав від небаченого механічного перенесення систем виховання й навчання одного народу від іншого, оскільки вони розвивалися за різних умов і в різні історичні епохи. «Коли б, наприклад, хто-небудь побажав виховувати сучасні народи за тією ж системою, що й новоєвропейські, не звертаючи уваги ні на історію, яку прожив кожен народ, ні на релігію, ні на державний устрій, то звичайно, таке виховання не досягло б нічого щасливого результату», – цитує Ушинський думку

німецького педагога Дістервега у праці «Про народність у громадському вихованні».

Кожна з національних систем виховання за переконанням Ушинського, за певної зовнішньої схожості має свої корінні відмінності, особливу мету й засоби досягнення цієї мети, а відтак наслідування одним народом виховної системи іншої веде неодмінно на хибний шлях.

Таким чином, виховання йде тим шляхом, який прокладає сам народ та його визначні люди й, діючи заодно з іншими громадськими силами, виховання допомагає йти цим шляхом окремим особам та новим поколінням. Усвідомлення народної ідеї виховання відбувається тим швидше й повніше, чим більше займається ним громадська думка й наука, чим частіше ці питання стають доступними для всіх.

Створюючи свою педагогічну систему Ушинський виняткового значення надав одному з найважливіших принципів виховання – принципу народності. На думку Ушинського народне виховання є таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу.

Видатний педагог-демократ справедливо вважав, що справа освіти повинна знаходитись в руках трудящих, бо «сучасне значення народу в загальному історичному житті людства є одне з найголовніших джерел не тільки його зовнішнього значення, а і його внутрішнього добробуту».

Аналізуючи витрати окремих західних держав на народну освіту, Ушинський зазначав, що добре поставлена народна освіта, звичайно, коштує не дешево. Проте слід зважити, що коштує народові дорожче – освіта чи неuczтво. «Мені здається, ніякі доцільні витрати не повинні лякати державу... добре насіння освіти дороге, зате й родить воно сторицею».

Видатний педагог через усе життя проніс у своїй душі гарячу любов до народу, віру в його велетенську силу, творчі можливості. Він перший прагнув створити струнку систему освіти, що охоплювала б найголовніше й вирішальне, зробити школу такою, щоб її не боялися діти, а йшли в неї з любов'ю. Він одним із першим подбав про підготовку для цієї школи вчителя з народу, учителя з високою культурою, глибокими й ґрунтовними знаннями природи дитини, озброєного найефективнішими методами навчання й виховання, відповідними підручниками й методичними рекомендаціями.

Створюючи свою педагогічну систему, Ушинський виняткового значення надав одному з найважливіших принципів виховання – принципу народності, виходячи із глибокої віри у свої сили народу – творця великої мови, неперевершених зразків матеріальної й духовної культури.

На думку Ушинського народне виховання є таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу. З'ясуванню педагогічних принципів він присвятив одну з найвизначніших праць «Про народність у громадському вихованні». «Є лише одна загальна для всіх

природжена схильність, – зазначає Ушинський, – на яку може розраховувати виховання, це те, що ми звемо народністю...». Під народністю він розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену їх історичним розвитком, географічними, природними умовами. Це поля батьківщини, їх мова, її перекази й життя, тобто те самобутнє, найтипівше й найдорожче, що відрізняє одну націю від іншої, і забезпечує їй успішне функціонування й розвиток.

За визначенням Ушинського «народність є досі єдиним джерелом життя народу в історії. Через особливість своєї ідеї, що вноситься в історію, народ у ній є історичною особистістю... Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув цю роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібний. Історія не терпить повторень. Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу й знищитися в інших тілах, що зберегли сою самобутність. Особливість ідеї є принцип життя».

Видатний український педагог назвав народність «єдиним джерелом історичного життя держави», «найпрекраснішим створінням божим на землі». Це були геніальні філософсько-педагогічні ідеї великого вченого, який переконливо довів, що кожен народ, який хоче себе зберегти як націю й уникнути асиміляції повинен мати свою державу, плекати з покоління в покоління власну, властиву тільки йому оригінальність, через створену й застосовану ним власну «народну педагогіку та власну систему національного виховання».

Тому знання про Батьківщину, рідний народ мають найбільший виховний потенціал. З перших місяців, років життя кожна дитина має перебувати в рідному етнічному середовищі, материнською мовою пізнати малу й велику Батьківщину. Завдяки цьому в кожній дитині формується корінь духовності рідного народу, вона виростає вірним його сином чи донькою, патріотом рідної землі.

Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання. Національним він вважав виховання, яке історично склалося на історичному ґрунті певної конкретної нації й своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національно свідомого представника свого народу.

Природа, слідуючи за своїми законами, повторює в дітях тілесний організм батька й матері в найрізноманітніших комбінаціях. Як немає двох листків на дереві, абсолютно схожих між собою, так немає двох людей, природні темпераменти яких були б абсолютно однакові, спосіб мислення людини, спосіб її дій, звичок, придбаних нею в житті, її розумовий і моральний розвиток – усе що формується вихованням і життям у суспільстві, змінюючи духовний бік характеру, відображається в

її тілесному стані, і, таким чином, ідея характеру відображається в зовнішності, природа є геніальним портретистом, природа своїми таємничими матеріалами записує в тілі людини всю історію її безсмертної душі, і цей дивний літопис природи передається із покоління в покоління, від батьків до дітей, онуків, правнуків, урізноманітнюючись, розвиваючись, змінюючись нескінченно під впливом життя людини, природа завжди встигає в безмежній кількості характеристичних рис зовнішності людини, висунути на перший план рису народності.

Спільної системи народного виховання для всіх народів не існує не лише на практиці, але й у теорії.

Німецька педагогіка не більше як теорія німецького виховання, у кожного народу власна особлива національна система виховання, а тому запозичення одним народом в іншого виховних систем є неможливим. Як неможна жити за взірцем іншого народу, яким би привабливим не був цей взірець, точно так же не можна виховуватись за чужою педагогічною системою. «Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, – застерігав Ушинський, – у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета, і свої особливі засоби досягнення цієї мети». Природним спрямуванням німецького національного виховання в Німеччині є формування німця, у Франції – француза, в Англії – англійця, у Росії – росіянина, а в Україні – українця.

Основи виховання й мета його, а отже, і головний його напрям, за висновком Ушинського, різні в кожного народу, і визначаються народним характером, не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, хоч якою б вона була стрункою й добре продуманою. Виховання має бути адекватним національній вдачі дитини.

«Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається цвіт усього його духовного життя... У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина... весь слід свого духовного життя. Народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що поєднує живущі і майбутні покоління в народі в одне велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє свою життєвість народу, а є якраз саме цим життям. Коли зникає народна мова – народу нема більше!» – це рядки зі статті Ушинського «Рідне слово». Поки жива мова народна, в устах народу, доти живий народ, відберіть у народу все – і він може все повернути, але відберіть мову – і він ніколи її більше не створить, мова народу є найповнішим відображенням батьківщини й духовного життя народу.

Педагогічна спадщина Ушинського – вершина не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. І на таку височінь він піднявся завдяки тому, що джерелом його творчості була народна педагогіка. Сторінки його творів щедро засіяні золотими розписами народної педагогіки.

Видатний педагог із повагою ставиться до народної педагогіки, зробивши її вінцем своєї педагогічної теорії. Він не раз підкреслював

величезне значення пам'яток фольклору у справі виховання та навчання й на перше місце поставив казку, назвавши її першою й блискучою спробою народної педагогіки, виразником педагогічного генію народу.

Реалізуючи настанови Ушинського, необхідно домогтися, щоб учні виростили патріотами рідної землі, активними громадянами своєї країни, які будуть боротися за підвищення ідейно-духовного рівня, матеріального добробуту народу. Ні педагогіка й ні педагоги, а сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє; виховання лише цим шляхом і, діючи спільно з іншими суспільними силами, допомагає йти ним окремим особистостям і новим поколінням.

Література:

1. А.М.Бойко. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: МО України, 1996.
2. Грищенко М.М. К.Д.Ушинський. – К.: Знання, 1974.
3. Любар О.О., Стельмахович М.Г. Історія української школи і педагогіки. – К.: Знання, 2003.
4. К.Д.Ушинський. Вибрані педагогічні твори. – К.: Рад.школа, 1983.

Мамаєва В.В.

**К.Д.УШИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ В НАВЧАННІ
ТА ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Розвиток демократичних процесів у нашій державі, відродження культури українського народу потребують сьогодні переосмислення педагогічних надбань багатьох учених, зокрема спадщини Костянтина Дмитровича Ушинського, основоположним підґрунтям якої є ідея народного, національного виховання. Педагог у своїх творах, насамперед, зосереджує увагу на вихованні дітей у дусі й інтересах свого народу, формуванні любові до батьківщини, високої моралі й працьовитості, чесності й справедливості, доброти й гуманності. Також важливого значення він надавав рідній мові. Тому сучасне прочитання творів педагога-практика є особливо актуальним, адже впровадження ідей видатного ученого в практику роботи школи сприятиме вдосконаленню національної системи виховання,

Джерелом творчості К.Д. Ушинського була народна педагогіка, яка піднесла його на вершину не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. Педагог вважав, що виховання буде лише тоді народним, коли віддати його до рук народу й здійснювати на рідному, народному матеріалі. Тому в розробленій ученим методичній системі важливого значення він надає рідній мові як основному напрямку в навчанні й вихованні молодших школярів.

Рідне слово, за К.Д.Ушинським, правдиво й глибоко висловлює національну самобутність народу, його думки, його надії, його права на самостійне існування. У праці «Рідне слово» учений стверджує, що народним наставником у вихованні є мова – кращий цвіт усього

духовного життя народу, що ніколи не в'яне ... кожне нове покоління, вивчаючи рідну мову легко й без особливих зусиль, засвоює водночас плоди думки й почуття тисяч поколінь, які йому передували. А відтак, «усе, що бачили, усе, що зазнали, що пережили та передумали ці незчисленні покоління предків, передається легко й без усяких великих зусиль дитині, яка тільки-но відкриває очі на світ Божий, і дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. Не тільки умовних звуків учиться дитина, вивчаючи рідну мову, п'є духовне життя й силу...» [3, 125]. У творах Костянтин Дмитрович надавав великого значення рідному слову, яке пояснює дитині її природу краще, ніж міг би це зробити природознавець, рідне слово знайомить дитину з характером людей, що оточують її, у якому вона живе, з його історією та прагненнями, як не міг би ознайомити жоден історик; саме рідне слово вводить дитину в народні вірування, у народну поезію, як не міг би ввести жоден естет, і, урешті-решт, рідне слово дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати дитині жоден філософ.

Як гімн рідній мові звучать слова Костянтина Дмитровича Ушинського: «У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; у ній втілюється творчою силою народного духу в думку, у картину й звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте у світлих прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, а й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результат життя кожного покоління залишається в мові – у спадщину нащадкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних порухів, історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живуці і майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Воно не тільки виявляє собою життєвість народу, а є цим життям. Коли зникає народна мова, – народу нема більше!» [3, с.129].

Феномен народної мови полягає в тому, що саме слово розвиває в дитині духовність. Дитина, висловлюючи свою думку, в одному випадку вживає один вислів, у другому – інший, дивуючись, що помітила надзвичайні тонкощі між двома словами, на перший погляд, дуже схожими. Крім того, дитина, почувши нове для неї слово, починає здебільшого змінювати й сполучати його з, іншими словами цілком правильно. Це можна пояснити лише тією творчою силою, яка дала народові змогу створити мову. Безліч понять, поглядів на речі, велика кількість думок, почуттів, художніх образів, логіка та філософія мови –

усе це засвоює дитина настільки легко й швидко, що й половини того не може засвоїти за двадцять років старанного й методичного навчання: «Такий цей великий народний педагог – рідне слово!» [3, с. 125].

На думку видатного ученого, перед учителем стоїть основне завдання при навчанні рідної мови: розвиток «дару слова», прищеплення навичок володіння усною й писемною мовою, вивчення граматичної будови рідної мови. Він вважав, що не можна навчити учня літературної мови без граматичних знань, тому навчання морфології повинно проводитися на синтаксичній основі. У його працях разом із теоретичним матеріалом також подаються й вправи, що можуть сприяти формуванню орфографічних і пунктуаційних навичок.

Цінними є поради К.Д.Ушинського щодо розвитку навичок грамотного письма. Серед методичних рекомендацій заслуговують на увагу думки про важливість і необхідність граматичних занять у школі.

К.Д.Ушинський вважав, що для розвитку зв'язного мовлення учнів необхідні самостійність мовленнєвої практики школярів, продумана й логічна система усних і письмових вправ, застосування наочності на уроках. Він радивчити дітей спостерігати, порівнювати, узагальнювати, аналізувати. Наочне навчання – це обов'язок «початкового вчителя» рідної мови. Це таке навчання, яке базується на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих дитиною, а не на абстрактних уявленнях і словах.

Ураховуючи принципи навчання рідної мови, К.Д.Ушинський розробив систему методів і прийомів викладання рідної мови. Для цієї мети вчений пропонує такі види занять: бесіда, читання, вивчення напам'ять, вивчення граматики. Прийом порівняння розглядається ним як основа будь-якого мислення й засіб виявлення всіх ознак предмета. Педагог звертав увагу вчителів на те, що навчання молодших школярів має бути доступним і цікавим, а засвоєння матеріалу – свідомим і міцним.

Ознайомлення учнів початкових класів із творами художньої літератури повинно допомагати дітям засвоювати мовні форми, «вироблені як народом, так і літературою», – переконаний К.Д. Ушинський [4, 115]. Матеріал художньої літератури він розглядав як засіб розумового, морального й естетичного виховання й ставив до нього високі вимоги: ці твори «повинні відзначатися правильністю й логічною, і історичною, тобто ... повинні бути в один і той же час і логічні, і народні... Точне розуміння слів і зворотів, ужитих письменником, з одного боку, вводить дитину і дедалі свідоміше користування її власними багатствами, а з другого – поповнює і виправляє ці багатства і дає, нарешті, дітям добрі словесні звички» [3, 131].

Ушинський виступав проти підробки під народну або дитячу мову творів для дітей і зазначав із цього приводу: «Дитячий лепет цікавий для дорослих, а не для дітей, і одна із цілей серйозного навчання полягає саме в тому, щоб привчити дитину до серйозної наукової мови» [4, 114].

Він також наголошував на доступності змісту твору, і що твори дитячої літератури «повинні бути моральні, тобто в них не повинно бути неправди й неморальних уроків» [5, 214].

Педагог пояснював, що «...тільки той літературний твір моральний, який примушує дитину полюбити моральний учинок, моральне почуття, моральну думку, виявленні в цьому творі» [4, 115].

К.Д. Ушинський плідно працював над методикою розвитку мовлення дітей. На його думку, мова й мислення утворюють єдність, з огляду на це розвиток мовлення тісно пов'язаний із розумовим вихованням дитини. Зважаючи на це педагог виділив дві мети навчання рідної мови. Перша мета, формальна, складається з розвитку розумових здібностей учня, його пильності, пам'яті, уваги, фантазії й розуму. Друга мета шкільного навчання – реальна й полягає в розумному доборі предметів для спостережень і міркувань.

Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, їх форми, словосполучення, а й поняття про предмети, явища дійсності, логіку мислення. К.Д. Ушинський боровся з формалізмом у навчанні рідної мови, на його думку, розвивати мовлення окремо від думки неможливо, навіть шкідливо. Відсутність у мовленні реального змісту, так само й захоплення лише формою передачі думки, призводить до формалізму, а формалізм у розвитку мовлення і в розвитку думки у процесі навчання мови однаково шкідливий, заважає вихованню правильного мислення учня. Учений неодноразово зазначав, що розвитку мовлення значно сприяє вдумливо дібраний дидактичний матеріал.

Виключного значення надавав К. Д. Ушинський усному мовленню в навчанні та розвитку: «випереджаюче» засвоєння слів корисне, бо воно спонукає дитину рано чи пізно засвоїти й зрозуміти – наповнити слово змістом.

Особливу роль мови, усної народної творчості, літератури К.Д. Ушинський убачав у справі виховання в дітей почуття патріотизму, любові до рідного краю, свого народу, його традицій, звичаї, його мистецтва, культури, історії. Слово – вихователь доброти, чесності, гуманності, почуття громадського обов'язку, любові до природи, праці, вихователь широких естетичних смаків.

Костянтин Дмитрович вважав, що найважливішими джерелами розвитку дитячого мовлення є художня література та усна народна творчість, величезна сила впливу яких традиційно використовувалася у вітчизняній та зарубіжній педагогіці як могутній чинник виховання та освіти підростаючого покоління. Виховна й художня цінність цього виду мистецтва обумовлена специфікою засобів виразності, адже мова художнього твору є найкращою, найвищою формою літературної мови, яку діти прагнуть наслідувати.

Життєдайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість. Сторінки творів К.Д. Ушинського щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки. Наприклад, у першій частині

«Рідного слова» вміщено понад 75 відсотків фольклору щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – половину. У «Рідному слові» педагог використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку й жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних [3].

Повною мірою особливості українського фольклору виявляються в малих фольклорних жанрах – прислів'ях, приказках, загадках, гуморесках. Прості, невеличкі за обсягом, вони дивують оригінальною будовою, широким використанням виразних мовних засобів. Усе в них виражено, доцільно, кожне слово на своєму місці.

К.Д.Ушинський пропонував широко використовувати казки, байки, загадки, прислів'я, приказки, які своєю формою і змістом пробуджують думку учнів, змушують робити певні висновки. Їх художня форма поєднується із глибокою узагальнюючою думкою. Це дозволяє використовувати фольклорні жанри як важливий засіб виховання мовленнєвої культури дітей.

Зокрема, «...прислів'я – це животрепетний вияв рідного слова... кращий засіб привести дитину до живого джерела народної мови... Наші прислів'я важливі для початкового навчання тим, що в них, як в дзеркалі, відбилосся... народне життя з усіма своїми мальовничими особливостями. Можливо, нічим не можна так ввести дитину в розуміння народного життя, як пояснюючи їй значення народних прислів'їв. У них відбилися всі сторони життя народу... його потреби, звички, його погляди на природу, на людей, на значення всіх явищ життя», – такої думки вчений [4, 119]. Прислів'я тим добре, що в ньому майже завжди щось є, що дитині слід зрозуміти, являє собою маленьку розумову задачу, яка цілком дитині під силу.

Високо оцінює К.Д. Ушинський загадки, їх призначення – «дати розумові дитини корисну вправу»: пристосовувати відгадку, сказану, можливо, вихователем, до загадки й дати привід до цікавої й корисної бесіди, яка «закріпиться в розумі дитини саме тому, що мальовнича й цікава для неї загадка заляже міцно в її пам'яті, приєднуючи до себе й усі пояснення, до неї прив'язані» [4, 120]. Загадка – поетична формула, яку характеризують високий ступінь метафоричності, ритмічна домірність, одухотворення, уособлення неживого світу. Усе це надає загадці особливої поетичності.

Також блискучими спробами народної педагогіки є казки – чудові вправи для початкового читання. У казці закладено величезний естетичний смисл, який проявляється в яскравому, романтичному зображенні казкового світу, в ідеалізації позитивних героїв, повчальності. Колоритна, яскрава мова казок захоплює, викликає в уяві чудові образи, пробуджує фантазію. Педагог рішуче ставив «народну казку недосажно вище від усіх оповідань, написаних навмисне для дітей освіченою літературою» [4,121].

Таким чином, можна зробити висновок, що «значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручничознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки вчительських кадрів» [1,167].

У своїх працях педагог розкрив вагомий вплив рідної мови на формування духовної, моральної особистості та розвиток її розумових, комунікативних, інтелектуальних здібностей, надав корисні поради для вчителів, щодо викладання мови та літератури. Погляди геніального українського педагога на значення рідної мови в навчанні та вихованні молодших школярів залишаються цінними й до нашого часу.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: В 3-х т. / Укладачі: В. Яременко, О.Сліпушко. – К.: Видавництво «Аконіт», 2003. – Т. 1 – 3.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер з рос./ Ред. кол.: В.М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. I. – С. 121-133.
4. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання / Упоряд. та автор вступної статті О.Т. Губко. – К., 1974. – 309 с.
5. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі. Вибрані твори в 2-х томах. К.: Просвіта, 1972. – 490с.

Мусієнко В.С.

ПРОБЛЕМА ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

Становлення державного суверенітету України, відродження культури її народу потребують переосмислення педагогічних надбань багатьох учених-педагогів, зокрема освітянської спадщини Костянтина Дмитровича Ушинського. Від рівня впровадження ідей видатного педагога в практику значною мірою залежить створення якісно нової національної системи виховання. Адже саме основоположним підґрунтям у спадщині К.Д. Ушинського є ідея народного, національного виховання. Тому сучасне прочитання творів педагога-практика є особливо актуальним [2].

Метою статті є розгляд особистого внеску в проблему дошкільного виховання видатного українського педагога К.Д. Ушинського.

У педагогічній системі Ушинського важливе місце займають питання виховання, у яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвинутою вважав людину, у якій поєднані розумова зрілість, моральна досконалість, фізична й естетична розвиненість. Усі сторони виховання розглядав як єдиний процес, де

вони, як і в дійсності, переплітаються між собою й обумовлюють одна одну.

У контексті національного виховання варто розглянути теорію К.Д.Ушинського про народність виховання. Термін «народність» він розумів як історію того чи іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови, у яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх народів Ушинський вважав виховання людей. Народність виховання в Ушинського не має нічого спільного з поняттям народності як прояву великоросійського шовінізму, патріархальності й релігійності: у нього це важливий засіб всебічного вивчення історії своєї батьківщини, засіб патріотичного виховання підростаючого покоління. Він писав, що загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії [4]. У кожного народу своя особлива національна система виховання. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу. Народ, на його думку, – джерело всіх надбань матеріальної та духовної культури, тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість, поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво – джерело культури народу. Однією з ознак народності є мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу.

К.Д. Ушинський підкреслює виняткове освітнє і виховне значення мови, називаючи її найбільшим народним наставником, незвичайним педагогом, кращим тлумачем природи й життя. Мова, твердить учений, – це могутній засіб розвитку індивіда, за допомогою неї дитина здобуває, розвиває мислення, спілкується з людьми. Мова – поряд із трудовою діяльністю й іншими факторами виховання сприяє розвитку розумових сил дитини, формує її особистість. Засвоюючи рідну мову легко й без великих зусиль, кожне нове покоління водночас засвоює плоди думки й почуття тисяч поколінь, що передували йому і давно вже зотліли в рідній землі. Дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами [1].

Особливу роль мови, усної народної творчості, літератури К.Д. Ушинський вбачав у справі виховання в дітей почуття патріотизму, любові до рідного краю, свого народу, його традицій, звичаїв, його мистецтва, культури, історії. Слово – вихователь доброти, чесності, гуманності, почуття громадського обов'язку, любові до природи, праці, вихователь широких естетичних смаків.

Найважливішими джерелами розвитку дитячого мовлення є художня література та усна народна творчість, величезна сила впливу яких традиційно використовувалася у вітчизняній та зарубіжній педагогіці як могутній чинник виховання та освіти підростаючого покоління. Виховна й художня цінність цього виду мистецтва обумовлена

специфікою засобів втілення в ньому художнього образу, насамперед, мовних засобів виразності, адже мова художнього твору є найкращою, найвищою формою літературної мови, яку діти прагнуть наслідувати [1].

Життєдайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість.

Класичний зразок фольклору – казка – стародавній жанр усної народної творчості. У казці закладено величезний естетичний потенціал, який проявляється в яскравому, романтичному зображенні казкового світу, в ідеалізації позитивних героїв, повчальності. Колоритна, яскрава мова казок захоплює, викликає в уяві чудові образи, пробуджує фантазію.

Повною мірою особливості українського фольклору виявляються й у малих фольклорних жанрах – прислів'ях, приказках, загадках, гуморесках. Прості, невеличкі за обсягом, вони дивують оригінальною будовою, широким використанням виразних мовних засобів. Усе в них виражено, доцільно, кожне слово на своєму місці. Наприклад, загадка – поетична формула, яку характеризують високий ступінь метафоричності, ритмічна домірність, одухотворення, уособлення неживого світу. Усе це надає загадці особливої поетичності.

До малих фольклорних жанрів, окрім вищезгаданих, належать пусто байки, колісанки, забавлянки, ігри з текстами, скоромовки тощо. Їх художня форма поєднується із глибокою узагальнюючою думкою. Це дозволяє використовувати фольклорні жанри як важливий засіб виховання мовленнєвої культури дітей [1].

Важливу роль у підготовці людини до життя К. Ушинський відводив її моральній вихованості. Моральне виховання дитини слід починати з найменшого віку й здійснювати постійно й систематично. Воно має бути спрямоване на формування в дітей кращих моральних рис і почуттів: патріотизму й гуманізму, любові до праці й дисциплінованості, чесності й правдивості, почуття обов'язку й відповідальності, власної гідності й громадянського обов'язку, скромності, твердості волі й характеру та ін. Головними методами й засобами морального виховання дітей та молоді є переконання, заохочення й покарання (але в жодному разі не тілесні), власний приклад учителя, а також батьків і старших, правильний режим навчання тощо. Особливе місце в моральному вихованні вчений відводив фізичній праці, вважаючи за потрібне правильно поєднувати її із працею розумовою. У статті «Праця в її психічному й виховному значенні» він наголошує на великому значенні фізичної праці у вихованні дітей та молоді, у розвитку суспільства загалом. Пропонує залучати дітей до різних видів праці, виходячи із практичних потреб школи й сім'ї: самообслуговування вдома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду й на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя та ін. Організовувати дитячу працю слід, таким чином, щоб діти отримували від неї насолоду, не перевтомлювалися [4].

У вихованні відводить важливу роль не лише фізичній, але й розумовій праці. Вказує, що розумова праця – один із найважчих видів людської праці: «Мріяти легко, приємно, але думати важко». Вона є основний вид діяльності дитини у школі, тому школа покликана привчити дитину до розумової праці і сформувати серйозне ставлення до неї.

Першоджерелом формування моральної сторони дитини, рівно як і всіх інших її сторін, у житті й у вихованні виступають засоби природи. За твердженням Ушинського, ці засоби є найдоступніші для дитячого сприймання. Головне завдання педагога – навчити дітей помічати й спостерігати красу природи. Для цього він радив проводити екскурсії в природу, уроки на лоні природи, де діти пізнають красу й велич рідної землі.

Чуттєво-виховна могутність природи настільки велика, уважав К.Д.Ушинський, що без емоційної сили, яку вона дає, обмеженою стає сама свідомість. Саме завдяки естетичному сприйняттю, указував педагог, у душі дитини розвиток розуму йде дружно з розвитком фантазії й почуття. Логічна думка відшукує собі поетичне вираження, і, навпаки, поетичне вираження закріплює цю думку [5].

Велике значення на формування моральності дитини справляє гра: «Гра є вільна діяльність дитини. У ній формуються всі сторони душі людської, її розум, її серце, її воля...» [4]. У грі діти випробовують свої сили і вчаться самостійності. Через колективну гру здійснюється пізнання і входження в систему суспільних відносин.

Основними засобами естетичного виховання Ушинський вважав природу, працю, зміст шкільної освіти, мистецтво. У навчальні плани народних шкіл пропонував включити предмети естетичного циклу: малювання, музику, співи. Особливо цінував участь дітей у хоровому співі: «Якщо заспіває школа – заспіває країна.» Ушинський вважав, що для естетичного розвитку дитини важливо прилучати її до народної поезії, народних традицій, проводити у дитячому садку, школі свята зими, весни, літа, осені. Усе це приносить дітям радість і розвиває естетичні смаки. У зв'язку із цим ставив питання про необхідність художньої освіти вчителів і вихователів.

Стосовно фізичного виховання Ушинський стверджував, що оскільки в дітей існує природна потреба до рухів, її потрібно задовольняти. Звертав увагу на необхідність для дітей частоті зміни діяльності. Дитина втомлюється не діяльністю, а її одноманітністю й однобічністю. Пропонував застосовувати під час навчання фізкультпаузи. Гімнастика, різні фізичні вправи, прогулянки на свіжому повітрі не тільки сприяли б збереженню здоров'я дітей, але й свіжості та жвавості їхнього навчання.

Отже, усі складові частини виховання дітей дошкільного віку в педагогічному процесі здійснюються в єдності. Людина не розвивається й не виховується за окремими напрямками. Як у теорії, так і на практиці неможливо виділити сфери впливу того чи іншого аспекту виховання на

розвиток людини. Платон стверджував: «Ніхто не стає хорошою людиною випадково». Усі складові частини виховання об'єднані перш за все метою. Фізичне, розумове, моральне, трудове, естетичне виховання мають загальну спрямованість – формування повноцінної особистості дитини, розвиток її індивідуальності, підготовку до навчання в школі. Як зазначав Ушинський К.Д., єдиних виховних рецептів не буває й не може бути, і неможливо знайти хоча б один педагогічний засіб, у якому б не було шкідливих і корисних сторін і який не міг би дати в одному випадку корисних результатів, в іншому – шкідливих, у третьому – ніяких. Тому педагог має ретельно вивчати природу своїх вихованців, обставини їх виховання, педагогічні теорії й на цій основі виробити собі позитивну мету виховання, іти до неї, керуючись набутими знаннями й власною розсудливістю [5].

Література:

1. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах. – К., 1993.
2. Дошкільне виховання. – 2002. – №1.
3. Дошкільне виховання. – 2002. – №3.
4. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. – К., 1983.
5. Ушинський К.Д. Твори в 6 т. – К., 1952-1955.

Пинзенік О.М.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА К.Д.УШИНСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В умовах модернізації освіти зростає потреба в педагогах нового типу, підготовлених до високо кваліфікаційної професійно педагогічної діяльності. Проблеми особистості педагога його якостей та навчально-виховної діяльності отримали достатнє висвітлення в педагогічній теорії та практиці. Зокрема К.Д.Ушинський особливу увагу звертав на вдосконалення підготовки та розвитку педагога. У контексті педагогічної діяльності вчений детально розглянув поняття «педагогічна спрямованість». Спрямованість, на його думку, виступає як набута в процесі професійного навчання й практичної педагогічної діяльності значуща властивість особистості, формування якої є суттю спеціальної підготовки вихователів до своєї справи [3].

Педагогічна спрямованість є одним із ключових складників успішної професійної діяльності. Сучасна інтерпретація цього поняття одержала висвітлення у працях О.А.Абдуліної, В.І.Бондаря, О.В.Сухомлинського, Р.І.Хмельюк та інших. Так В.О.Сухомлинський вважав педагогічну діяльність засобом формування позитивної когнітивної мотивації «...педагогічна діяльність це в першу чергу праця думки, що спрямована на те, щоб одухотворити вихованців бажанням знати, думати, мати свої погляди на навколишній світ [2, с. 210]».

У свою чергу І.А.Зязюн, С.О.Сисоєва, Н.В.Кузьміна В.О.Сластьонін та ін. педагогічну діяльність розглядають як особистий вид суспільно-корисної діяльності людей, свідомо направленої на підготовку підростаючого покоління до життя відповідно до економічних, політичних та моральних, естетичних цілей. Необхідно наголосити, що К.Д.Ушинському належить ідея цілеспрямованої підготовки педагогічних кадрів. Ним сформульовані її основні принципи та визначені вимоги до особистості педагога. Вчений підкреслює, що непідготовлений вихователь, «...який спирається тільки на свою спостережливість та особистісний досвід, завдає стільки ж лиха, як і неосвічений медик [5, с. 11]». Багатогранність роботи педагога, успішна його професійна діяльність може здійснюватися тільки на основі різноманітних антропологічних знань, на яких воно ґрунтується. К.Д.Ушинський наголошував: «Педагогіка, як мистецтво складна й об'ємна, вона спирається на безліч обширних і складних наук..., крім знань, вимагає здібностей і нахилу, прагне до ідеалу довершеною людини [5]».

Ознайомлення із сучасними науковими доробками, присвяченими особистості педагога, засвідчує, що в їх основі закладені К.Д.Ушинського. Висновки вченого не втратили своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку національної педагогічної науки. Так, ключовими характеристиками сучасного вчителя (Л.В.Кондрашова, В.Н.Кузьміна, А.К.Маркова, О.І.Хомич та ін.) є гностичні, конструктивні, проектувальні, комунікативні, організаційні та суто педагогічні здібності. Крім того, до них додаються такі особистісні якості, як спрямованість на педагогічну діяльність, комунікабельність, тактовність, творчість, висока вимогливість до себе.

Ученим розроблена система різноманітних форм та змісту спеціальної підготовки вчителя, де підкреслюється важливість педагогічної спрямованості викладання наук. К.Д.Ушинський надавав великого значення спеціальній і методичній підготовці педагога. Говорячи про учителя, він підкреслював, що педагогічні знання забезпечують і чітке визначення мети виховання, і якісне керування цим процесом «Виховання є діяльність свідома, ... в якій ми визначили мету, ознайомилися з матеріалом, з яким ми повинні мати справу, обдумали, випробували й вибрали засоби, потрібні для досягнення усвідомленої нами мети [3, с. 161]». Водночас тільки теоретичних знань недостатньо. Досягнути рівня професіонала можна лише власною практичною діяльністю.

Таким чином, визначені К.Д.Ушинським вихідні положення щодо підготовки вихователя тісно корелюються із сучасними принципами освіти, а його далекоглядні оптимістичні погляди слугують взірцем для наслідування і вдосконалення сучасної педагогічної теорії і практики.

Література:

1. Кузьмина Н.В. Профессионализм преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М., 1990. – 120 с.
2. Сухомлинский В.А. Об умственном воспитании. – К.: Рад. школа, 1983.- 224 с.
3. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. – 1т., АПН СССР. – М.: Педагогика, 1988. – 295 с.
4. Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури / Вибрані педагогічні твори: у 2-х т., 1Т. – К.: Рад школа, 1983. – С. 9-15.
5. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие. – М.: Гардарики, 2000. – 519 с.

Раєвська І.М.

УШИНСЬКИЙ ПРО ВЧИТЕЛЯ ТА ЙОГО ПІДГОТОВКУ

Професія педагога – одна з головних у сучасному світі. Від його зусиль, майстерності та компетенції залежить майбутнє суспільства. Педагог – це людина, яка більшу частину свого життя займається вихованням та навчанням. Якщо зупинити процес навчання, то нові покоління не отримають знань, які потрібні для підтримки культурного, економічного й соціального прогресу. Отже, проблема підготовки сучасного вчителя завжди актуальна, насамперед у сучасних умовах демократизації суспільства, зміни структури й змісту освіти та її гуманізації.

Видатний педагог К.Ушинський вказував, що народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання й виховання, уміти викладати свої знання визначено й точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем. А для того, щоб бути на висоті свого покликання, учитель повинен бути всебічно підготовленим...

Метою даної статті є вивчення поглядів Ушинського на підготовку вчителів, і оцінка сучасності цих поглядів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розглянути програму підготовки вчителів, створену Ушинським, і його погляди на виховання й навчання.
2. Оцінити сучасність поглядів Ушинського на підготовку вчителів.

Розробляючи педагогіку як науку, К. Д. Ушинський особливу увагу приділив проблемі вчителя й системі його підготовки. Погляди із цього питання викладені ним у цілому ряді робіт. На самому початку своєї педагогічної діяльності К. Д. Ушинський у ряді статей показує, що «самий

істотний недолік у справі російської народної освіти є недолік гарних наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків» [2, 320]. Поняття «народний учитель» у професійному значенні було відсутнє, оскільки не існувало й народної школи як типу масового навчального закладу. В 60-і рр. учителями нечисленних нерідних шкіл працювали дяки, паламарі, відставні солдати, тобто люди, що не мали достатньої загальної й тим більше педагогічної освіти.

У статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) Ушинський робить спробу підняти авторитет учителя, показати його величезну суспільну роль. У ній був представлений яскравий образ народного вчителя й сформульовані основні вимоги до нього. Насамперед К. Ушинський затвердив думку про те, що вчитель – найважливіший елемент у педагогічному процесі: «...влияние личности воспитателя на молодую душу составляет ту воспитательную силу, которую нельзя заменить ни учебниками, ни моральными сентенциями, ни системой наказаний и поощрений» [1,160]. Ушинський наголошував, що вчитель повинен бути психологом, знати психологію дитини, вивчати й добре знати свого вихованця, щохвилини перебувати у сфері психологічних явищ. Необхідною умовою успіху вчителя є його обізнаність із науковими основами педагогіки й побудова своєї діяльності на передових досягненнях педагогічної теорії.

Якщо народний учитель хоче мати моральний вплив на дітей і їх батьків, його життя не повинно суперечити шкільним настановам. Він повинен мати звичку до простого, скромного, діяльного й чесного життя; знати життя й побут тих дітей, яких буде вчити.

У цій же статті К. Д. Ушинський дає яскраву характеристику суспільного значення народного вчителя: «Воспитатель, стоящий в уровень с современным ходом воспитания, чувствует себя... посредником между всем, что было благородного и высокого в прошедшей истории людей, и поколением новым, хранителем святых заветов людей, боровшихся за истину и за благо. Он чувствует себя живым звеном между прошедшим и будущим, могучим ратоборцем истины и добра, и сознает, что его дело, скромное по наружности, – одно из величайших дел истории, что на этом деле зиждутся царства и им живут целые пополнения» [1,167].

Високе суспільне значення вчителя визначає, на думку Ушинського, серйозні вимоги до нього. Однією з найважливіших якостей, якою повинен володіти вчитель, є переконання. Учитель зобов'язаний виховати у своїх вихованців певні погляди, а це можливо лише в тому випадку, якщо він має свій світогляд. «Найголовніша дорога людського виховання є переконання, а на переконання можна тільки діяти переконанням» [1,168]. Переконання вчителя не можна замінити ні інструкціями, ні контролем, ніякими програмно-методичними вказівками. Учитель, позбавлений твердих переконань, перетворюється на сліпого виконавця чужих інструкцій.

У багатьох своїх роботах К. Д. Ушинський висловлює тверде переконання в тім, що одною з найважливіших якостей учителя є знання, і не тільки предмета, що викладає, але й спеціально педагогічні. Природні таланти, які самі прокладають собі дорогу, зустрічаються рідко. Учитель повинен мати різноманітні, ясні, точні й певні знання з тих наук, які він буде викладати, знати педагогіку, психологію, фізіологію; опанувати практичним мистецтвом викладання; любити свою справу й беззавітно їй служити.

«Для народного вчителя, писав Ушинський, важливо розвивати у вчителя здатність і готовність до постійного розширення свого наукового й педагогічного кругозору». В 1961 році Ушинський пише роботу «Проект учительської семінарії», у якій відстоював ідею створення спеціальної підготовчої вчительської школи, призначення якої – підготувати молодь для подальшого навчання. К.Д.Ушинський писав, що в підготовчій школі можливе розкриття здібностей або відсутності здібностей бути вчителем, тому навчальному закладу буде легше уникнути помилок у відборі майбутніх спеціалістів. Учні, які мають задатки педагогічні та зацікавленість педагогічною професією, оволодівають необхідними знаннями швидше, ніж ті, що їх не мають [3; 436-437].

Ушинський розробив питання про різні форми й зміст спеціальної підготовки вчителів. Педагогічна підготовка, на його думку, мала включати такі компоненти:

- 1) цілеспрямований відбір учнів, виявлення їх здібностей до педагогічної діяльності;
- 2) вивчення основ наук, необхідних у майбутній педагогічній діяльності;
- 3) вироблення в учнів умінь та навичок висловлювати власні думки;
- 4) залучення учнів до загальнопедагогічної діяльності як найкращий метод перевірки здібностей та особистісних якостей майбутніх учителів.

Для підвищення кваліфікації народних учителів Ушинський пропонував організувати при семінаріях вищі педагогічні курси, щорічні лекції з педагогіки й психології, він позитивно ставився до проведення вчительських з'їздів, зборів, нарад.

Ушинський розробив проект учительської семінарії, куди радив приймати лише тих, у кому можна передбачити хороших учителів. Попередній відбір семінаристів відбувається через навчання протягом кількох років у підготовчій учительській школі з наступним складанням іспиту. Вихованці, уже прийняті за екзаменом, повинні залишатися в семінарії три місяці й чекати остаточного зарахування, яке здійснює навчальна рада семінарії по кожному вихованцю окремо.

У семінарії поряд із вивченням необхідних навчальних предметів відбувається ґрунтовна практична підготовка майбутніх учителів. Ушинський вважав, що народний учитель повинен досконало володіти письмом, уміти малювати, креслити, виразно читати й обов'язково співати. Крім загальних і спеціальних предметів семінаристи повинні

прослухати курс природничих наук, прилаштований для пояснення предметів, що оточують селянського хлопчика, короткі курси сільського господарства й практичної загальнодоступної медицини. Народний учитель повинен уміти порадою й ділом подати потрібну агрономічну й медичну допомогу селянам.

Головну діяльність учительської семінарії Ушинський убачав у практичних заняттях. З метою практичної підготовки майбутніх учителів він *уперше запроваджує педагогічну практику для семінаристів*.

Ушинський вважав за доцільне запровадити інститут класних ординаріїв, тобто таких старших учителів класу, які, викладаючи у своєму класі якнайбільше уроків, разом із тим стежили б за викладанням всіх інших предметів у класі, а також за успіхами учнів цього класу. По суті Ушинський *запропонував ідею введення посади класного керівника*.

Важливими є думки Ушинського про необхідність надання педагогічної освіти жінкам. Працюючи в Смольному інституті, він відкрив для вихованок педагогічний клас. Вказував, що «старанністю, точністю у виконанні своїх обов'язків, терпінням та вмінням поводитися з дітьми жінки можуть перевершувати чоловіків.»

Перед педагогічними факультетами К. Д. Ушинський ставив три завдання: 1) розробка наук, що всебічно вивчають людину «зі спеціальним додатком до мистецтва виховання»; 2) підготовка всебічно освічених педагогів; 3) поширення серед учителів і громадськості педагогічних знань і переконань. Поряд із виконанням цих завдань педагогічні факультети повинні забезпечувати висококваліфікованими кадрами вчительські інститути й семінарії.

Ушинський підкреслює, що вчитель не повинен обмежуватися отриманими знаннями. Дуже важливо розвинути у вчителя здатність і готовність до постійного розширення свого наукового й педагогічного кругозору. *Учитель учить успішно доти, поки вчиться сам..*

Сьогодні не менш актуально й повчально, чим при житті Ушинського звучать його думки про людську особистість як найбільшу цінність його душі й тіла, про працю як джерело матеріального й духовного багатства суспільства, про відповідальність нинішнього покоління перед прийдешнім. «Спрага грошей, невір'я в добро, відсутність моральних правил, духовна вбогість, презирство до думки, любов до обхідних стежок, байдужість до суспільного блага, поблажливість до порушення законів честі... – ось вороги виховання, з якими покликане суспільство боротися», – писав К.Д. Ушинський [1; 164].

Ці думки Костянтина Дмитровича актуальні й у наші дні, а його праці, безсумнівно, є надійними помічниками в повсякденній нелегкій справі виховання. Ми не маємо сьогодні повної системи, як виховувати дітей так, щоб, не знищуючи й не псуючи характеру, даного людині від народження, у той же час направляти його так, щоб він при всьому розвитку своєму не був перешкодою до досягнення головної мети існування на землі.

Професійна діяльність сучасного педагога припускає вміння виховувати «гармонійно розвинену особистість» (Газман О.С.), «людину культури» (Бондаревська О.В.) на основі глибокого вивчення, керуючись принципами гуманності, довіри, опори на позитивне, особистісно орієнтовані, діяльнісні підходи (Щуркова Н.Є., Караковський В.О., Новікова Л.І. та ін.). Кожному педагогові важливо вміти приймати дитину як даність, будувати взаємини з нею на суб'єкт-суб'єктній, партнерській основі, надавати їй право вибору, тому що, на думку К.Д.Ушинського, саме таким «вихованням визначається доля Людини».

Сучасна школа жадає від кожного вчителя постійного вдосконалення типів уроку, методів і форм його організації, опираючись на нові підходи до цієї проблеми, удосконалюючи педагогічну майстерність. Тому дуже важлива реалізація педагогічними вузами, коледжами, училищами, інститутами післядипломної освіти загальних погоджених позицій стосовно безперервного навчання педагогів при збереженні індивідуального шляху розвитку кожного із цих установ. Особливого значення варто надавати підвищенню соціально-професійного статусу вчителів, що сприяє не тільки трансляції, але й розвитку культури в суспільстві.

При всій розмаїтості й багатоплановості погляди Костянтина Дмитровича на вчителя перейняті великою любов'ю до народного вчителя і його шляхетної праці. Ушинський високо підняв суспільне значення вчителя, розробив систему його наукової й педагогічної підготовки.

Ці ідеї набувають особливого звучання в сучасних умовах, тому що перехідний період у 60-70-х роках ХІХ століття, у який жив і творив К. Д. Ушинський, відзначають учені історики й політики, дуже схожий на сьогоднішній, тільки навпаки: тоді країна йшла вперед по шляху прогресу, сьогодні ж потрапила у важку кризу, і якщо її не перебороти, це грозить загибеллю держави й нації. І один із шляхів виходу із кризи вчені вбачають у консолідації сил освіти, науки, виховання, культури. *І вчитель як ключова фігура сучасності може врятувати світ, тому що яких людей він підготує до життя в суспільстві, таким це суспільство й буде.*

У всій системі педагогічної підготовки вчителів плідно використовується прогресивна спадщина великого російського педагога. Його розуміння проблеми народного вчителя було прогресивним у свій час і тепер залишається співзвучним нашій епосі.

Література:

1. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.1. – 416 с.
2. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.2. – 496 с.
3. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6т. – М.: Педагогика, 1989. – Т.4. – 526 с.

Стребна О.В., Пуленець Т.В.

ПОГЛЯДИ К.Д.УШИНСЬКОГО НА ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА

В умовах демократичного суспільства, як стверджують науковці, «інтелектуальна, духовна еліта кожного народу очолює його і веде життєвими дорогами вперед – до нових висот культури, науки, освіти і матеріального добробуту» [4, с. 6]. До такої еліти належить і Костянтин Дмитрович Ушинський, життя якого насичене «нестримним і всеперемагаючим поривом до здійснення національних ідеалів, інтересів та вселюдських цінностей. Він збагатив ауру української нації вічно сяючим промінням свого таланту, теплом і щедрістю свого серця й душі. Завдяки цьому Україна ставала все помітнішим історичним суб'єктом власного, самобутнього культуротворення і нестримно утверджувала своє право на побудову незалежної національної держави» [4, с.6].

За масштабністю й глибиною висвітлення проблематики громадянського виховання К.Ушинський серед своїх сучасників не мав собі рівних. Творча спадщина цього геніального педагога-науковця є національною гордістю українського народу. Він опублікував багато праць, у яких розкривав свої погляди на виховання громадянина, серед яких «Питання про народні школи», «Про народність у суспільному вихованні», «Три елементи школи», «Людина як предмет виховання», «Рідне слово», «Недільні школи» та інші. К.Ушинський, як відомо, свої роботи «писав російською мовою, упорядкував посібники для російської народної школи, проте ніколи не цурався свого народу, своєї батьківщини – України, палко любив її. У приватному листі від 9.12.1863 р. до приятеля, відомого педагога Модзалевського, він називає себе українцем» [8, с. 517]. Натомість професор А.Погрібний, який був головою Всеукраїнського педагогічного Товариства імені Г.Ващенко, у статі «Ще раз про національне виховання» навів такий факт, що в проведеному опитуванні серед студентів лише 37,7 % підтвердили своє бажання бути громадянами України за умови вільного вибору громадянства. Наведений приклад переконує в тому, що проблема громадянського виховання є доволі багатогранною й своєчасною для українського демократичного соціуму.

Метою статті є розкриття системи поглядів К.Ушинського на громадянське виховання, оскільки визначний педагог звертався до цієї проблематики задовго до того, як аспекти громадянської освіти й виховання набули неабиякої актуальності в нинішній Україні.

У своїх педагогічних працях він фактично обґрунтував стратегічні пріоритети громадянського виховання. Доречно зазначити, що, говорячи про громадянське виховання, К. Ушинський зазвичай послуговувався терміном «суспільне виховання» («общественное воспитание»). Низку важливих питань громадянського виховання в умовах другої половини

XIX століття він розглянув у статті «Про народність у суспільному вихованні» (1857 р.).

Українські вчені-педагоги доволі давно почали відзначати наявність громадянського складника в спадщині К.Ушинського. Також вони відзначали виховну значимість і педагогічну значущість концепції громадянського виховання в його інтерпретації. Професор В.Войтко, спираючись на праці К.Ушинського, слушно наголошував: «Педагог-демократ писав, що «громадське виховання тільки тоді буде дійовим, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного...» [1, с. 3].

Громадянське виховання, за концепцією великого педагога, має здійснюватися з урахуванням національної специфіки. Інакше кажучи, формування громадянськості не може бути відірваним від національного ґрунту й культури, традицій та ідеалів. К.Ушинський зазначав, що «у кожного народу своя особлива національна система виховання; саме тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим» [6, с. 256]. Це твердження є підстави розцінювати як базове, вихідне. Розвиваючи його, далі він конкретизував: «Як неможливо жити за зразком іншого народу, наскільки б привабливим не був цей взірець, так само не можна виховуватися за чужою педагогічною системою, якою б стрункою й добре продуманою вона не була. Кожен народ в цьому сенсі повинен випробувати свої власні сили» [6, с. 256].

Розмірковуючи над внеском К.Ушинського в теорію й практику вітчизняної педагогіки й спираючись на його ідеї, київський учений-педагог В.Смаль у статті 1974 року зазначає, що «у німецькій системі освіти й виховання, наприклад, діє, з одного боку, тенденція до глибокого пізнання основ наук і до абстрактного мислення, із другого – насаджуються формалізм, муштра й педантизм. Французька система освіти забезпечує успішну підготовку інженерів, техніків, але, разом із тим, для неї характерні зовнішній блиск, погоня за матеріальними вигодами й надмірна централізація. Англійська система освіти дотримується консервативних традицій і в кращому вигляді розрахована тільки на аристократів. Для освіти в США властиві відсутність єдиної системи, різноманітність навчальних планів і програм, а також прогрес в організації жіночої освіти, запровадження в школах математично-природничих наук» [5, с. 11].

В.Смаль репрезентує педагогічні константи К.Ушинського й наголошує на самобутності й аналітичності підходів визначного педагога до засадничих освітянських рішень, спрямованих на організацію вітчизняного навчально-виховного процесу. У зв'язку із цим В.Смаль підкреслює, що, за педагогічним світоглядом К.Ушинського, «жодну із зарубіжних виховних систем не можна механічно переносити на російський ґрунт. Виховання має будуватися на засадах народності, яка не відкидає цінного із зарубіжного педагогічного досвіду, але вимагає передачі справи народної освіти самому народові, побудови системи

виховання у відповідності з його особливостями і традиціями: виховання, створене самим народом і засноване на народних началах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в інших народів» [5, с. 11].

У наш час чимало уваги ідеям українських педагогів приділяв лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка професор А.Погрібний, який замислювався над присутніми знахідками К.Ушинського, І.Стешенка, І.Огієнка, Г.Ващенка. У цьому річищі він зазначав, що «погляд К.Ушинського ... полягає в тому, що, як довів він, «попри схожість педагогічних форм» у кожного з європейських народів «своя особлива система виховання, своя особлива мета й свої особливі засоби досягнення цієї мети» [3].

Професор А.Погрібний у своїх публіцистично-педагогічних статтях виступав опонентом сучасного розуміння громадянського виховання. Тому у своїх оцінках педагогічних ідей К.Ушинського він акцентував увагу на засадах національного виховання в спадщині великого педагога. Зокрема А.Погрібний стверджував, що К.Ушинський постійно «користувався термінами «англійське виховання», «французьке виховання», «німецьке виховання», «російське виховання», що «зрештою, був переконаний К.Ушинський, «кожен європейський народ має свою окрему характеристичну систему виховання». Отож то й питання: наш багатотисячолітній український народ – що, не має багатющої власної системи виховання? Що – не існує українського виховання? Того, принципи якого відповідають історії, традиціям, світобаченню, характерові, ментальності саме українського народу?» [3]. Погоджуючись із тим, що в теоретичних розробках визначного педагога містяться думки про ваготу національного виховання, водночас вважаємо за доцільне зауважити, що в педагогічних творах К.Ушинського не спостерігається протиставлення національного й громадянського виховання, до чого тяжів професор А.Погрібний. Більше того, у цих працях постійно варіюється думка про те, що громадянське виховання має здійснюватися при актуалізації педагогічної культури народу. Інакше кажучи, К.Ушинський сполучав і до певної міри синтезував категорії громадянського й національного виховання.

Показником національного у вихованні К.Ушинський уважав рідну мову, до скарбниці якої, за його словами, «складає одне покоління за одним плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості [2, с. 259]». Мова відіграє також роль великого народного наставника, який навчав людей тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл, і який продовжує навчати його на різних історичних етапах. Педагогічним і виховним функціям рідної мови великий педагог присвятив статтю «Рідне слово», книжки для початкового навчання «Рідне слово» і «Дитячий світ», а також методичне «Керівництво для викладання за «Рідним словом». Чимало сторінок його праць рясно оздоблені образами, почерпнутими з народної

педагогіки. Так, у першій частині «Рідного слова» нараховується понад 75% фольклорного тексту щодо загальної кількості матеріалу: 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 байка й жарти, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також твори, у тому числі і його власні, близькі за змістом і формою до народних [7].

К.Ушинський дуже високо оцінював концептуальні здобутки й практичні напрацювання народної педагогіки. Відомо, що він перший увів термін «народна педагогіка» в науковий обіг. Власне, його педагогічна система значною мірою ґрунтується на засадах, вироблених народною педагогікою. Це давало йому підстави узагальнювати, що виховання, засноване на достеменно національних традиціях, вирізняється надзвичайною ефективністю й довготривалою моральністю.

У поглядах К.Ушинського на громадянське виховання важливе місце належить моральному чиннику. Він уважав, що формування громадянськості, під якою педагог розумів освічену й зорієнтовану на громадянські потреби особистість, неможливе без розвитку й поширення моральних чеснот.

Українські вчені другої половини ХХ століття слушно зазначали, що, за педагогічною концепцією К.Ушинського, «вплив моральний ... становить головне завдання виховання, значно більш важливе, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови пізнанням» [5, с. 12]. Отже, визначний педагог поцінював моральне виховання навіть більшою мірою ніж інтелектуальне, розумове.

Дослідники початку ХХІ століття також відзначають верховенство моральних чинників у системі К.Ушинського над розумовими. У цьому контексті важливими є їхні спостереження, що стосуються значення морального начала в педагогічній системі К.Ушинського для становлення особистості із громадянськими цінностями. «Духовно-моральне виховання, на думку Ушинського, має розвивати в дитини гуманність, почуття національної й власної гідності в поєднанні зі скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання й зміст духовно-морального виховання він визначив з огляду вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитині твердий характер і волю, стійкість, почуття громадянського обов'язку» [7].

Квінтесенцією поглядів К.Ушинського на громадянське виховання слід вважати тези про його спрямованість на формування соціально значущої людини. Інакше кажучи, громадянське виховання для великого педагога не було самоціллю, а ставило за мету підготовку особистості до «включення» в життєдіяльність суспільства. Такий висновок підтверджується численними думками й умовиводами педагога-класика. Прикладом, він писав, що «духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема й народу взагалі здійснюється не лише школою, а

кількома великими вихователями: природою, життям, наукою, і релігією» [7].

Підводячи підсумки, вважаємо за потрібне наголосити на такому. Хоча К.Ушинський не послуговувався терміном «громадянське виховання» у його сучасному тлумаченні, це зовсім не означає, що він у своїх працях не звертався до його розробки. Навпаки, він багато зробив для теоретичного осмислення сутності й форм вираження громадянського виховання, використовуючи замість нього поняття «суспільне виховання». У центрі педагогічних роздумів К.Ушинського про громадянськість перебуває людина. Великий педагог був переконаний, що таке виховання має бути тісно пов'язаним із нагальними запитамі суспільства й формуванням гуманної свідомості особистості.

Література:

1. Войтко В. Передусім – громадянське виховання (До 150-річчя з дня народження К.Д.Ушинського) // Рад. освіта., 20.ІІ.74
2. Егоров С.Ф. Хрестоматія по истории школы и педагогики в России (до Великой Октябрьской социалистической революции): [Учеб. Пособие для студентов пед.ин.-тов.] / Под ред. д-ра пед. наук, проф. Ш.И.Ганелина. Сост. и авт. Вводных очерков канд. пед. наук. С.Ф.Егоров. М., «Просвещение», 1974. – 527 с.
3. Погрібний А. Ще раз про національне виховання // Українознавство: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс] / Анатолій Погрібний – Режим доступу до журн.: <http://www.rius.kiev.ua/journal/1/pogribnyu>
4. Руденко Ю. Велети української духовності або педагогіка М.Драгоманова і К.Ушинського: виховні ідеали, національні цінності / Юрій Руденко // Освіта. – 2004. – 21-28 квітня. – с.6-7
5. Смаль В.З. Великий російський педагог // Радянська школа. –1974.– № 2.– с.9-14
6. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.1 / Сост. С.Ф.Егоров. – М.: Педагогіка, 1988. – 416с.
7. Ушинський Костянтин Дмитрович // Енциклопедія «Київ» [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://wek.kiev.ua/index.php?title>
8. Фіцула М.М. Педагогіка: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / Фіцула Михайло Миколайович. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с. (Альма-матер)

З ДОСВІДУ РОБОТИ

Коломенська Л.В.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА К.Д.УШИНСЬКОГО

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824–1870) – видатний педагог. Народився в Тулі, навчався в Новгород-Сіверській гімназії, закінчив юридичний факультет Московського університету. Працював професором Ярославського юридичного ліцею, служив у Міністерстві внутрішніх справ, згодом викладав словесність і був інспектором у Гатчинському сирітському інституті, інспектором класів Смольного інституту шляхетних дівчат. Після конфлікту з керівництвом інституту його було відряджено за кордон (Австрія, Швейцарія, Бельгія, Франція, Німеччина) для вивчення організації жіночої освіти. Після відрядження повернувся в Україну, яку вважав своєю Батьківщиною.

К. Ушинський залишив чималу педагогічну спадщину: «Людина як предмет виховання», «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у громадському вихованні», «Про елементи школи», «Проект учительської семінарії», «Праця в її психічному і виховному значенні», «Дитячий світ» та інші праці. Писав російською мовою, упорядковував посібники для російської народної школи, проте ніколи не цурався свого народу, своєї Батьківщини – України, палко любив її. У приватному листі від 09.12.1863 р. до приятеля, відомого педагога Л.Н.Модзалевського, він називає себе українцем.

Заслуга К. Ушинського передусім у тому, що він розглядає педагогічну науку в тісному взаємозв'язку з філософією, історією, психологією, анатомією та фізіологією людини, а також із педагогічною практикою. На його думку, педагогічна наука може розвиватися тільки на основі передового педагогічного досвіду. К. Ушинський вважав педагогіку наукою й мистецтвом. Будь-яка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука – найвище мистецтво, тому що задовольняє найбільшу з потреб людини й людства загалом – прагнення до вдосконалення.

Однією з основних ідей, які пропагував К. Ушинський, є ідея народності у вихованні. У статті «Про народність у суспільному вихованні» [3] він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до Батьківщини та свого народу. Народ, на його думку, – джерело всіх надбань матеріальної та духовної культури, тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість, поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво – джерело культури народу. Однією з ознак народності є мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу. У статті «Рідне слово» [2] К. Ушинський писав, що мова народу – кращий, ніколи нев'янучий цвіт

усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його Батьківщина. Висока оцінка ним рідної мови і його боротьба за створення шкіл, у яких би діти навчалися рідною мовою, мала не лише педагогічне, а й політичне значення. Його виступи із цього питання використали представники прогресивних сил Росії для боротьби з русифікаторською політикою царського уряду.

К.Д.Ушинський першою умовою нормальної роботи з розвитку мови ставив самостійність учнів у роботі, а основою самостійності вважав наочність. Головну мету наочного навчання він убачав у вправах на спостереження та роботи з них логічні висновки.

Заняття з розвитку мови я будую так, щоб виконання учнями різних вправ було пов'язано зі спостереженням дітей, з тими уявленнями й поняттями про оточення, що їх мають діти зі свого досвіду.

Велике значення має в методиці з розвитку вміле використання такої здібності дітей, як майстерне наслідування. Діти охоче й уміло наслідують співання пташок, гудіння джмеликів та ін.. Учитель повинен кожну хвилину пам'ятати, що учні наслідують і його, переймають кожне його слово, кожне речення. Учень наслідує мову вчителя. Тому-то до мови вчителя ставляться надзвичайно великі вимоги. Мова вчителя повинна бути бездоганно правильна й літературна, образна й виразна.

Мова є засіб спілкування людей, засіб вияву думки,- тому-то, чим більше розвинута мова, тим точніше, повніше й глибше людина може висловити свої думки. Дається все не зразу, і на першому ступені навчання вимагає вмілого й наполегливого керівництва з боку вчителя.

К.Д. Ушинський і його послідовники за основу системи роботи з розвитку мови брали розвиток здібності дитини самостійно творчо мислити і точно, правильно висловлювати свої думки і почуття. Щоб домогтись цього, я намагаюся правильно навчати мови й працювати над її розвитком, а саме: треба, щоб слова й відповіді їм поняття сприймалися одночасно, а потім, щоб слова склалися у правильні, точні й красиві фрази, логічно зв'язані одна з одною. Я намагаюся добирати такі види робіт із розвитку мови дітей, які б збагачували запас слів та понять у дітей, забезпечували б логічне мислення, а трудність вправ – поступово збільшувалася б у залежності від віку й розвитку учня, тобто цілком мусить бути забезпечена систематичність і послідовність.

Спілкування – одна з найголовніших цінностей людського життя. Сучасна школа повинна підготувати людину мислячою, яка не тільки має знання, але і вміє використовувати ці знання в житті, яка вміє спілкуватись і володіє внутрішньою культурою.

Важливу роль у підготовці людини до життя К. Ушинський відводив її моральній вихованості. Моральне виховання дитини слід починати з найменшого віку й здійснювати постійно й систематично. Воно має бути спрямоване на формування в дітей кращих моральних рис і почуттів: патріотизму й гуманізму, любові до праці та дисциплінованості, чесності

й правдивості, почуття обов'язку й відповідальності, власної гідності та громадського обов'язку, скромності, твердості волі й характеру та ін. Головними методами й засобами морального виховання дітей та молоді є переконання, заохочення й покарання (але в жодному разі не тілесні), власний приклад учителя, а також батьків і старших, правильний режим навчання тощо. Особливе місце в моральному вихованні вчений відводив фізичній праці, вважаючи за потрібне правильно поєднувати її із працею розумовою. У статті «Праця в її психічному і виховному значенні» [1] він наголошує на великому значенні фізичної праці у вихованні дітей та молоді, у розвитку суспільства загалом. Пропонує залучати дітей до різних видів праці, виходячи із практичних потреб школи й сім'ї: самообслуговування вдома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду й на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя та ін. Організовувати дитячу працю слід таким чином, щоб діти отримували від неї насолоду, не перевтомлювалися.

Як видатний педагог-методист, К. Ушинський дав низку цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в школі.

К.Ушинський писав: «Мистецтву виховання властива та особистість, що майже всім воно здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою – і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним знайома, теоретично й практично. Майже всі визнають, що виховання потребує терпіння; дехто вважає, що для цього потрібні вроджені здібності і вміння, тобто навички; але дуже мало хто прийшов до переконання, що крім терпіння, природних здібностей і навичок, необхідні ще й спеціальні знання» [3].

На його думку, для правильної організації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей треба знати їх вікові та індивідуальні особливості, передбачати правильне дозування змісту навчального матеріалу, посиленість його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін. Ці дидактичні принципи навчання він детально розробив у своїх творах.

К. Ушинський вважав, що у процесі навчання необхідно розвивати пам'ять – пасивну (мимовільну) і активну (довільну), використовуючи повторення навчального матеріалу. Однак слід уникати механічного заучування, тобто зазубрювання. Неприпустиме перевантаження учнів, перевтома. Водночас навчання не може бути й розвагою.

Розвиток пізнавальних інтересів характеризується прогресивними змінами цілісної динамічної системи, де в органічній єдності взаємодіють емоційні, інтелектуальні й вольові процеси. Емоції людини як відображення об'єктивної дійсності є основою інтересу; почуття, впливаючи на розум і волю, заохочують розумові й вольові акти, надають їм підтримки або, навпаки, заважають їм. Завдяки цьому само зародки думок, початки намірів і рішень можуть бути або розвинені, або

послаблені. Ще К.Д. Ушинський висловив думку, яка й нині є важливою для теорії й практики навчання: «Слід постійно пам'ятати, що треба передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання й здатність самотійно, без учителя, засвоювати нові знання». Він стверджував: «Робота повинна захоплювати учнів, сприяти розвитку їх пізнавальних інтересів. Лише за таких умов можливе залучення дітей до творчої діяльності, можливе духовне зростання особливості».

Але пізнавальний інтерес до навчального матеріалу не може підтримуватися лише увесь час яскравими фактами, а його привабливість неможливо зводити до того, що дивує й вражає уяву. Ще К.Д.Ушинський писав про те, що предмет, для того щоб стати цікавим, повинен бути лише частково новим, а загалом знайомим. Нове й несподіване в навчальному матеріалі завжди виступає та тлі вже відомого й знайомого. От чому для підтримки пізнавального інтересу важливо вчити школярів умінню в знайомому бачити нове.

Таке викладання підводить до усвідомлення того, що в повсякденних, повторюваних явищах навколишнього світу, безліч дивних сторін, про які він зможе довідатися на уроках. І те, чому рослини тягнуться до світла, і про властивості талого снігу, і про те, що просте колесо, без якого зараз не обходиться жоден простий чи складний механізм, є найбільшим винаходом.

Усі значні явища життя, що стали звичайними для дитини в силу свого повторення, можуть і повинні придбати для нього знезацька нове, повне змісту, зовсім інше звучання. І це обов'язкове з'явиться стимулом інтересу учня до пізнання.

У засвоєнні знань, за Ушинським, велике значення має наочність. Діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, тому в процесі навчання корисно використовувати всі наочні засоби з тим, щоб органи чуттів брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу. Прикладом умілого використання наочності в навчанні можуть бути його книжки для дітей «Родное слово» [2] і «Детский мир».

Значну увагу приділяв К. Ушинський розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різноманітні ефективні методи й способи навчання: пояснення нового матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові та графічні роботи учнів, індивідуальні й фронтальні форми роботи на уроці, облік знань учнів тощо. Зосереджувався він і на питанні реалізації на уроці освітньої та виховної мети навчання. Щоб привчити учнів до самотійної роботи й прищепити їм інтерес до навчання, треба допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність. Він був прихильником поєднання існуючих на той час формальної (розвиток пам'яті, уваги, мислення, мови) і матеріальної (вивчення матеріалу навчальних предметів) освіти.

Особливого значення К. Ушинський надавав питанням вивчення рідної мови, розвитку в дітей природженої здібності, яку називають даром слова. Для його формування пропонував використовувати усні й

письмові вправи, поступово ускладнюючи їх. Навчати дітей рідної мови радив на кращих зразках народної творчості (билинах, піснях, казках, прислів'ях, загадках та ін.), а також кращих творих письменників. Мова вчителя має бути зразковою, граматично правильною й милозвучною. Для учнів молодших класів велике значення мають книжки для читання (взірцем була його книжка «Родное слово»). У навчанні грамоти (читання) він відстоював звуковий (аналітико-синтетичний) метод, за яким подав перші уроки письма й читання у своїй книжці.

Елементи природознавства, географії та історії в початкових класах, на думку Ушинського, треба вивчати у процесі пояснювального читання на уроках. Вважаючи важливим питання вивчення іноземних мов, видатний педагог радив починати його тільки тоді, «коли рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини». У процесі вивчення рідної й іноземної мов важливо використовувати художню літературу, підбираючи її відповідно до віку та інтересів учнів.

Складова частина гармонійного розвитку людини, за Ушинським, – її фізичний розвиток. Оскільки організм дитини розвивається в процесі її повсякденної трудової діяльності та під впливом оточення (природи, сім'ї, суспільства), необхідно створити такі умови життя, праці й навчання дітей, які б сприяли їх фізичному розвитку, починаючи з раннього віку. До чинників фізичного розвитку він відносить нормальне харчування, сон, відповідний режим удома і в школі; фізичну працю на свіжому повітрі; медичний нагляд; гімнастичні вправи та ігри; створення гігієнічних умов життя і праці; використання природних чинників (повітря, води) тощо.

К. Ушинський зробив спробу обґрунтувати мету, зміст і форми фізичного виховання дітей, виходячи з основ анатомії та фізіології людини, медицини, санітарії та гігієни, приділивши велику увагу зміцненню нервової системи учнів та вихованню в них волі різними засобами фізичного загартування (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання» в книзі «Педагогічна антропологія»).

К. Ушинський визначав учителя як головну постать у навчальному процесі, тому він має бути відповідно підготовлений до вчительської роботи. Передусім народний учитель повинен бути близький до народу, знати його мову, жити його інтересами. Учитель – це високоосвічена людина з енциклопедичними знаннями, яка любить свою професію, постійно вдосконалює свою майстерність, має ґрунтовну практичну підготовку, педагогічний такт, володіє методикою навчання й виховання, є не лише хорошим викладачем, а й добрим вихователем. Він повинен знати психологію дитини, вивчати й добре знати вихованців, бути обізнаним із новими основами педагогіки й будувати свою діяльність на передових досягненнях педагогічної теорії.

Література:

1. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении. Педагогическое сочинение: В 6 т., Т.2. / Сост. С.Ф.Егоров. – М.: Педагогіка, 1988.-С.5-27.

2. Ушинский К.Д. Родное слово. Педагогическое сочинение: В 6 т., Т.2. / Сост. С.Ф.Егоров. – М.: Педагогіка, 1988.-С.108-122.
3. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании. Труд в его психическом и воспитательном значении// Педагогическое сочинение: В 6 т., Т.1. / Сост. С.Ф.Егоров. – М.: Педагогіка, 1988.-С.194-257.
4. Ушинский К.Д. О пользе педагогической литературы. Педагогическое сочинение: В 6 т., Т.1. / Сост. С.Ф.Егоров. – М.: Педагогіка, 1988.-С.160-177.
5. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. М., Просвещение, 1968.,-558с.
6. Ушинский К.Д. Собрание сочинений., В 10т. М.-Л., 1952, с.1982.
7. Модзалевский Л.Н. О народности воспитания, пПо Ушинскому. «Памяти К.Д.Ушинского», - СПб., 1869,-С.162.

Хлебникова Т.

«ДЕТСКИЙ МИР» КОНСТАНТИНА УШИНСКОГО

В 1861 году вышла в свет книга для классного чтения «Детский мир» Константина Ушинского. Она произвела фурор. Вместо тяжеловесных, непонятных детям фраз – увлекательное изложение истории развития живой природы. Следующее пособие по русскому языку «Родное слово» Ушинский снабдил поговорками, загадками, интересными рассказами, обилием картинок. Эти учебники стали очень популярными. До Великой Октябрьской социалистической революции «Детский мир» издавался 47 раз, а «Родное слово» -146. Сегодня это – классика педагогики.

Жизнь Ушинского не была легкой. Способный ученик гимназии «проваливается» на выпускном экзамене. Блестящего выпускника Московского университета назначают профессором лицея в Ярославле, а потом увольняют. В Петербурге он не может найти места учителя, но вскоре императрица беседует с ним как с авторитетным педагогом. Друг его и соратник Лев Модзалевский писал: «Ушинский – это наш действительно народный педагог, точно так же, как Ломоносов – первый народный ученый, Суворов – народный полководец, Пушкин – народный поэт, Глинка – народный композитор».

Воля, простор, природа

Он родился 19 февраля 1824 года в Туле, куда советником казенной палаты направили его отца, дворянина Дмитрия Григорьевича Ушинского (позже он изменил фамилию и стал Ушинским). К моменту рождения Кости в семье было два сына – Александр и Владимир. Через несколько месяцев отца перевели судьей в Новгород-Северский Черниговской губернии. На берегу Десны в имении родителей и прошли детские годы будущего педагога. Он вспоминал: «Воля, простор, природа... разве не были нашими воспитателями? Зовите меня варваром в педагогике, но прекрасный ландшафт имеет огромное воспитательное влияние на развитие молодой души».

Обучением Кости занималась мама Любовь Степановна. Мальчик так много знал, что в 11 лет поступил сразу в третий класс гимназии. Вскоре мать умерла. Учеба ему давалась легко и в гимназии, и на юридическом факультете Московского университета. Помимо лекций, добывал знания сам, читая Декарта, Руссо, Дидро и Гольбаха по-французски, Милля и Бэкона по-английски, Канта и Гегеля по-немецки.

Под влиянием профессора Петра Григорьевича Редкина, сторонника Герцена и Белинского, проповедника просвещения народа, Костя решил стать педагогом. Только вот здоровье его подводило. К концу каждого курса он кашлял кровью. На каникулы уезжал домой в благотворный украинский климат.

Воспитание – за дверьми здания

В Демидовском лицее, где стал преподавать, он завоевал симпатии лицеистов умением просто изложить сложные философские вопросы и равнодушием к их личным проблемам. У руководства вызвал неприятие. Не хотел подчиняться требованиям, которые «убивали живое дело образования». Его уволили.

Переехал в Петербург. Не мог устроиться учителем. Помогла случайная встреча с бывшим коллегой по лицее. Константина Дмитриевича пригласили преподавать русскую словесность в Гатчинский сиротский институт. Тут воспитывались 650 мальчиков. Царили муштра и зубрежка. За провинности сажали в карцер, хлеб и воду давали через день. «Канцелярия и экономия наверху, администрация в середине, учение под ногами, а воспитание – за дверьми здания», – расценил эти порядки Ушинский.

За пять лет работы ему удалось искоренить воровство и фискальство среди мальчишек, внести в их среду дух товарищества, сделать обучение радостью. Однажды Ушинский обратил внимание на два шкафа, которые 20 лет стояли опечатанные. Что там – никто не знал. Константин Дмитриевич сорвал печати и ахнул. Это были педагогические произведения, которые собирал Егор Осипович Гугель, бывший инспектор института. Ушинский вспоминал: «Этим двум шкафам я обязан в жизни очень, очень многим. От скольких грубых ошибок был бы избавлен я, если бы ознакомился с этими двумя шкафами прежде, чем вступил на педагогическое поприще!». Он пишет страстную статью «О пользе педагогической литературы». Работа имела огромный успех. Дальнейшие публикации Ушинского зачитывались до дыр.

Стоячее институтское болото

В 1859 году его, уже известного педагога, приглашают на должность инспектора Смольного института благородных девиц. Основываясь на своей идее демократизации образования и народности воспитания, Ушинский организовал совместное обучение девушек благородного и мещанского происхождения, чего не было до него. Русский язык стали изучать не по сухой грамматике, а на произведениях Гоголя, Лермонтова. К негодованию классных дам ученицы, увлекшись

учебой, начали задавать преподавателям вопросы, что прежде запрещалось. В новом педагогическом классе получали навыки работы будущие воспитательницы. Ушинский был героем дня.

Но те, кому он не давал жить спокойно, писали на него доносы. Ему и самому было трудно в этом «стоячем институтском болоте». Тем более что министром народного просвещения назначили адмирала Путянина, о котором Ушинский сказал: «Все русское образование отдали в руки идиоту и бузуверу». Конфликт с начальницей института разгорался все сильнее. Но уволить Ушинского не могли. Слишком популярным стало его имя в России. Под предлогом заботы о здоровье его отправили вграничную командировку на целых пять лет.

Письма из Швейцарии

Ушинский побывал в Швейцарии, Германии, Франции, Бельгии, Италии. Изучал работу школ, приютов, детских садов, учительских семинарий. Создал стройную систему начального образования и систему подготовки педагогов. Не случайно его называют «учитель русских учителей». Статьи под названием «Письма из Швейцарии» публиковал в России. В одном из них, например, писал: «Настает пора, когда России всего более нужны школы, хорошо устроенные, и учителя, хорошо подготовленные». Ставил в прямую зависимость экономическое развитие общества от успехов просвещения.

Ушинский хотел жить и работать на родине, воспитывать своих троих сыновей и трех дочерей в России. Когда здоровье улучшилось, уехал в Петербург. Но слишком долго прожил в нездоровом климате. Почувствовал себя плохо и вынужден был отправиться в Италию. В Вене сильно заболел, местные знаменитости советовали ехать в Крым. Он поселился близ Бахчисарая. Через месяц силы его восстановились. Объяехал полуостров, приобрел небольшое поместье в районе Ялты для постоянного местожительства. Полный планов, торопился к семье в Богдановку на Черниговщине. Была и другая причина. Старший сын Павел, окончивший курс Санкт-Петербургской военной гимназии, проводил лето там же. Потом собирался поступать в высшее военное училище.

Но в Богдановку Ушинский приехал... в день похорон 17-летнего Павла, который смертельно ранил себя на охоте. Этот удар окончательно сломил Константина Дмитриевича. Врачи рекомендовали вернуться в Крым. Он отправился туда с младшими сыновьями, а жена с дочерьми уехала в Киев. В Одессе у него началось воспаление легких. Он немедленно выписал из Киева родных, сознавая, что умирает.

... Третьего января 1871 года 47-летний Ушинский уснул и не проснулся. Похоронен на территории Выдубицкого монастыря в Киеве.

Юрист по образованию, он совершил революцию в обучении и воспитании, основал педагогическую науку, до него в России не существовавшую. Его идеи актуальны и для современной Украины.

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ К. Д. УШИНСЬКОГО НА КОМПЛЕКСНЕ
НАВЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ СИСТЕМНОСТІ, НАУКОВОСТІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ПРОБЛЕМ
НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ**

*«Зробити заняття для дитини цікавим – ось
задача початкового навчання.»¹*

К. Д. Ушинський

Важко уявити, що ці слова були написані більше століття назад. Але актуальність їх залишається й буде залишатися вічно, як і безсмертний вклад

К. Д. Ушинського в розвиток педагогіки. Читаючи сторінки його педагогічних творів, статей розумієш далекоглядність цього великого педагога, який передбачив проблеми навчання й виховання та шляхи їх рішень не лише для своїх сучасників, а й для майбутніх поколінь.

К. Д. Ушинський одним із перших прийшов до висновку, що необхідно по-новому підійти до навчання в початкових класах. Він вніс великий внесок у розробку педагогічних проблем фізичного, трудового, морального, патріотичного й естетичного виховання. У педагогічній системі К. Д. Ушинського вагоме місце займає вчення про зміст шкільного навчання, проблеми співвідношення науки й навчального предмета. Він глибоко розкрив педагогічне значення принципу наочності, його ролі в розвитку розумових сил дитини. Дидактика й методика К. Д. Ушинського були направлені проти зазубрювання, проти пасивності дітей у навчанні. Та поруч далеко не з усіма переліченими відкриттями й досягненнями великого педагога хочеться звернути увагу на те, що саме він привернув увагу до загальних, широких задач комплексного навчання дитини та шляхи його розвитку, розглядаючи три основні джерела педагогіки (психологію, фізіологію, логіку) у комплексі й взаємозалежності.

Важливою стороною його діяльності була розробка проблем навчання. Розробляючи теорію навчання, він показав тісний взаємозв'язок задач дидактики із задачами психології навчання, дав зразки логічно-психологічної побудови підручників.

Якщо його сучасники сперечалися, що є важливішим – розвинути розумові здібності дитини чи надати перевагу практиці, і через певні життєві ситуації дитина досягне тих же знань, то К. Д. Ушинський виступив проти обидних крайнощів. Він вважав, що правильне рішення питання про цілі й задачі навчання завжди мають принципово важливе значення як для теорії, так і для практики навчання та можливе лише із психологічних позицій.

Таким чином, К. Д. Ушинський стверджував, що шкільне навчання має дві основних, однаково важливих мети. «Перша мета, формальна, –

указував він, – складається з розвитку розумових здібностей учня, його спостережливості, пам'яті, уяви, фантазії й мисленню... Володіючи такою розумовою силою, черпаючи звідусіль корисну інформацію, людина буде навчатися все життя, що, звичайно, й становить одну з найважливіших завдань всього шкільного навчання¹». «Друга мета шкільного навчання, – підкреслював К. Д. Ушинський, – реальна, не менш важлива, як і перша, та ще, якщо хочете, важливіша першої. Для досягнення цієї мети перш за все необхідно розумний вибір предметів для спостереження, уявлення й використання»².

Аналогічну позицію займав К. Д. Ушинський і при вирішенні питання, що має першочергове значення – накопичення знань чи їх логічна систематизація.

Якщо його сучасники давали перевагу одній або другій стороні навчання, то він був глибоко переконаний у розумному поєднанні обох сторін навчання, вважав, що лише їх синтез дасть справжній педагогічний ефект. «Тільки система, – наполягав він, – звичайно, розумна, яка виходить із самої суті предметів, дасть нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена відривчастими, незв'язними знаннями, схожа на клуню, у якій безлад і сам господар нічого не відшукає, голова, де тільки система без знань, схожа на магазин, у якому на всіх ящиках є написи, а ящиках пусто. Істинна педагогіка, уникаючи обох крайнощів, дає учням перш за все матеріал і по мірі накопичення цього матеріалу приводить його в систему. Чим більше й різноманітний накопичується матеріал. Тим вищою становиться система і, нарешті, досягає логічних і філософських положень»¹.

Серйозну увагу звернув К. Д. Ушинський на проблему психологічно правильної організації процесу навчання. Навчання, на його думку, тільки тоді досягне мети, коли воно буде здійснюватися по єдиному продуманому плану, у якому різні навчальні предмети тісно скоординовані один з одним. «До тих пір, підкреслював К. Д. Ушинський, – доки різні предмети навчального курсу будуть у нас викладатися, ніби абсолютно не знаючи про існування один одного, учення не буде здійснювати ніякого суттєвого впливу на духовний розвиток дітей, представляючи його лише впливу часу й життя; – до тих пір учення буде не цікавим органічним процесом психічного розвитку, а нестерпно нудною працею для наставника й учня»².

На думку К. Д. Ушинського, дуже важливим завданням навчання є врахування психологічної підготовки дитини до навчання. Як показує практика, діти, навіть приступаючи до вивчення окремих навчальних предметів, виявляються е готовими до серйозної навчальної праці.

Виходячи із цього, він поставив питання про необхідність підбору навчального матеріалу, співвідносного психологічним особливостям дитини, пробуджуючи в нього інтерес до навчання, прививаю чого смак до набуття знань.

Але, підкреслював Костянтин Дмитрович, прагнення зробити навчання цікавим зовсім не означає, що його слід перетворювати в гру, забаву. Із самого початку навчання потрібно відокремити від гри. Дитина шкільного віку повинна привчатися до серйозної праці, звичайно, у межах її вікових можливостей і рівня розвитку.

Велике значення приділяв К. Д. Ушинський питанню про початок навчання, пов'язуючи його з настанням психологічної готовності до навчальної праці. «Не одне талановите, нервове й вразливе дитя, – писав він, – стало тупим і ледачим саме тому, що в нього не вчасними спробами підірвана впевненість у своїх силах, таких необхідних для людини при всякій справі»¹. Якщо розумові здібності дитини недостатні, то слід. Не починаючи методичного навчання, провести підготовчу роботу – бесіди про оточуючі предмети або по малюнках, заучування дитячих пісень і віршів, підготовка руки за допомогою малювання та ін., – одним словом, зробити все, щоб забезпечити психологічну можливість навчання, як свідомої розумової діяльності.

З усього сказаного не важко зробити висновок, що поставлені К. Д. Ушинським питання займають у сучасній психології навчання не менше місце, ніж у його час. А багато з питань і на сьогоднішній час є актуальними й потребують свого розгляду, глибокого вивчення й пошуку шляхів рішення.

Література:

1. Бім-Бад Б. М. Мудрість виховання. М.: Педагогіка, 288 с.
2. Арканов А.К. Идеи Ушинского. М.: Просвещение, 2002. – 312 с.
3. Білозерцев Е.П. Ушинський і російська школа. Бесіди про великого педагога. М.: Роман – газета, 1994. -191с.
4. Ушинський К.Д. /Вибрані педагогічні твори у двох томах / Під редакцією Піскунова А.І., Костюка Г.С., Лордкипанідзе Д.О., Шабаєвой М.Ф. – М. «Педагогіка», 1974, том I., 389 ст.

Косарук М.П., Кубанцева І.В., Хільченко Н.А.

ПРО РОЛЬ РІДНОЇ МОВИ У ТВОРІ К. Д. УШИНСЬКОГО «РІДНЕ СЛОВО»

К. Д. Ушинський – видатний російський педагог, творець наукової, заснованої на принципі народності педагогічної системи. Читаючи й перечитуючи його твори, пересвідчуєшся у значущості рідного слова у житті людини, у важливості його ролі, у її духовному житті. Саме цьому питанню присвячений педагогічний твір К. Д. Ушинського «Рідне слово», у якому він задумується над питанням, чи оцінили люди мову сповна? Він міркує так: «Якщо судити з ходячих громадських думок, з прийнятих у педагогічній практиці прийомів, з устрою навчальної частини в різних закладах, то не можна не визнати, що до такої оцінки ще дуже й дуже далеко» [1, с. 121]. Але водночас педагог твердо переконаний, що «мова кожного народу створена самим народом, а не ким-небудь іншим»

[1,с.121]. Він ставить перед науковцями запитання: «Як, за якими законами, керуючись якими прагненнями, чиєю користуючись наукою, чи підслуховуючи гомін струмка або подих вітру, творить народ свою мову? Чому мова німця звучить інакше, ніж мова слов'янина? Де, в яких далеких епохах, в яких далеких країнах вони сходилися і як розійшлися?» [1,с.122]. Уже багато років філологи та історики працюють над відповіддю на ці запитання.

Дійсно, мова почалась в далекому минулому, у ній можна знайти багато спостережливості, багато духовності, чутливості, багато глибокого філософського розуму. Мова народу – цвіт його духовного життя, який «ніколи не в'яне і вічно знову розпускається» [1,с.123]. Ми погоджуємось із думкою педагога, що в мові одухотворюється весь народ, у ній втілюється в думку не тільки небо, повітря, поля, гори, ліси, ріки вітчизни, а й уся історія духовного життя народу. Голос рідної природи виразно відбивається в рідній пісні, у рідних мелодіях, в устах народних поетів. З покоління в покоління передає народ результати свого життя, вкладає у свою мову історичні події, вірування, погляди, слід пережитого горя чи радості, тобто плоди свого духовного життя. Тому мова міцно зв'язує минулі, сучасні й майбутні покоління народу в одне ціле.

К. Д. Ушинський говорить: «Коли зникає народна мова – народу нема більше» [1,с.123]. Справді, поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. Ми погоджуємось із твердженням ученого, коли відібрати в народу мову, то він ніколи вже більше не створить її, нову батьківщину створити зможе, а мови – ніколи. Існує думка про те, що мова й сама є найбільшим народним наставником, бо навчала народ ще тоді, коли не було ні книг, ні шкіл і продовжує навчати його до кінця народної історії. Розпочинається навчання з дитини, яка тільки народилась і, навчившись рідної мови, вступає в доросле життя. Так, дитина в п'ять – шість років говорить уже добре й правильно своєю рідною мовою. Але в засвоєнні рідної мови працює не тільки пам'ять. К. Д. Ушинський твердить, що «мова, створена народом, розвиває в духові дитини здібність, яка створює в людині слово і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух» [1,с.124].

Ми помічаємо, що дитина, коли бажає висловити свою думку, одного разу висловлюється так, а в іншому разі по-різному, або почувши нове для неї слово, сполучає його з іншими словами правильно. Це якийсь інстинкт рідної мови, якого ніколи не зможе набути німець у нашій країні, навіть проживши років двадцять. Ось який незвичайний цей педагог – рідна мова. Вона навчає дітей якимось недосяжно полегшеним методом.

Але дитина, вивчаючи рідну мову, учиться не тільки умовних звуків, а й п'є духовне життя й силу з «рідної груді» рідного слова. Воно пояснює її природу, як не міг би пояснити її жоден природознавець. Воно ознайомлює з історією, із суспільством, серед якого живе дитина, як не міг би ознайомити її із цим жоден історик. Рідне слово вводить дитину в

народну поезію, як не міг би ввести жоден естетик. Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, словосполучення, а й велику кількість думок, почуттів, художніх образів.

То хіба не можна так само легко навчити дитину іноземної мови, і хіба це не буде так само корисно, як вивчення рідної мови? Ці наші сумніви пояснює нам К. Д. Ушинський так: «Мови французька й німецька також є результатом багатотисячлітнього духовного життя цих народів, як і мови російська, латинська й грецька. Отже, коли дитина з ранніх років говоритиме якою-небудь іноземною мовою, то її душевний розвиток від цього нічого не втратить, а можливо, ще й виграє. Маленький француз, англієць, італієць черпають точно такий же скарб, а можливо й більший, зі своїх рідних мов, як і росіянин зі своєї» [1, с. 125].

Щоб проникнути в характер народу, є правильний спосіб – засвоїти його мову. У мові кожного народу відбивається її особливий характер. Наприклад, мова італійця – співуча, барвиста, образна, мова француза – легка, весела, щебетлива, мова німця – важка, туманна, а мова слов'янина – схвильована, піднесена. Ці мови знайомлять нас із характерами своїх народів краще самої історії. Тому зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона говорить у дитинстві.

«А чи треба говорити про спадковість національного характеру в організмі дитини?» [1, с. 126] – задумувався К. Д. Ушинський у своєму творі «Рідне слово». Усім зрозуміло, що дітям передається від батьків колір очей, форма носа, губ, стан, хода, міміка, бо чим глибша причина особливої характерності людини, тим точніше передається вона спадково. То чому від сліпих батьків народжуються зрячі діти? Чому така хвороба, як божевілля, переходять від батьків до дітей, іноді обминувши одне покоління. Можливо причина глибоко захована в нервовому організмі людини. Ніщо так не передається спадково, як міміка, але й вона часто змінюється під впливом наряду думок і характеру дій. Отже, національна особливість характеру найточніше передається від батьків до дітей. І ця спадкова основа характеру служить найміцнішою основою для встановлення характеру людини.

К. Д. Ушинський так говорить: «Коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна її мова; ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток» [1, с. 127].

А що станеться, якщо мова, замінивши для дитини рідне слово, пояснює їй чужу природу, чуже життя. Станеться те, що дитина важче, тупіше, менш глибоко буде входити в розуміння природи й життя, буде розвиватись повільніше й слабше. У нашій країні ніколи не створити природи Франції чи Англії. То з якою метою можуть вивчатися в нас іноземні мови? Звичайно, для того щоб ознайомитися з літературою інших народів, щоб уміти словесно вступити в стосунки з людьми тієї

нації, мову якої вивчають, щоб розмовляти або листуватися цією мовою з нашими земляками, які володіють тією ж самою іноземною мовою, щоб навчатись у престижних іноземних вузах. Так, то чому в нас іноземною літературою займаються саме ті, хто самотужки вивчав іноземні мови? То чому люди, вивчивши без зусиль у ранньому дитинстві кілька іноземних мов, рідко роблять потім зі свого знання якесь розумне застосування. А тому, що рідна мова не мала належного впливу на розвиток їхньої духовної природи. Педагог так і говорить: «Знання іноземної мови, набуте таким чином, не цивілізує ще людини» [1,с.131]. Але він не проти вивчення іноземних мов, навпаки, вважає це за потрібне у вихованні людей освіченого класу, особливо в нас. Далі у творі «Рідне слово» К. Д. Ушинський назвав п'ять важливих особливостей вивчення іноземної мови в нашій країні:

1. Головною метою їх вивчення повинно бути обізнаність із літературою, розумова гімнастика й практичне володіння мовою, яку вивчають.

2. Вивчення не починати надто рано, не раніше того, поки рідна мова пустить глибоке коріння в духовну природу дитини.

3. Іноземні мови треба вивчати одну за одною, а ніколи дві одночасно; вивчення другої іноземної мови слід починати тоді, коли в першій дитина набуде достатньо свободи.

4. Вивчення повинно відбуватися якнайшвидше, важливими є безперервні вправи та повторення, що запобігають забуванню. Коли дитина почне вже дещо розуміти й читати які-небудь легенькі речі, тоді заняття стає для неї приємним, тоді треба перейти до ретельного вивчення другої мови.

5. Чим краще вивчають із дітьми іноземну мову, тим краще треба вивчати з ними водночас рідну мову.

Важко не погодитись із такими зауваженнями великого педагога. Ми згодні із твердженням К. Д. Ушинського про те, що добра паризька вимова ніщо в порівнянні з повнотою духовного життя, розвитком думки, поезією душі, моральністю, національністю людини, здатністю її давати користь батьківщині.

Особливо актуальним є питання про вивчення рідної мови в сучасній школі. Кожна людина з раннього дитинства, наслідуючи дорослих, самостійно оволодіває рідною мовою й уже до навчання у школі добре розуміє оточуючих. А перед учителем стоїть завдання створити у школі справжню «педагогічну майстерню», де дитина була б передусім думаючою, була активним здобувачем знань, допитливим шукачем істини, мандрівником у світі пізнання, де б діти кожен вислів рідної мови сприймали не лише розумом, а й серцем, намагалися побачити живу картину, почути звуки, прислухатися до переданих почуттів і вміли висловити свої, де рідне слово жило б, трепетало всіма барвами й відтінками в душі кожної дитини.

Література:

1. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. В 2-х т. Т. 1- К., 1983.
2. Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. – К. Райдуга, 1994.
3. История педагогики. Под ред. А. Пискунова. М., 1998.
4. Копосов П. У рідній школі – рідне слово // Початкова школа. – 1986. – № 9.
5. Штабова Л. Інтегрування навчального матеріалу на уроках // Початкова освіта. – 2006. – № 7.

Васильчук Н.Г., Петровська Н.В., Рудомьоткіна Т.М.

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ К.Д. УШИНСЬКОГО
В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

або

**РОЗДУМИ НА ТЕМУ: «ДИДАКТИКА МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ
НА СУЧАСНОМУ УРОЦІ»**

Освіта в Україні, як і в будь-якій іншій країні, нерозривно пов'язана із суспільством, його традиціями та цінностями, і тому зберігає багато рис минулого. У різні періоди розвитку людства зі зміною суспільних потреб виникали різні системи навчання, одні дидактичні ідеї змінювалися іншими, усе, що витримало випробування часом, тією чи іншою мірою відображає в згорнутому вигляді сучасна дидактика.

Чим глибше доводиться занурюватися в сучасні педагогічні дискусії та теорії, тим більше здається, що їх учасники намагаються винайти велосипед. Чи не простіше звернутися до класичної вітчизняної педагогіки?

Ушинський і сучасність – це, можливо, незвичайний підхід. У звичному для нас розумінні Ушинський сприймається здебільшого в минулому часі. Які ж думки відомого педагога можуть бути актуальними сьогодні?

Ушинський писав: «До сих пор педагогика больше думает о том, как учить... чем о том, для чего учиться... При выборе предметов ученья везде еще следуют рутине, ничем не оправдываемым преданиям и обычаям и даже глупейшей моде... Мы валим в детскую голову всякий, ни к чему не годный хлам, с которым потом человек не знает, что делать... Давно пора серьезно подумать о том, чтобы оставить в наших учебниках только то, что действительно необходимо и полезно для человека и выбросить все, что держится только по рутине и учится для того, чтобы быть впоследствии позабытым».[2, с.56] Давно пора, говорив він, «подвергнуть генеральному смотру все науки», чтобы решить вопрос, что «заслуживает великой чести сделаться предметом ученья для детей». Ці слова – про сучасну нашу школу, яка знову чекає «генерального смотра наук». Більш того, вивчення творів К. Д. Ушинського допомагає побачити, як чітко й блискуче педагог

минулого століття ставить і вирішує проблеми, над якими б'ється сьогоднішня педагогічна думка.

Ряд сформульованих Ушинським дидактичних положень лежать в основі сучасної вітчизняної педагогіки.

Він подолав розбіжності між матеріальною й формальною концепціями про найбільш доцільний характер освіти. Згідно теорії матеріальної освіти функція навчання полягає, передусім, у засвоєнні учнями фактичного матеріалу; згідно теорії формальної освіти – у розвитку розумових сил учнів (їх мислення, пам'яті, уваги тощо). Ушинський науково обґрунтував положення про органічну єдність оволодіння знаннями й розумового розвитку школярів у процесі навчання. У сучасних умовах дедалі очевидніше, що смислом і основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. Чи не саме про це писав К.Д. Ушинський? Він вважав, що навчання може виконати свої освітні й виховні завдання лише при додержанні трьох умов: якщо,

по-перше, воно буде пов'язане з життям;

по-друге, буде побудоване у відповідності із природою дитини і, нарешті,

по-третє, якщо викладання ведеться рідною мовою учнів.

Ніяке навчання, на думку Ушинського не досягне ніколи своєї мети, якщо воно не узгоджується із природою дитини. Він вважав необхідним, щоб кожний навчальний предмет поряд зі збагаченням пам'яті учнів реальними знаннями привчав їх користуватися цими знаннями в житті. «Всяке не мертво, не безцільне навчання має на увазі готувати дитину до життя...» [10,с.249] Хіба не цю мету ставить перед собою сучасна освіта?

У тісному зв'язку із цією проблемою Ушинський розв'язував питання про функції навчання. Перед навчанням ставив три основні завдання: освітнє, виховне й розвиваюче, які завжди повинні виступати в єдності.

Ушинський по-новаторському підійшов до розробки дидактичних принципів. У його творах знайшли обґрунтування такі принципи навчання: наочності, свідомості й активності, послідовності й систематичності, міцності знань, зв'язку навчання з життям, емоційності, поєднання інтересу й відповідальності. У процесі навчання всі принципи не виступають самостійно, а органічно переплітаються й обумовлюють один одного.

Ушинський першим науково обґрунтував принцип наочності навчання. Він пов'язав його не лише з зоровими відчуттями, як це було у попередників, а дав психологічний аналіз, вказавши, що наочне навчання впливає з особливостей мислення школярів: «Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі...» [10,с.249] і не можна примусити її мислити інакше. Тому навчання повинно будуватися на живому спогляданні, на конкретних образах, за формулою: від конкретного до абстрактного. «Цей хід навчання, від

конкретного до абстрактного, від уявлення до думки, такий природний і ґрунтується на таких чітких психічних законах, що заперечувати його потребу може тільки той, хто взагалі заперечує потребу зважати в навчанні на вимогу людської природи взагалі й дитячої зокрема» [10,с.249]. Указує на тісне поєднання наочності й слова (читання, розповіді, бесіди тощо).

На сьогоднішній день актуальним є пояснення Ушинським принципу свідомості й активності навчання. Неможливе активне навчання, що не супроводжується розумінням. На його думку, і свідомість, і активність невіддільні: активність є формою, у якій здійснюється свідоме навчання. Він указував, що знати напам'ять – ще не означає знати. Критерій якості знань – ступінь їх розуміння учнями. Умови реалізації цього принципу: навчання рідною мовою, зв'язок навчання з розвитком мислення, доступність матеріалу, чітке формування основних положень і ін.

Принцип послідовності й систематичності розумів у тому, що навчання треба будувати так, щоб воно в певній послідовності виробляло в учнів єдину систему знань і навичок. Для реалізації принципу Ушинський радить учити дітей порівнювати, класифікувати предмети. У своїх підручниках значне місце відводив відповідним вправам.

Принцип міцності засвоєння знань, як вважав Ушинський, реалізується, передусім, через повторення і вправи. Учитель, який не буде дотримуватись цього правила нагадуватиме візника, який мчить від станції до станції, і, не оглядаючись, розгублює все, що везе.

Важливим та сучасним є розуміння Ушинським принципу поєднання інтересу й відповідальності в навчанні. Вимагає, щоб навчання мало серйозний характер: «Навчати граючись можна тільки дітей до семирічного віку.» [10,с.239] З перших днів треба виховувати у дітей ставлення до навчання як до серйозної праці. А серйозна праця, як указує великий педагог, завжди важка.

Якість навчального матеріалу, на думку Ушинського, залежить, передусім, від методів, які використовує вчитель. Він надавав важливого значення методам усного викладу, лабораторно-практичним роботам, письмовим і усним вправам, роботі із книгою.

Серед методів усного викладу звертав увагу на розповідь, за допомогою якої в більшості випадків учням передаються нові знання. Тому до розповіді ставив високі вимоги: строга послідовність викладу й виділення головного, переконливість думок, жива й образна мова вчителя.

Кращим методом навчання для всіх вікових груп школярів називав бесіду, особливо сократичну. Але наголошував, що це є надзвичайно складний метод, який вимагає високої майстерності вчителя. Застерігав, що бесіда не призначена для передавання нового матеріалу, як це помилково вважали, а «для кращого засвоєння вже поясненого».

Ушинський був прихильником класно-урочної системи навчання й багато зробив для її вдосконалення. Новим було його вчення про структуру та типи уроків. З урахуванням дидактичної мети він виділив такі типи уроків:

– змішаний урок (містить повторення пройденого й пояснення нового);

– урок усних і практичних вправ (повторення й закріплення);

– урок письмових вправ (розвиток навичок писемної мови);

– урок оцінки знань;

– урок повідомлення нових знань.

Структуру уроку виводив із загальних ступенів навчання й пізнання. Таких ступенів Ушинський установив три: чуттєве сприймання; мислительна переробка; закріплення в пам'яті й звичках. На основі цього матеріалу); виділив три послідовно пов'язані між собою структурні частини уроку:

1. Здійснення свідомого переходу від пройденого до нового й створення в учнів цілеспрямованості на інтенсивне сприймання матеріалу;

2. Розв'язання основного завдання уроку;

3. Підведення підсумків та закріплення набутих знань і вмінь.

У системі дидактичних поглядів Ушинського важливе місце займає проблема підручника, що має надзвичайно важливе значення на сьогоднішній день. Чи легко орієнтуватися вчителю в нинішньому розмаїтті підручників? Який краще? Адже, з одного боку, непомірно розширюється обсяг матеріалу, який мусить засвоювати учень, що веде до його перевантаження, а із другого – розчиняє базові знання в другорядній інформації й тим самим негативно позначається на пізнавальній діяльності й розвитку особистості. Ще одна проблема – неповна відповідність базових знань, сформульованих у програмах і підручниках, сучасним досягненням науки. Хороший підручник Ушинський називав фундаментом хорошого навчання. Підручники повинні відповідати виховним, освітнім і розвиваючим цілям навчання, основним дидактичним принципам і правилам. Цим вимогам повністю відповідають написані Ушинським підручники «Дитячий світ» і «Рідне слово».

Відомий педагог, автор підручників для початкової школи К.Ушинський розглядав підручник як засіб для самостійної роботи учнів, що було значним кроком уперед у розумінні значення навчальної книги в організації процесу навчання: «важливо «начинити» книгу питаннями, які спонукають маленького читача «бесідувати» із нею. Учений застерігав від перевантаження книжок другорядним матеріалом, радив залишити тільки те, що справді необхідне й корисне для людини. Він був переконаний, що, маючи добрий підручник і «розсудливу методу», навіть посередній учитель може бути хорошим. Теоретичні положення, розроблені К.Ушинським, лягли в основу складених ним книг «Дитячий світ» (1861) та «Рідне слово» (1864), які стали своєрідними

енциклопедіями, зразками проблемного викладу навчального матеріалу. Велика заслуга К.Ушинського в розробці питань вивчення рідної мови з метою розвинути в дітях ту природжену здібність, яку називають даром слова; навчити їх свідомо володіти цінностями рідної мови й граматики (пізнання логіки мови). Для ефективного засвоєння учнями рідної мови треба розвивати в них дар слова за допомогою усних і письмових вправ, поступово їх ускладнюючи. При вивченні мови він радив використовувати кращі зразки народної творчості (билини, пісні, казки, прислів'я, загадки та ін.), а також кращі твори письменників (Пушкіна, Крилова, Лермонтова, Кольцова, Шевченка та ін.). Мова вчителя повинна бути зразковою для учнів, граматично правильною й милозвучною. Для учнів молодших класів велике значення мають книжки для читання, зразком яких була книга К.Ушинського «Рідне слово».

Усі дидактичні принципи навчання Ушинський обґрунтував із точки зору психології.

Уже сучасники оцінили Ушинського як видатного «борця за російську школу». Проте в умовах самодержавної Росії ідеї великого педагога не могли бути реалізовані повністю.

Педагогічна спадщина Ушинського і на початку ХХІ століття дієва і сучасна. Вона не тільки «спадщина», а й один із діючих факторів удосконалення справи навчання й виховання. Вивчення творів К. Д. Ушинського, їх аналіз дають педагогові можливість свідомо ставитися до різних течій у сучасній педагогіці, удосконалювати навчально-виховний процес. Адже, якщо є міцний фундамент, то можна з упевненістю досліджувати, проектувати, творити, шукати нові технології.

Література:

1. Днепров Э.Д. Ушинський К.Д. / Э.Д. Днепров // Велика радянська енциклопедія: Проспект-м, 2002.
2. Катуржевська О. Теорія розвиваючого навчання у вітчизняній дидактиці другої половини ХІХ початку ХХ століття / О. Катуржевская // Науково-методична вузівська збірка «Освіта в Росії: історія, досвід, проблеми». Армавір, 1999.
3. Ушинський К.Д. Дитячий світ і Хрестоматія / К.Д. Ушинський. – Ленінград: Видавництво Академії педагогічних наук, 1948.
4. Ушинський К.Д. Рідне слово: книга для дітей і батьків / К.Д. Ушинський. – Новосибірськ: Дитяча література, 1999.
5. Ушинський К.Д. Проект вчительської семінарії / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.
6. Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології / К.Д. Ушинський. Ленінград: Видавництво Академії педагогічних наук, 1948.
8. Ушинський К.Д. Педагогічна поїздка по Швейцарії / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.
9. Ушинський К.Д. Матеріали до третього тому педагогічної антропології / К.Д.Ушинський. – Ленінград: Видавництво Академії педагогічних наук, 1948.
10. Ушинський К.Д. Педагогічні твори: в 2-х т.-т.1/ К.Д. Ушинський. – К., 1983.

Лук'яненко Т.І., Кравчук О.М., Афанасіаді О.М.

К. Д. УШИНСЬКИЙ ПРО НАРОДНІСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ВИХОВАННІ

Концептуальні засади сучасної освіти передбачають гуманітаризацію школи на всіх рівнях, зокрема початкову ланку. Головну роль у цьому процесі повинні відіграти спеціально створені умови виховання й навчання молодших школярів, за яких виховується творча, ініціативна особистість із власним баченням світу, здатна до самовизначення, готова шукати шляхи подолання різного виду негараздів. Тому громадянська освіта виховує активного громадянина своєї держави, людину національно свідому, яка поєднує в собі здобутки національної культури із загальнолюдськими. Успішність виховання й формування громадянської свідомості молодших школярів залежить від правильно поставлених завдань:

- усвідомлення школярами своєї етнічної спільності, освоєння національних цінностей; формування поняття про самобутню культуру країни, її звичаї, традиції;
- виховання в учнів патріотичних почуттів, формування національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу;
- формування в учнів основ правових знань, виховання почуття відповідальності за свої вчинки; негативного ставлення до проявів беззаконня, проступків, правопорушень;
- формування в молодших школярів розуміння важливої ролі мови у відродженні країни, усвідомлення того, що лише завдяки їй можна глибше пізнати традиції, звичаї, психологію, національний дух українців;
- розвиток почуття відповідальності за природу як національну й загальнолюдську цінність, основу життя на землі.

Саме ці завдання покладені на вчителя. Особа вчителя, на думку Ушинського, означає все у справі виховання, тому він повинен бути всебічно підготовленим до вчительської роботи.

На думку К.Д.Ушинського виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум, – і передусім звертається до характеру людини, а характер і є тим самим ґрунтом, у якому корениться народність.

Видатний педагог указував, що народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної роботи, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання й виховання, уміти викладати

свої знання визначено й точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем.

Ушинський визначав, що методологічною основою виховання молодших школярів є: – розвиток особистості;

- формування морально-ціннісної сфери, емпатії, відчуття боргу;
- відповідальності перед іншими та Вітчизною.

Особливу увагу К.Д. Ушинський звертав на виховання характеру особистості. Бо «сила характеру, незалежно від його змісту, – скарб, який нічим не замінюється. Вона черпається тільки із природних глибин душі, і виховання повинно над усе берегти цю силу як основу всякої людської гідності». Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед очима людини лежав ясний шлях добра. На честь людській природі слід сказати, що немає такого серця, у якому не було б безкорисливо добрих поривань; але ці поривання такі різноманітні й часом так глибоко приховані, що не завжди легко відшукати їх. Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми зevamo народністю. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами [1, с. 99].

Громадянське виховання, яке зміцнює й розвиває в людині народність, розвиваючи водночас її розум і самосвідомість, могутньо сприяє розвитку народної самосвідомості взагалі; воно вносить світло свідомості в тайники народного характеру й робить сильний і благотворний вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів..., словом на всю його історію. Громадянським вихованням є для народу його сімейне виховання. Саме це віддзеркалює в своїх роботах К.Д. Ушинський.: «У сім'ї природа підготовляє в організмі дітей можливість повторення і дальшого розвитку характеру батьків. Організм нових поколінь у народі носить у собі можливість збереження і дальшого розвитку історичного характеру народу.»[1, с.101]. Необхідною умовою у формуванні громадянської свідомості у всьому суспільстві є формування громадянської свідомості в батьків які допомагають зберегти звичаї й традиції свого народу, адже кожна маленька батьківщина є складовою великої Батьківщини

Отже, організм батьків з усіма його характеристичними природженими особливостями й з усіма змінами, внесеними в нього духовним життям людини, у найрізноманітніших комбінаціях передається дітям і становить для них увесь обсяг природжених нахилів. Життя дитини в сім'ї, де душа її, розкриваючись, дістає перші найсильніші враження, тільки розвиває далі природжені задатки характеру. Хто не знає, як сильно діють на характер дитини приклад і вплив батьків, тим більше, що цей приклад і вплив знаходять уже підготовлений для себе ґрунт [1, с. 96].

Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем Ушинський вважав ідею народності виховання, яку він трактував досить широко. Термін «народність» він розумів, як історію того чи, іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови/в яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх народів Ушинський вважав виховання людей. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу [1, с. 44].

Народ, на його думку, є джерелом усіх багатств матеріальної й духовної культури, а тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість (поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво та ін.) – джерело культури народу. Однією з ознак народності є й мова. Культури кожного народу. У своїй статті «Рідне слово» Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови: «Мова народу – кращий виразник духовної культури кожного народу, проте у світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – у спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові.

Кожен освічений народ, тільки тоді має значення в науці, коли збагачує істинами, що залишаються такими для всіх народів.

Отже, у своїй роботі «Про народність у громадянському вихованні» К.Д. Ушинський стверджував, що:

- У кожного народу своя особлива національна система виховання;
- Громадське виховання само не розв'язує питань життя й не веде за собою історії, але йде слідом за нею. Не педагогіка й не педагоги, а сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання йде цим шляхом і діючи за одно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням.
- Досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх, але точно в тому ж розумінні, у якому досвід всесвітньої історії належить усім народам.
- Пробудження громадської думки в справі виховання є єдиною основою всяких поліпшень у цій галузі: де немає громадської думки про виховання, там немає й громадського виховання;
- Громадське виховання тоді буде справжнім, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного.

Література:

1. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. З рос. / Редкол.: В.М.Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983.- (Пед. б-ка).
2. Громадянська освіта в школі: завдання, зміст та форми реалізації. Науково-методичне видання з громадянської освіти // Нова Доба. – 2002.-№ 1.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001) //http://www.mon.gov.ua.
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності //Шлях освіти. – 2000. – №3.- С.20 -25.
5. Національна доктрина розвитку освіти //Освіта України. – 2002.-№33. С.4-6.
6. Позняк С. Семантика громадянської освіти //Шлях освіти. – 2006.- №1. – С. 22-27.
1. Пометун О. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді // Управління школою.-2005.- №8 (92).
7. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості і школа в Україні //Шлях освіти. – 1999.- №4. С.20-25.

Ладигіна О.І.

**ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
К.Д. УШИНСЬКОГО**

Праця тільки й може бути вільною, коли людина сама береться до неї, усвідомлюючи її необхідність; а праця із примусу, на користь іншого, руйнує людську особу того, хто працює, або, певніше кажучи, робить. Машина й тварина працюють; працює й негр, що боїться тільки нагая наглядача та не чекає для себе ніякої користі зі своєї роботи; підневільна праця не тільки не підносить морально людину, а зводить її вниз до ступеня тварини.

Праця – не гра й не забавка; вона завжди серйозна й важка; тільки цілковите усвідомлення необхідності досягти тієї чи іншої мети в житті може змусити людину взяти на себе той тягар, який становить необхідну належність усякої справжньої праці. Праця справжня й неодмінно вільна, бо іншої праці немає й бути не може, має таке значення для життя людини, що без неї вона втрачає всю свою ціну й усю свою гідність. Вона становить необхідну умову не тільки для розвитку людини, але навіть і для підтримки в ній того ступеня гідності, якого вона вже досягла. Без особистої праці людина не може йти вперед, не може залишатися на одному місці, а повинна йти назад. Тіло, серце й розум людини вимагають праці, і ця вимога така наполеглива, що коли будь-чому в людини не буває своєї особистої праці в житті, тоді вона втрачає справжній шлях, і перед нею відкриваються два інші, обидва однаково згубні: шлях невгамовного невдоволення життям, похмурої апатії й безмежної нудьги, або шлях добровільного, непомітного самознищення, яким людина швидко спускається до дитячих примх чи скотських насолод. На тому й на цьому шляху смерть оволодіває людиною живцем; бо праця – особиста, вільна праця – і є життя.

Праця неприємна для нас, як узда, накинута на наше серце, що прагне вічного, непорушного щастя; але без цієї узди серце, віддане неприборканим своїм прагненням, збивається з дороги і, якщо воно поривчасте й піднесене, швидко досягає безодні невгамовної нудьги й похмурої апатії, якщо ж воно дріб'язкове, то поринатиме день у день, тихо і непомітно, у баговиння дрібних, негідних людини турбот і тваринних інстинктів.

Цей незмінний закон праці кожен легко може відчутти на самому собі в тій потребі міняти насолоду, яка виникає досить швидко після того, як праця залишає людину. Потреба цієї заміни доводить уже, що людина не здатна тільки насолоджуватись. Цей паліативний засіб затримувати в серці насолоду – сам швидко втрачає свою силу. Чим більше людина міняє насолоди, тим короточасніше кожна з них дає їй задоволення. Зміна нестримно стає дедалі швидшою і, нарешті, перетворюється в якийсь вихор, що швидко спустошує серце. А коли людина із природи своєї здатна віддаватися якій-небудь одній насолоді, то ця насолода робить її своїм рабом і потроху заводить на останній щабель людського приниження. Даремно людина намагається запровадити деякий порядок та міру зі свої насолоди; незважаючи на цей порядок, вони швидко втрачають свою ціну й наполегливо вимагають зміни, бо одна з них вимагає посилення і, не зупиняючись на одному, тягне за собою людину в безодню душевної й тілесної загибелі. Так, наприклад, впливає звичка до вина, до опіуму, до розпусти, до пустого світського життя, до карт тощо. Людина нестримно захоплюється цим вихором, поки він не викине із серця її останньої людської ідеї й останнього людського почуття.

Цей психічний закон, за яким насолоди повинні врівноважуватися працею, застосовується до всяких насолод, які б вони високі й благородні не були. [т. 2]

Що фізична праця необхідна для розвитку й підтримки в тілі людини фізичних сил, здоров'я та фізичних здатностей, цього доводити немає потреби. Але потреба розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану людського тіла не всіма усвідомлюється ясно. Багато хто, навпаки, гадає, що розумова праця шкідливо впливає на організм, – що зовсім несправедливо. Звичайно, надмірна розумова праця шкідлива; але й надмірна фізична праця також руйнуюче впливає на організм.

Це особливо помітно на тих ремісниках, ремесла яких, не потребуючи значних фізичних зусиль, вимагають сидячого життя й дуже мало розумової діяльності. Дивлячись на бліді, воскові обличчя кравців, мимоволі бажаєш загального запровадження швейної машини.

Сильний розвиток нервової системи розумовою працею дає незвичайну живучість тілу людини. Серед учених особливо багато зустрічається людей, які доживають до глибокої старості, і люди, звиклі до розумової праці, зносять зміну клімату, погане повітря, недостачу їжі,

відсутність рухів не гірше, а часто й краще, ніж люди, у яких розвинені мускули, але слабо і мляво діють нерви.

Дати труд людині, труд душевний, вільний, що наповнює душу, і дати засоби до виконання цього труда – ось повне визначення мети педагогічної діяльності [т. 2].

Матеріальні плоди праці становлять людське надбання, але тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці є джерелом людської гідності, а разом із тим і моральності та щастя. Цей животворний вплив особиста праця має лише на того, хто працює.

Праця, виходячи від людини на природу, впливає знову на людину не самим задоволенням її потреб і розширенням їхнього кола, але власною своєю, внутрішньою, їй самій властивою силою, незалежно від тих матеріальних цінностей, які вона дає. Матеріальні плоди праці можна відібрати, успадкувати, купити; але внутрішньої, духовної, животворної сили праці не можна ні відібрати, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії: вона залишається в того, хто працює.

Таке значення праці корениться в її психічній основі; але, перш ніж визначити психологічний закон праці, ми повинні ще сказати, що розуміємо під словом праця, бо значення-цього слова перевернулося догідливими тлумаченнями світу, що надає цього серйозного, чесного й почесного імені іноді зовсім не світлим, не серйозним, не чесним і не почесним діям.

Праця, як ми її розуміємо, є така вільна. Діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної потреби її для досягнення тієї чи іншої справжньої людської мети в житті.

Та цього мало: якщо чоловік працює, щоб здобути засоби до існування, а жінка лише користується із плодів його праці, не поділяючи самої праці, то й тоді родинне щастя неможливе. Жінка, як кумир, що вічно відпочиває від лінощів на ліжку із троянд, – найбезглуздіший витвір розбещеної уяви французьких романістів. Таке поняття про жінку, дуже поширене в модному товаристві, образливе і для жінки, і для чоловіка [т. 3].

Хто не відчував цілющого, відсвіжуючого впливу праці на почуття? Хто не відчував, як після важкої праці, що довго забирала всі сили людини, і небо здається яснішим, і сонце яскравішим, і люди добрішими? Як нічні примари від свіжого ранкового проміння, тікають від ясної й спокійної праці журба, нудьга, вередування, примхи. Але людина швидко забуває, що праці вона завдячувала хвилинами високих насолод, і неохоче залишає їх для нової праці. Вона ніби не знає незмінного психічного закону, що насолоди, якщо вони не супроводжуються працею, не тільки швидко втрачають свою ціну, але так само швидко спустошують серце людини й відбирають у неї одну за одною всі її кращі якості.

Ми бачимо багато насолод і ніде не знаходимо щастя, бо іменем щастя людина вперто називає ідеал нічим не порушеного й

безконечного блаженства, яке б не принижувало, а підносило її людську гідність. Такого щастя немає на землі.

Праця є єдино приступне для людини на землі і єдино гідне її щастя.

— Що ж це таке? – запитає читач, – до чого веде ця мова? чи не проповідь це на азбучну істину, що неробство є мати всіх пороків?

Чи багато можна зустріти між нами таких людей, які й не дивилися б на багатство, як на завидний привілей нічого не робити, а на працю, як на тяжку й навіть принизливу належність бідності? Хто не бажає забезпечити можливість неробства для себе або принаймні для дітей своїх? Саму освіту дітей хіба не вважає більшість нижчою від їхнього незалежного стану? Хіба мало таких людей, які дивляться на освіту тільки як на засіб здобувати гроші, і чи бачать у ній люди багаті засіб знайти працю – не забаву, не прикрасу, а ділову працю?

Саме виховання, коли воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати для праці життя. Виховання повинно розвинути в людині звичку й любов до праці; воно повинно дати їй можливість відшукати для себе працю в житті. Та чи таке виховання тепер? [т. 2]

Коли духовні сили, що викликають вільну діяльність людини на нову серйозну працю, більш духовну, ніж попередня, не зростають разом із матеріальними засобами задовольняти свої потреби й примхи, то не тільки моральна гідність людини, але й щастя її знижується в міру збільшення її багатства, чи додаватиме вона капітали до капіталів, чи витрачатиме їх на насолоди, чи будуть цими насолодами проста сивуха або шампанське, орловський рисак чи балетна знаменитість. Багатство зростає нешкідливо для людини тоді тільки, коли разом із багатством зростають і духовні потреби людини, коли й матеріальна й духовна сфери разом і дружно розширюються перед нею. Нарівні з турботами політичної економії про добування оксамиту, найтоншого сукна й золотого серпанку, повинні йти турботи про розумовий і моральний розвиток народу, про його християнську освіту, інакше всі ці серпанки та оксамити не збільшать маси щастя, а, навпаки, зменшать його.

Меркантильний напрям нашого віку, раз у раз посилюючи свій натиск, проник не тільки в усі прошарки суспільства, у всі сфери життя, – але навіть у науку та в школу.

Так звана «humaniora», науки філософські та історичні, помітно поступаються своїм місцем перед науками промисловими, що ставлять собі за мету збільшення матеріальних потреб людини й відшукання засобів для їх задоволення. Відмовившись від своєї гідності, наука намагається підробитися під життя й стає рабою промисловості, якій колись кидала тільки крихітки зі свого пишного столу. Але коли промисловість вестиме за собою науку, то за чиїми ж слідами сама промисловість буде йти? Куди приведе вона людину?

Невже у швидкому пересуванні на паровозах і пароплавах, у миттєвій передачі вістей про погоду або про ціну на товари електричними телеграфами, у зношенні якнайбільшої кількості найтонших оксамитів та найтовстіших трико, у знищенні пахучих сигар та смердючих сирів відкриває людина, зрештою, призначення свого земного життя? Звичайно, ні. Оточить людину всіма цими благами, і ви побачите, що вона не тільки не стане кращою, але навіть не буде щасливішою, і що-небудь одне із двох: або не рада буде самому життю, або швидко почне знижуватися до рівня тварини. Це моральна аксіома, з якої не відкритися людині. Усяка школа насамперед повинна показати людині, що в ній є найдорогоцінніше, примусити її відчувати себе частинкою безсмертного та живим органом світового, духовного розвитку людства. Без цього всі фактичні знання – хоч би йшли вони аж до найглибших математичних досліджень – не тільки не дадуть користі, а й навіть від них буде безумовна шкода самій людині, хоч, може, і зроблять її корисною, а інколи й дуже шкідливою машиною в суспільному устрої. [т. 3]

Другий не менш важливий для педагогіки, наслідок, що впливає із психічного значення праці, полягає в тому правилі, що виховання не тільки повинне розвинути розум людини й дати їй певний обсяг знань, але повинне запалити в ній жадобу серйозної праці, без якої життя її не може бути ні гідним, ні щасливим. Потреба праці, як ми бачили вже, природжена людині, але вона напрочуд здатна розгорятися або гаснути, зважаючи на обставини, і особливо відповідно до тих впливів, які оточують людину в дитинстві та юності.

Справжнє виховання повинно боротися з таким гідним жалю напрямом громадянства й дати молодим людям позитивно серйозний погляд на життя. Учити, граючись, можна тільки найменших дітей до семирічного віку; далі наука повинна вже набирати серйозного, їй властивого тону. Ми не говоримо про педантизм, про суворість, але навіть колишня педантична, відштовхуюча поважність робила менше шкоди, ніж завита модна педагогіка, що сама сміється із себе. Тепер часто бояться злякати хлопчика серйозною міною науки; але ще більше треба боятися, щоб він не навчився зневажати її та третирувати її злегка. Сміливість прийде згодом; але зерно презирства до науки, посіяне в дитячому серці, дає найзгубніші плоди. Чи не зустрічаємо ми на кожному кроці молодих людей, які ще недавно і вчаться, проте вже навчилися зневажати навчання і, глумлячись над тією наукою, яку воно подає, прислухатися тільки до настанов вищого світу. Звідки все це береться?

Ще не досить, щоб сам наставник дивився на свій предмет і говорив про нього серйозно, щоб він брався до своєї праці із цілковитою свідомістю важливості її значення, треба ще, щоб начальники закладів, самі батьки та всі дорослі люди, які оточують дитину, дивилися з повагою на її дитячі зусилля пройти з допомогою наставника

велетенський шлях, пройдений людством. Як отрути, як вогню, треба боятися, щоб до хлопчика не добралась ідея, що він учиться тільки для того, щоб як-небудь обдурити своїх екзаменаторів і дістати чин, що наука є тільки квиток для входу в громадське життя, який треба кинути або забути в кишені, коли швейцар пропустив уже вас у зал, де і той, хто пройшов без квитка або з фальшивим чи чужим квитком, дивиться з однаковою самовпевненістю. Але признайтесь відверто, читачу, чи не доводилося вам зустрічатися в житті з такими поглядами на навчання? [т. 2]

У навчальну й виховну пору віку людини навчання та виховання повинні становити головний інтерес життя її, але для цього вихованця треба оточити сприятливою сферою. А якщо все, що оточує дитину чи молоду людину, тягне її від навчання зовсім у протилежний бік, тоді даремні будуть усі зусилля наставника прищепити їй повагу до навчання.

Але виховання не тільки повинно прищепити вихованцеві повагу й любов до праці: воно повинно ще дати йому і звичку до праці; бо ділова, серйозна праця завжди важка.

Усякий предмет треба викладати так, щоб на вихованця залишалось якраз стільки праці, скільки можуть подолати його молоді сили. Наставник повинен тільки допомагати вихованцеві боротися із труднощами засвоєння того чи іншого предмета; не вчити, а тільки допомагати вчитися. Метод такого допоміжного викладання, крім багатьох інших позитивних якостей, має ще головну ту, що він, привчаючи вихованця до розумової праці, привчає його й перемагати труднощі такої праці та відчувати ту насолоду, яку вона дає.

Розумова праця – чи не найтяжча праця для людини. Мріяти – легко й приємно; але думати – важко. Не тільки в дітей, а й у дорослих людей ми найчастіше зустрічаємо лінощі думки. Хлопчик швидше ладен попрацювати фізично цілий день, або просидіти без думки над однією й тією ж сторінкою кілька годин і визубрити її механічно, ніж подумати серйозно кілька хвилин. Мало цього: серйозна розумова праця стомлює незвичну людину швидше, ніж найважча фізична. Це явище пояснюється фізіологічними законами роботи нервового організму та відновлення його сил, що так дорого коштують економії тіла. Але коли не треба надривати сили людини в розумовій праці, то треба не давати їм засипати; слід привчатися до розумової праці потроху, обережно; але, діючи таким чином, можна привчити її легко й без усякої шкоди для здоров'я зносити тривалу розумову працю. Разом із цією звичкою працювати розумово, набувається й любов до такої праці, або, краще сказати, жадоба її. Людина, звикнувши працювати розумово, нудьгує без такої праці, шукає її й, звичайно, знаходить на кожному кроці.

Звичайно, розумова праця не може розвинути мускулів; але діяльність і особлива живість нервової системи замінює цю ваду. І коли розумова діяльність не, позбавляє зовсім від потреб рухатися, то значно

зменшує цю потребу. Людина без розумових занять значно сильніше почуває шкідливість сидячого життя.

Самий відпочинок вихованця можна спрямувати з великою користю в цьому відношенні. Відпочинок після розумової праці зовсім не полягає в тому, щоб нічого не робити; а в тому, щоб змінити роботу: праця фізична є не лише приємним, а й корисним відпочинком після праці розумової.

Але візьмемо найспокійнішу, найтривалішу з насолод, насолоду родинним щастям і ми теж побачимо, що без праці й вона неможлива.

Отже, виховання повинно невсипуще дбати, щоб, з одного боку, дати вихованцеві можливість знайти собі корисну працю в світі, а з другого – прищепити йому невтомну жагу до праці.[т. 2.]

Звичайно, зважаючи на вік, потрібно давати час і для ігор; але щоб гра була справжньою грою, для цього треба, щоб дитина нею ніколи не пересичувалась і звикла потроху без зусилля й примусу залишати її для праці. Найбільш потрібно, щоб для вихованця стало неможливим те лакейське провадження часу, коли людина залишається без праці в руках, без думки в голові; бо саме в ці хвилини псується голова, серце й моральність.

Можливість праці й любов до неї – найкраща спадщина, яку може залишити своїм дітям і бідний, і багач [т.2.] [т. 3].

Література:

1. Калуська Л.В. Дивограй. Вибрані дидактично-методичні матеріали у двох книгах для працівників дошкільних закладів. Книга 1.-Тернопіль: Мандрівець, 2008-320с.
2. Ушинський К.Д. Педагогическое сочинения: В6т.Сост. С. Ф. Егоров - М.:Педагогіка, 1988.
3. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання.-К: Радянська школа, 1974.-С.64-81.
4. Ушинський К.Д. Труд в его психическом воспитательном значении // Семья и школа. -1974.
5. Швайка Л.А. Організація трудової-діяльності в дитячому садку.-Х.: Вид. група «Основа» 2008.-187с.

Білецька І.М.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ВЧЕННІ К.Д. УШИНСЬКОГО

К.Д. Ушинський у своїх працях підкреслював, що громадське виховання тільки тоді буде справжнім, коли його питання стануть громадськими для всіх і сімейними питаннями для кожного, бо організм нових поколінь у народі «носить у собі можливість збереження й дальшого розвитку історичного характеру народу.

Велич К.Д. Ушинського не тільки в тому, що він відкрив нові шляхи розвитку педагогічної науки, підняв її на якісно новий щабель, а в тому, що його прогресивні педагогічні й використовувались, використовуються

й використовуватимуться для вдосконалення процесу навчання й виховання. Гуманізм, демократизм, турбота про загальне благо, патріотизм, зв'язок школи з народним життям, виховуюче й розвиваюче навчання, освітнє й виховне значення рідної мови, праця й виховання – усі ці думки продовжують жити й сьогодні і тому особливо близькі нам.

Справді, багатьом його ідеям із проблем педагогіки, психології, людинознавства судилося довге життя. Оскільки сьогодні гостро постала проблема реформування освіти на національному ґрунті, формування в молоді національної самосвідомості, ми й вирішили звернутися лише до о аспекту педагогічного вчення видатного педагога, як проблема народної школи та рідної мови, бо, на наш погляд, вона є найболючішою сьогодні. Збереження мови й культури набуває зараз такої ж значущою важливості, як і екологія.

Свої думки щодо загального характеру шкільної освіти й виховання К.Д. Ушинський висловив у своїй статті, яку опублікував у 1857 р. «Про народність у громадському вихованні». Спираючись на аналіз раціональних особливостей громадського виховання в різних народів Європи, педагог розкриває дуже важливу закономірність у розвитку освіти, яку він називає принципом народності освіти.

На думку К.Д. Ушинського, незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів (предмети навчання, організація навчального процесу, дидактичні прийоми, закони шкільної дисципліни), у кожного з них «своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети». Німецька педагогіка – наука суто німецька. Ідеал виховання німецької педагогіки – «найсправжніший німець», який прагне до всебічності й системності знань. Розвиток характеру для німецької педагогіки – питання другорядне. В англійському вихованні головну увагу спрямовано на освіту й зміцнення характеру, бо характер, звичка володіти собою відзначає всякого справжнього джентльмена. Громадська освіта тут є справою приватною, а втім, можливо, – робить висновок К.Д. Ушинський, – ніде виховання не пройняте так національним характером, як в Англії. Виховання в англійців вийшло з історії народу й установлювалось цілком самостійно, тому й характер народу такий, як і характер його виховання. Для французького виховання, на протипагу німецькому, яке шукає розумового розвитку, і англійському, яке все спрямоване на формування характеру, головною метою є передача технічних знань. Технічні навчальні заклади Франції є найкращими в Європі. Розкриваючи характеристичні риси громадської освіти різних народів, їх ідеали виховання, видатний педагог приходять до висновку, який мав неабияке значення в підготовці до проведення реформи освіти в Росії, а саме: оскільки історичні умови життя народів різні, то й системи народної освіти різних народів будуть мати відмінності, тобто «основи виховання й мета його, а значить, і головний його напрям різні в кожного народу й визначаються народним характером» (там само, с. 89). У кожного народу

своя особлива національна система, яка склалася під впливом певних факторів історичного розвитку, а тому запозичення одним народом У іншого виховних систем є неможливим. Виховні ідеї кожного народу, - пише К.Д. Ушинський, – проникнуті національністю більше ніж будь-що інше, проникнуті до такої міри, що неможливо й подумати перенести їх на чужий ґрунт, і не дивувалися б тоді, чому, переносючи ці ідеї до нас, ми переносимо тільки їх мертву форму, їх знеживлений труп, а не їх живий і оживлюючий зміст» (там само, с. 148).

Не тільки шкільне виховання становить усе виховання народу: релігія, природа, сім'я, перекази, поезія, закони, література – усе із чого складається історичне життя народу, – становлять справжню школу виховання. Тому виховання, побудоване на абстрактних чи іноземних началах, буде діяти на розвиток характеру набагато менше ніж система, створена самим народом. «Як не можна жити за зразком іншого народу яким би принагідним не був цей зв'язок, так не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, яка б вона не була струнка й добре обдумана Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили» (там, само, с. 102-103). Загальною для всіх народів є наука, але не для всіх народів – зазначає педагог, – і не для всіх людей вона становить мету й результат життя. Видатний педагог поставив і таке важливе питання: чи повинне виховання, вивчивши доручений йому характер, «взяти його природні особистості й основу своїх дій», чи не звертати уваги на природні задатки, а «створювати на свій власний зразок другу природу для людини».

Спираючись на науково-антропологічні знання та природознавчі дані, К.Д. Ушинський стверджує, що сила характеру, незалежно від його змісту, – «скарб, який нічим не замінюється». Вона черпається тільки із природних джерел душі, а тому виховання повинно над усе «берегти цю силу як основу всякої людської гідності». Але вся сила сліпа, бо «все вирішується нахилами людини й тими переконаннями, які набули в ній сили нахилів» (там само, с. 99). Природжені особливості нервової системи не можуть бути знищені, вони лише можуть бути змінені вихованням. «Та хоч які різноманітні людські типи в освічених народів, – пише К.Д. Ушинський, – природа завжди встигає в незліченних характеристичних рисах у зовнішності людини висунути на перший план рису народності, Зовнішність може бути кращим доказом, що і в душі людини риса національності корениться глибше за всі інші» (там само, с. 97).

Видатний мислитель приходиться до висновку, що «є одна лише загальна для всіх успадкована схильність, на яку може розраховувати виховання: це те, що ми зовемо народністю". Почуття народності К.Д. Ушинський вважає таким сильним у кожної людини, що «в час загибелі всього святого й благородного воно гине останнім». Навіть люди, які оселились на чужині, через багато поколінь вони можуть забути ім'я своєї батьківщини, але носити в собі її характер, «поки

невпинні припливи нової крові, нарешті, не зглядять його Отак глибоко й сильно, стверджує педагог, укорінюється елемент народності в людини. А тому, на його думку, народність і виступає єдиним джерелом життя народу в історії. Вслухаємося в слова педагога-психолога: «Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув цю роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібний... Народ без народності – тіло без душі» (там само, с. 100).

Усвідомлюючи те, що суспільне буття визначає хід і напрям виховання, його зміст і завдання, К.Д. Ушинський зазначав, що виховання може рухатись вперед тільки з рухом усього суспільства, тобто воно «не веде за собою історії, а йде за нею». А оскільки історія народу це «процес усвідомлення тієї ідеї, яка криється в його народності», то сам народ і його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання тільки йде цим шляхом, і, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням.

На думку К.Д. Ушинського, громадське виховання, яке зміцнює й розвиває в людині народність, сприяє розвиткові народної самосвідомості, «воно робить сильний і благотворний вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів... словом, на всю історію» (там само, с. 101). У такому вихованні криється велика тайна вдосконалення людської природи.

К.Д. Ушинський підкреслював, що громадське виховання тільки тоді будесправжнім, коли його питання стануть громадськими для всіх і сімейними питаннями дня кожного, бо організм нових поколінь у народі «носить у собі можливість збереження і дальшого розвитку історичного характеру народу». Педагог застерігав, що виховання може впливати на сімейний характер людини, але на характер народний – ні, тому ніхто немає права втискувати ідею народності у вузькі рамки нашого ідеалу. Людина, як би високо не була розвинена, завжди стоятиме нижче народу.

Автор закінчує свою статтю ствердженням: «де нема громадської думки про виховання, там нема громадського виховання» (там само, с. 103). Тобто громадське виховання, яке є складовою народності у вихованні, має бути створено самим народом, воно повинно стати результатом широкого обговорення його в періодичній пресі, і особливо педагогічній. Громадське виховання тільки тоді виявляється дійовим, коли його питання стають життєво важливими для всіх і пробуджують ініціативу самого народу.

З ідеєю про народність у громадському вихованні видатний Педагог тісно пов'язував обґрунтування ідеї народної школи як головної ланки загальної середньої освіти: «...Якщо де й має виявлятися народність, та, звичайно, вже в народній школі» (там само, т. 2, с. 63). У багатьох своїх статтях («Питання про народні школи», «Загальний погляд на виникнення наших народних шкіл», «Недільні школи», «Про засоби

освіти через письменність», «Проект учительської семінарії», «Педагогічна подорож по Швейцарії» та ін.) К.Д. Ушинський ставить питання про необхідність загального і обов'язкового навчання. «Основою будь-яких тривалих поліпшень у народному побуті, основою будь-якого руху перед цивілізації сільського населення повинна обов'язково, неминуче бути народна школа, яка б, вносячи в наші села розумне початкове виховання, відкрила зір і слух, душу й серце народу урокам великих наставник людства: природи, життя, науки й християнської релігії... Заснування народних шкіл у великих і малих селах – ось, на нашу думку, найнеобхідніше доповнення до «Положення 19-го лютого», – пише педагог-демократ У статті «Питання про народні школи» (там само, с. 58). Заснування народних шкіл у селах, на його думку, має бути «найбільшим державним питанням».

Відомо, що ідея обов'язкового навчання, висунута К.Д. Ушинським, збудила сильну, протидію з боку деяких прогресивних журналів, яким не сподобалось слово «обов'язкове й примусове». К.Д. Ушинський вважає, що обов'язок навчати дітей є «найсправедливішим обмеженням батьківського деспотизму і найсправедливішою вимогою суспільства щодо окремої особи». «Хто має дітей, – наголошує він, – той зобов'язаний підготувати з них хороших, корисних членів суспільству, серед якого він живе. Якщо піддані держави зобов'язані утримувати війська, адміністрацію, суди, шляхи тощо, то так само зобов'язані вони давати освіту своїм дітям, бо це принаймні така сама державна потреба, як і всі інші» (там само).

К.Д. Ушинський був переконаний, що народна школа може широко і безперешкодно розвиватися лише тоді, коли про розвиток її дбатиме той самий народ, якому вона потрібна і чиї діти в ній навчаються. За К.Д.Ушинським, народна школа має бути народною справою, або, як він висловився, «чисто сімейною справою народу». Свою думку про те, що розвиток народних шкіл треба віддати в руки самого народу педагог так аргументував: «Не забуваймо, що коли ми багато чого хочемо вчити ПРОСТИЙ народ, то є багато що. чого ми самі від нього навчилися. Не забуваймо, що цей народ створив ту глибоку мову. глибину якої ми й досі ще не змогли виміряти: що цей простий народ створив ту поезію, яка врятувала нас від забавного дитячого лепету, на якому ми наслідували іноземців: що саме з народних джерел ми поновили всю нашу літературу і зробили її гідною цієї назви: що цей простий народ, нарешті, створив і цю велику державу, під захистом якої ми живемо» (там само, т. 2, с. 200; курсив наш – Є.М., П.К.). Щодо вищих верств населення, адміністрації, то, на його думку, вони повинні сприяти шкільній справі «тільки переконанням роз'ясненням, прикладом і, нарешті, матеріальною або інтелектуальною допомогою»; примусу, заборони, регламентації й подібних до цього заходів з їх боку не повинно бути. Як приклад того, яких успіхів можна досягнути таким чином, К.Д. Ушинський наводить Олександрівське земство (Катеринославська

губернія), де велику роботу по створенню народних шкіл провів відомий педагог і методист початкової освіти, послідовник К.Д. Ушинського М.О. Корф.

Учення К.Д. Ушинського про народність у громадському вихованні тісно пов'язано з ідеєю рідної мови як важливого фактору загальної освіти, як єдиного вірного засобу до виховання справжнього гуманізму. У статті «Рідне слово» К.Д. Ушинський дає високу оцінку педагогічному значенню рідної мови – «найбільшого народного наставника», який навчав народ ще тоді, коли не було ні книг, ні шкіл, і продовжує навчати «до кінця народної історії» (там само, т. 1, с. 123). На думку видатного педагога, рідне слово – єдина сфера розвитку духу, тому будь-яке навчання й виховання мають будуватись з метою оволодіння сферою. «Рідне слово, – пише він, – є основою будь-якого розумового розвитку й скарбницею всіх знань; з нього починається будь-яке розуміння, через нього проходить і до нього повертається» (там само, т. 2, с. 114). Мова народу, за К.-Д.-Ушинським, це «витвір творчої здібності дару слова» не однієї людини й не одного людського життя, а «численних життів, численних поколінь». Свої думки й свої почуття протягом багатьох тисячоліть народ склав у мові своїй. Наслідуючи слово від предків наших, підкреслює педагог, ми не тільки наслідуємо засоби передавати наші думки й почуття, а наслідуємо самі ці думки й самі ці почуття. «Від усього життя народу, – стверджує педагог, – це єдиний живий залишок на землі» і ми – спадкоємці цих живих багатств, у яких склалися всі результати духовного життя народу» (там само, с. 224). Ось чому викладання вітчизняної мови в початковому навчанні становить «предмет головний, центральний», який «входить в усі інші предмети і який зосереджує в собі їх результати...» (там само, с. 247). Але не тільки в початковому навчанні він відводив рідній мові виключне місце; він наполягав також на «глибокому центральному значенні вітчизняної мови... й у середніх навчальних закладах» (там само). Саме через рідну мову, – підкреслює К.Д. Ушинський, – дитина входить у сферу духовного життя народу, але й світ, що оточує дитину, відбивається в ній своєю духовною стороною теж через посередництво рідної мови. Уводячи дитину в народну мову, ми вводимо її у світ народної думки, народного почуття, народного життя, у сферу народного духу. Адже в скарбницю рідного слова, – пише педагог, – одне покоління за другим складали «плоди глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості». Мова, – стверджує К.Д. Ушинський, – це найживіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі й майбутні покоління народу в одне велике, історичне ціле. Якщо зникне мова, зникне й народ, живе мова – живий народ. Мова, за Ушинським, – це найповніший і найвірніший літопис багатовікового життя народу, тому, засвоюючи її, кожне нове покоління засвоює в той же час «плоди думки й почуття тисячі поколінь, що передували йому й давно вже зотліли...» (там само, т. 1, с. 123).

«Не умовних звуків тільки вчиться дитина, – зауважує К.Д. Ушинський, – а п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова» (там само, с. 124). Цей «незвичайний педагог» не тільки навчає багато чого, а навчає напрочуд легко. Доказом цього служить той факт, що іноді іноземець, який із великими зусиллями набуває «інстинкту чужої мови», Може двадцять років прожити в Росії й не набути тих знань у мові, що їх має трирічна дитина. Засвоюючи рідну мову, – підкреслює педагог, – дитина освоює не тільки слова, їх сполучення та видозміни, а «безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку, і філософію мови, – і засвоює легко й швидко, за два-три роки, стільки ціп і половини того не може засвоїти за двадцять років старанного й методичного навчання. Такий цей великий народний педагог – рідне слово!» (там само, с. 125).

Мова, на думку К.Д. Ушинського, – є найкращою характеристикою народу, бо в ній відбивається національний характер. Ось чому засвоїти мову свого народу – це значить проникнути в характер свого народу. Чим глибше ми проникаємо в мову народу, тим глибше ми «ввійдемо» в його характер. Ось чому, – зауважує педагог-патріот, – ми маємо зробити висновок, якою мовою має говорити в дитинстві дитина якщо нам не байдужий її духовний розвиток. К.Д. Ушинський переконливо доводить, що те, що відповідає нашим природженим нахилам (маються на увазі національні особливості характеру, які передаються спадкове від батьків до дітей), діти сприймають легко і засвоюють міцно, а те, що «суперечить цим основам, або чуже їм, ми силоміць приймаємо, удержуємо слабо...» (там само, с. 126). Прикладом цього може служити навчання дітей-українців російською мовою, який наводить К.Д. Ушинський у своєму творі «Педагогічна подорож по Швейцарії». «Мало успіху матиме та школа, у яку дитина приходить із дому, наче з раю в пекло, і з ярої вона біжить додому, мов із темного пекла, у якому все темне, чуже й незрозуміле, у світлий рай, де все світле, зрозуміле й близьке серцю, а майже таке враження повинна справляти школа на дитину малоросіянина, коли вона починає Відвідувати це дивне місце, у якому одному тільки на все село й розмовляють незрозумілою мовою. Дитину, яка не чула дома жодного великоруського слова, починають у школі з першого ж дня ламати на великоруській, а то й на той потворний жаргон, який виробляється в малоосвіченого малороса при намаганні розмовляти по-великоруськи. Така школа з першого ж дня, і дуже непривітно, нагадає дитині, що вона не дома і, безперечно, здається їй букою... душу ж людини така школа нерозвиває, а псує..., а великоруська грамота неодмінно загине без будь-якого доброго сліду в малоросійському селі» (там само, т. 2, с. 99-100). Така школа, з гіркотою підкреслює К.Д. Ушинський, не пустить коріння в народне життя й не принесе для нього корисних плодів. «Що ж означає вона із своєю сотнею погано завчених слів перед тією безмежно глибокою, живою й багатою мовою, яку виробив і вистраждав собі народ протягом тисячоліття?» –

запитує педагог. Відповідь така: по-перше, така школа значно нижча за народ; по друге -така школа безсильна, бо вона не буде розвитку дитини «на єдино плодотворному духовному ґрунті – на народній мові й народному почутті, що відбилося в ній»; по-третє, така школа непотрібна, бо дитина «не тільки входить у неї із зовсім чужої її сфери, а й виходить із неї в ту ж саму чужу їй сферу» (там само, с. 100). Які актуальні думки! За К. Ушинським, мова народу є кращим тлумачем природи й життя, що оточують її. А коли чужа мова замінює дитині рідне слово, то тоді ця мова витлумачує їй «чужу природу, чуже життя», які зовсім її не оточують. «Нічого більше, – каже педагог, – як тільки те, що дитина важче, тупіше, менш глибоко входить у розуміння природи й життя, або, інакше кажучи, розвивається повільніше й слабше» (там само, т. 1, с. 127).

Глибоко усвідомлюючи педагогічне значення рідної мови - «наставника роду людського», К.Д. Ушинський висунув три мети навчання рідної мови: 1) розвинути в дітей дар слова; 2) увести дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови; 3) засвоїти логіку мови. Не втратили своєї значущості поради видатного педагога-психолога дитячих душ про те, що «дар слова» можна розвинути в дітей шляхом поєднання навчання рідної мови з «наочним навчанням», розвитку спостережливості, «зведення спостережень в одну думку», привчання дітей міркувати, висловлювати свої думки словами просто, чітко, строго, логічно. основою початкового навчання рідній мові він вважав розвиток змістовної й логічно побудованої, грамотно оформленої мови. Усна мова ґрунтується на мисленні, тому він радить давати дітям вправи, такі, що збуджують думку вправи, такі, що збуджують думку й викликають виявлення цієї думки в слові. К.Д. Ушинський переконливо доводив, що логіка природи є «найбільш доступною» і «найбільш корисною» логікою для дітей, що вивчення дітьми. «конкретних фактів із оточуючого життя і живої природи» перш за все і забезпечує їх розумовий розвиток і моральне виховання., Тому і завдання перед вчителем ставилось: не тільки навчати дітей грамоті й рахуванню, а прилучаючи їх до скарбниці рідної мови, до початку, наукових знань про природу і суспільство, тобто зробити навчання дітей народу розвиваючим. Щоб допомогти вчителям і діяти в цьому плані, К.Д. Ушинський і створив навчальні книги «Дитячий світ» та «Рідне слово», які зробили переворот в історії школи Росії. Ці книжки розвивали не тільки рідну мову. мислення, моральність, емоційність дітей, а й пізнавальний інтерес до навколишнього середовища, явищ природи й суспільства. Накреслений педагогом-психологом загальний шлях пізнання дитиною оточуючої дійсності, шлях розвитку її мислення у процесі вивчення рідної мови за допомогою логічних вправ, а саме: рух від безпосередніх спостережень предметів і явищ природи до порівняння, узагальнення нарешті, до спостереження за власним мисленням і виразом його у слові з великою майстерністю був втілений у цих підручниках.

У «Рідному слові» («Перша книга після азбуки») автор поставив і за мету розвивати за допомогою рідного слова не тільки пасивну, а й і активну увагу учнів, Автор застерігав піл народного використання в навчання тільки цікавого, що сприяє розвиткові пасивної уваги. «Пробуджуючи інтереси до навколишньої о в душі дитини, – пише К.Д. Ушинський, – і особливо інтересами до слухання цікавих оповідань, ми повинні остерігатися, щоб не перейти через межу повинні остерігатися, щоб не перейти через межу розсудливості й не знесилити дитячої душі, живлячи її тільки цікавим і не збуджуючи її до самостійної дійсності, яка насамперед виявляється в активній увазі (там само, с.266). У розвитку активної уваги видатний педагог бачив і шлях до розвитку сили волі, «самостійного характеру»: «Воля наша, – пише К.Д. Ушинський – як і наші м'язи, міцніє тільки від діяльності. що постійно посилюються надмірними вимогами можна підірвати і волю, і м'язи й спинити їх розвиток: але не вправляючи їх, ви неодмінно матимете й слабкі м'язи, й слабку волю» (там само, с. 267). Саме на цій психологічній основі К.Д. Ушинський уводить до «Рідного слова» не; тільки цікаві казки, а й «нецікаві, але корисні вправи», починаючи з найлегших і ускладнюючи їх потім дедалі більше.

Як чудовий знавець, дитячої психології, К.Д. Ушинський увів до своїх підручників багато науково-пізнавальних творів: статті, оповідання, нариси, казки, невеличкі оповіданнячка. Серед них чимало ділових статейок, які сприяють розширенню кругозору дитини і зміцнюють його розумові сили. Є в книжках і науково-художні статті, які написані яскраво, виразно, цікаво, К.Д. Ушинський використав різні жанри і прийоми для популяризації наукових знань. Іноді дуже маленькі мініатюри, у яких міститься великий пізнавальний матеріал, доповнюються малюнками, прислів'ями, приказками, примовками, загадками, а також уривками з віршів російських поетів.

К.Д. Ушинський вважав прислів'я одним із важливіших засобів введення дитини в розуміння народною життя, бо в них «відбилися всі сторони життя народу: домашня, сімейна, польова, лісова, громадська; його потреби, звички, його погляд на природу, на людей, на значення всіх явищ життя» (там само с.270). Більше того, вони являють собою «маленьку розумову задачу, яка цілком дитині під силу». Щодо приказок, примовок і скоромовок, то мета їх – розвинути в дітей «чуття до звукових красот Рідної мови». Глибоко переконаний у тому, що ніхто не спроможний «змагатися з педагогічним генієм народу», К.Д. Ушинський використав і багато казок, за якими стояв народ із його знаннями й мудрістю, «Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою. У народній казці велика, сповнена поезії дитина-народ розповідає дітям свої дитячі мрії і принаймні наполовину вірить сама в ці мрії», – писав К.Д. Ушинський. Урахував педагог і те, що в казках ідеал народу завжди

позначений найкращими чеснотами душі народної: чесністю й працьовитістю, співчуттям окривджених, а також глибоким патріотизмом,

К.Д. Ушинський постає перед нами не тільки як геніальний педагог, а й талановитий письменник. Більше половини творів, що ввійшли до другої частини «Рідного слова», написано самим педагогом, близько, 90 відсотків обсягу «Дитячого світу» теж написано ним, або перероблено таким чином, що можна ці твори вважати оригінальними. Чимало коротких оповідань написано К.Д. Ушинським на основі своїх спогадів із дитинства, проведеного «в багатій на мальовничі й різноманітні ландшафти» Чернігівщині, особливо про звичаї й обряди українського народу – «Нехай кожний пригадає своє дитинство,-пише К.Д.Ушинський, і він побачить, що свято для дитини зовсім не те, що для нас справжня подія в річному дитячому житті й що дитина лічить свої дні від свята до свята, як ми лічимо свої роки від однієї важливої події нашого життя до іншої. Церква зі своїми урочистими обрядами, природа зі своїми річними змінами й сім'я зі своїми святковими звичаями, розвагами – ось три елементи, які осяють у моїй пам'яті кожне свято мого дитинства. І яке тьмяне й сіре було б це дитинство, коли б із нього викинути свята. Я вважаю, що й тепер діти принаймні в тих сім'я, які очистили свого побуту до абсолютної безбарвності вигнанням із нього всіх хороших звичаїв і всієї поезії давнини, – живуть так само, як жили колись і ми, і що крашанки, берізки, бузок, вербички, так само наповнюють і довго наповнюватимуть життя російської дитини (там само. с.284-285)

Думки видатного педагога про значення народної творчості навчанні й вихованні дітей не втратили своєї цінності сьогодні. Відродження національної культури неможливе без системи системи 'знань про українське народ, про особливості його побуду й трудової діяльності, про звичайну сімейну обрядовість, про вірування й народну мораль. Свідченням того є живий інтерес у дітей під час проведення заходів «Козацькому роду нема переводу», «Без верби й калини нема України», «Рушник у народному побуті», «Колискові пісні» тощо. На уроках мови та читання використовуються зроблені учнями записи казок, віршів, прислів'їв приказок, легенд, розповідей бабусь і дідусів про звичаї, обряди, домашні обереги тощо. Улюбленими стали вечори відпочинку «Молодіжні вечорниці», «Козацькі забави», «Свято родини», конкурси на кращий осінній букет», Квіти рідного краю» тощо. Головна мета цих заходів – щоб діти навчилися цінувати культурні надбання попередніх поколінь українців, а також інших народів, любили своє й чужого не цурались. Сподіваємося, що на сучасному шляху розвитку національної ніколи педагогічні ідеї К.Д. Ушинського допоможуть нам у цьому.

ВООБРАЖЕНИЕ, ЕГО РАЗВИТИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ

В последнее время все больше уделяется внимания развитию креативности у детей, развитию воображения дошкольников. Ранее большинство психологов и педагогов считали, что воображение изначально задано. Позже мнения психологов разделились. Так, Е.П.Торренс после проведенного ряда исследований пришел к выводу, что развитие креативности не определяется генетически, а зависит от той культуры, в которой воспитывается ребенок [4;92].

Сегодня психологи львиную долю своей работы уделяют развитию факторов, способствующих развитию креативности. Это и ориентация ребенка на творческие решения и поощрение к выполнению различных творческих продуктов дома, в саду или школе и возможности манипуляций с мыслями и предметами. Немаловажное значение имеет снятие преград в отношении инициативы ребенка и, конечно же, воспитание у ребенка признания ценности творческих черт своей личности. Поскольку ведущей деятельностью дошкольников остается игра, то коррекционная работа в ДНЗ основывается на игровых упражнениях, большинство из которых включает в себя работу с воображением. Данная работа является актуальной и будет интересна практическим психологам, педагогам и др. специалистам.

Вопросами изучения воображения занимались С.Л.Рубинштейн, А.В.Петровский, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, К.Д.Ушинский, В.Штерн, Д.Дьюи. Самое раннее произведение, где рассматривается процесс воображения – это книга Аристотеля «О душе».

Интерес обращения к этой теме понятен. Воображение рассматривается в качестве важнейших познавательных процессов. С развитием эмоциональной сферы тесно связано воображение.

К.Д.Ушинский пишет о процессе воображения, ссылаясь на Аристотеля, на представителей гербартовской психологии, что отделить процесс воображения от процесса ощущений и воспоминаний и от процесса мышления невозможно. Соединение этих понятий лишь «затемняет объяснение» [1; 212].

Однако тут же читаем, что процесс воображения неотделим от процесса воспоминания. В воображении мы изменяем воспоминаемое или создаем нечто такое, чего не было в наших воспоминаниях [1; 213]. Да, действительно, воображение отличается от воспоминаний новостью производимых им ассоциаций из тех представлений, которые сохранялись в памяти. Уместно привести пример про египтян. Они сфантазировали и выразили в граните несуществующего в природе сфинкса, но каждая черта в этом животном взята из природы. Проводя коррекционную работу с детьми, получаешь в подарок чудесные

немыслимые фантазийные картины. Воссозданные воображением детей большинство образов не существуют в природе, памяти в чистом виде.

Воображение начинает развиваться в детях, вероятно, очень рано, хотя мы в первое время не можем заметить его скрытой работы. Образы, над которыми работает воображение в младенчестве, немногочисленны, но необыкновенно яркие. Для ребенка они становятся действительностью. Ушинский объясняет физическую причину этого в необыкновенной впечатлительности детского мозга, психической причиной считает «неумение отличать действительность от созданий воображения, так как умение это дается только опытом» [1; 233].

Однако вернемся к статьям К.Д.Ушинского по психологии. Он ссылается на госпожу де-Соссюр, которая считает, что детское воображение – сильное, могучее, богатое, а сами дети – маленькие поэты (1; 237). Далее он не соглашается с этой точкой зрения и пишет: «воображение ребенка слабее и однообразнее, чем у взрослого, и не включает ничего поэтического... Не воображение у детей сильно, но душа слаба и власть ее над воображением ничтожна [1; 237].

Позволю себе не согласиться с мнением о слабом непоэтическом детском воображении. Под отсутствием воображения у детей, скорее всего Ушинский имеет в виду творческое воображение, принимая за истинность неразвитость эстетическую, т.к. эстетическое чувство развивается гораздо позже других.

Вновь хочу обратиться к личному опыту. Приходится читать, сочинять с детьми сказки. Непродолжительное занятие быстро заканчивается. Начало занятий следующего дня и мы продолжаем с рассказов детей о том, как у каждого из них закончится сказка. Это и просто фантазии, и продолжение, увиденное во сне. Каждый ребенок рассказывает какую-то свою, новую сказку. Разве мы не можем назвать это воображение богатым поэтическим.

Содержание разное по глубине. Что влияет на большую «разность» можно только предположить. Возможно, более богатая память и воображение, генетически заложенная и переданная от родителей; семья, среда, традиции, развитость чувственной сферы. По моему мнению, дети, с которыми с первых часов много и ласково разговаривают, рано начинают тонко чувствовать «взрослый мир» и в дальнейшем щедро фантазируют, неосознанно используя в воображении информацию памяти.

И, тогда из произвольного блуждания сознания по сети бесчисленных представлений, возникают, иногда неожиданно для нас, новые ассоциации (у каждого свои), индивидуальные, неповторимые, новые группы представлений, которые мы называем созданиями нашего воображения.

«Легких мечтаний проходит ежедневно бесчисленное множество в нашей голове, не оставляя никакого следа: и это большое счастье для

человека, ибо эти бесполезные следы пустых мечтаний и сновидений быстро загромоздили бы нашу память» – пишет К.Ушинский [1; 219].

Во сне бесцельное блуждание (или движение) приобретает яркий характер сновидений, из которых только немногие запоминаются нами, т.е. превращаются в новые ассоциации – создания нашего воображения.

Вопросы, откуда возникает это движение представлений, почему интенсивность одного нервного следа, достигшая степени, вызывающей внимание, начинает потом понижаться, тогда как интенсивность другого следа начинает возвышаться и в результате одно представление сменяется другим – не остаются без ответа, т.к. К.Д.Ушинский говорит по этому поводу о влиянии усталого и бодрого состояния нервов на воображение и почему эти представления не могут долго и в одинаковой яркости оставаться в сознании [1;219]. Здесь можно говорить о сновидениях и об их яркости. Можно предположить, исходя из вышеизложенных заключений, что ночное сновидение – продолжение дневного воображения. Степень яркости и позитивности зависит от насыщенности эмоциями, содержательности дневных игр и событий. Мои сны (особенно детские) подтверждают, что спокойный, эмоционально положительно окрашенный день отражался великолепными цветными снами – сказками. «Отрицательные» сны были продолжением негативных дневных событий. Об этом же рассказывают дети во время бесед на занятиях. Такими же были наблюдения и моих собственных детей.

«Представления наши в сновидениях ярки именно потому, что на них сосредоточивается все наше внимание, не развлекаемое внешними впечатлениями, и потому также, что мы не можем сравнивать степени их яркости со степенью яркости действительных созерцаний, перед которыми они показались бы бледными, едва мелькающими очерками [1; 238]».

Мы, родители, уже с раннего детства начинаем развивать детское воображение. Часто это происходит произвольно, во время игры. Вспомните, вы когда-нибудь рассматривали вместе со своим ребенком пролетающие облака? Думаю, что да! В нашей семье это не простое рассматривание, а узнавание в очертании Айболита, Буратино, Винни Пуха, белогривой лошадки (возможно, автор в детстве тоже любил фантазировать).

Позже, дети узнают, что воображение называется мысленным представлением или визуализацией. Визуализация или мысленное представление становятся в нашей жизни не просто ненужными мечтаниями, а творческим процессом, который оказывается можно контролировать. Такие процессы наблюдаем во время коррекционной работы с детьми и терапевтической с взрослыми методами визуализации, когда воображаемые негативные установки, мешающие в жизни, трансформируем в позитивные, выводя их во внешнюю желаемую реальность.

Можно в рассуждениях пойти дальше, вспомнив о существующей теории физика Дэвида Бома (ученика Эйнштейна) и нейрофизиолога Карла Прайбрама о том, что мыслительные процессы, воображение тесно связаны с физическим миром, что реальность – это голограмма и наш мозг – это голограмма, отражающая голографическую Вселенную (2; 12). «Мысли представляют собой самые могущественные силы во вселенной ребенка» – писал Джон Кехо, автор книг о мышлении, о подсознании и его возможностях. Мысли ежедневно воздействуют на все жизненные аспекты взрослых и детей. Если у взрослых с этим процессом проще, то у детей... Психологические установки, жизненный выбор – все это определяется мыслями. Мы все желаем, чтобы они были позитивными. Как этого достичь? Нет такого предмета в школьной программе как правильно, позитивно и целенаправленно мыслить. Нет, порой, таких позитивных жизненных установок в большинстве семей.

Аристотель писал, что привычки, вырабатываемые с детства, определяют всю нашу жизнь. Это высказывание и другие стали основой в моей работе с детьми. Основная цель – научить детей позитивно мыслить, представлять свои успехи, устранять негатив, вернее «перерабатывать», трансформировать в позитив. После уже нескольких занятий дети становятся увереннее в себе, начинают лучше заниматься в школе (если они школьники), легче социализируются и заводят друзей. Бесспорно, и у таких детей бывают трудности, но, как показывает практика, они быстрее и легче с ними справляются. Занятия с детьми проходят в виде интересной игры с большим количеством позитивных установок. Одна из них – вера в то, что все возможно, а возможности у человека очень большие. Вот некоторые утверждения «моих» детей, которые до недавнего времени были негативными:

- Я уверен (а)
- Я верю в себя
- Я люблю всех
- Я умею слушать
- Я умею играть
- Я счастлив (а)
- Я здоров (а)

Для детей очень естественно фантазировать, мечтать. Они с легкостью принимают упражнения на визуализацию (работа с воображением). Визуализация – это создание зрительных желательных ситуаций. Используется активное воображение детей. На мой взгляд, регулярное использование на своих занятиях упражнений на воображение станет одним из слагаемых создания и развития будущей уверенной творческой личности. Дети, обученные технике визуализации, легче преодолевают не только трудности, а и обучаются «отгонять» страхи.

Лучше и целесообразнее воспитывать счастливого и здорового ребенка, нежели исправлять взрослого. И, как сказал Конфуций, самое прекрасное зрелище на свете – это вид ребенка, уверенно идущего по жизненной дороге после того, как вы показали ему путь.

Література:

1. Ушинский К.Д. Избранные произведения. М.: Изд-во академии педагогических наук РСФСР, 1946, Гл.27-30,с.212-233.
2. Кехо Д. Подсознание может все!/Пер. с англ.; Худ. обл. М. В. Драко. 4-е изд.-Мн.: ООО «Попурри», 2002.-176 с.
3. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия,1980,с.247.
4. Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольника.- М.:Международный Образовательный и Психологический Колледж,1996.- 197с.

Наумова О.В.

ВЗГЛЯДЫ К.Д. УШИНСКОГО НА ПЕДАГОГИКУ

К.Д.Ушинский, как крупнейший представитель педагогики XIX века, внес особый вклад в развитие отечественной педагогики, заложив ее научные основы и создав цельную педагогическую систему. Как отмечали современники Ушинского, его труды произвели совершенный переворот в педагогике, а его самого называли отцом этой науки.

Ушинский универсален как педагог перспективного видения. Прежде всего, он выступает как педагог-философ, отчетливо понимая, что педагогика может базироваться только на прочном философском и естественнонаучном фундаменте, на концепции народности воспитания, отображающих развитие этой науки и специфику национальной культуры и воспитания.

В свою очередь, Ушинский – теоретик воспитания, его отличает глубина проникновения в сущность педагогических явлений, стремление выявить закономерности воспитания как средства управления развитием человека.

Ушинский как методист разрабатывал вопросы содержания образования, сущность процесса обучения, принципы, частные методики обучения, создал замечательные учебники «Родное слово» и «Детский мир», которые, по словам исследователя Белявского, составили эпоху детской педагогической литературы.

Как педагог-психолог, он разрабатывал психологические основы обучения, изложил систему психологических идей (дал характеристику мышления, памяти, внимания, воображения, чувств, воли).

К.Д.Ушинский дает глубокий анализ воспитания в духе народности. Под народностью он понимает такое воспитание, которое создано самим народом и основано на народных началах. История народа, его характер и особенности, культура, географические и природные условия определяют направленность воспитания со своими, ценностями и

идеалами. Создавая народную педагогику, Ушинский считал невозможным подражать или механически переносить в нее принципы воспитания других народов. «Каждый народ создает свою собственную систему обучения и воспитания, со своими национальными чертами и творческими проявлениями». При этом педагог не отрицал возможности принятия достижений в области педагогики других народов, разумно преломляя их к своим национальным особенностям.

Народность воспитания в трактовке К.Д.Ушинского раскрывается как принцип преобразования всей системы образования на основе связи с жизнью народа. Отсюда и требования:

- воспитание должно быть самобытным, национальным;
- дело народного образования должно находиться в руках самого народа, который бы занимался его организацией, руководил и управлял школой;
- народ определяет содержание и характер воспитания;
- все население должно быть охвачено просвещением, общественным воспитанием;
- воспитание женщин наравне с мужчинами;
- подлинная народность выражается, прежде всего, в родном языке.

Гимном родному языку является статья К.Д.Ушинского «Родное слово», написанная вдохновенно, эмоционально. В ней он сравнивает язык народа с распускающимся цветом всей духовной жизни нации, утверждая, что в языке одухотворен народ и его родина, что язык – самая живая связь, соединяющая отжившее, живущее и будущее. Родной язык является лучшим средством воспитания, который учит естественно и успешно, откуда идет духовное, нравственное и умственное развитие.

Его принцип народности связан и с задачами формирования личности, и с воспитанием у детей любви к родине, своему отечеству, гуманности, правдивости, трудолюбия, ответственности, чувства долга, воли, чувства самолюбия в его правильном понимании, эстетического отношения к жизни. Все эти качества исходят от народа и соотносятся с его характером и традициями, помогают формировать национальное самосознание народа.

Принцип народности должен быть реализован через преподавание в школе отечествоведения: истории своей страны, географии, изучение писателей и поэтов (литература), природы края и др. Идея народности у К.Д.Ушинского, являясь идеей демократической, определяла новый прогрессивно-творческий подход к развитию педагогики и как нельзя лучше отвечала потребностям народа и народного образования.

Еще одним основанием педагогики как науки Ушинский считает единство теории и практики. Истинная наука педагогика может развиваться только на основе связи теории и практики, на всестороннем

обобщении педагогического опыта – «теория не может отказаться от действительности, факт не может отказаться от мысли». Актуально звучит сегодня положение Ушинского о том, что «передается мысль, выведенная из опыта, но не самый опыт». Педагог обращает внимание не только на теоретическое, но и большое практическое назначение педагогики. Эта взаимозависимость законов педагогической науки и практической деятельности позволила ему назвать педагогику «искусством воспитания».

В педагогической деятельности, которая строится на научной основе нельзя отрицать индивидуальное мастерство и творчество педагога, что обогащает саму науку педагогику. К.Д.Ушинский отмечает, что «Воспитатель – есть художник, воспитанник – художественное произведение, школа – мастерская».

Важным основанием педагогики Ушинский считает формирующую роль деятельности и активности личности. Как психолог он убежден, что стремление детей к разнообразной деятельности заложено в самой природе человека, это основной закон детской психики. Деятельность же К.Д.Ушинский рассматривал как основу воспитания и обучения, ибо без самостоятельной творческой деятельности, без активности самого ребенка успешность воспитания и обучения невозможна.

Одной из важнейших форм деятельности, Ушинский считал труд. В своей работе «Труд в его психическом и воспитательном значении» он показывает, что труд – это, прежде всего основа материальной жизни, и источник развития человека, необходимое условие гармонического развития (физического, умственного, нравственного, эстетического). К тому же деятельность и труд являются и условием развития познавательных, эмоциональных и волевых процессов, формирования способностей и характера ребенка. Школа должна готовить человека к свободному и творческому ТРУДУ, вызывать у него «жажду серьезного труда», формировать привычку трудиться и находить счастье в наслаждении трудом.

К обоснованию процесса воспитания Ушинский подходит с научных позиций, подводя под него психологический и естественнонаучный фундамент. Воспитание представляется Ушинским как целенаправленный, преднамеренный процесс «управления личностью» цель которого – подготовить человека к жизни и активной трудовой деятельности, воспитать гармонически развитого человека, умеющего сочетать свои интересы с интересами своего народа и всего человечества.

Из основных аспектов воспитания главную роль, по Ушинскому, играет нравственное воспитание, как центр его педагогической концепции. «Оно важнее, чем наполнение головы познаниями». Воспитание, по мнению К.Д.Ушинского, лишённое моральной силы, разрушает человека. Важно воспитывать в детях стремление к добру, чувство патриотизма, трудолюбие, чувство общественного долга,

гуманизм, дисциплину, твердый характер и волю как могущественный рычаг, который может изменять не только душу, но и тело.

В процессе нравственного воспитания необходимо также преодолевать такие чувства и качества как упрямство, леность, скуку, тоску, эгоизм, карьеризм, лицемерие, праздность и др. Важными задачами нравственного воспитания являются:

- формирование мировоззрения, моральных знаний, правильных взглядов на жизнь и формирование системы убеждений (главнейшая дорога человеческого поведения);

- развитие нравственных чувств, в частности и эстетических. Самым высоким, пламенным чувством в человеке, «его общественным цементом» есть патриотическое чувство, которое «последним гибнет даже в злодее». Чувство переведет сознание, убеждение в поведение человека;

- воспитание навыков и привычек поведения (человек, благодаря хорошей привычке, «воздвигает нравственное здание своей жизни все выше и выше».

Нравственное воспитание не должно строиться на страхе наказания, утомительных «словесных назиданий». Методы и средства воспитания зависят от его содержания и цели. Что касается методов убеждений, то им надо пользоваться в меру, не навязывать своих убеждений, а, по словам Ушинского, пробуждать жажду этих убеждений. Процесс их формирования длительный, требующий настойчивости и терпения.

В воспитании важны и режим дня, авторитет родителей, личность учителя, пример (организованная среда), поощрения и разумные, предупреждающие наказания, организация детского общественного мнения и т.д..

Одним из сильных средств воспитания Ушинский считает природу: «Зовите меня варваром в педагогике, но я вынес из впечатлений моей жизни глубокое убеждение, что прекрасный ландшафт имеет такое огромное воспитательное влияние на развитие молодой души, с которым трудно соперничать влиянию педагога».

Воспитание Ушинский рассматривал в тесном единстве с процессом обучения и протестовал против разделения воспитания и обучения, между учителем и воспитателем.

Много внимания К.Д.Ушинский уделял проблеме первоначального обучения. Он пишет, что «чем меньше возраст, тем больше должна быть педагогическая подготовка лиц, которые воспитывают и обучают детей». Начальная школа должна закладывать фундамент общего образования и воспитывать положительные качества личности. Ушинским написано для начальной школы учебные книги: «Родное слово» и «Детский мир», в которых он умело реализовал разработанные методические принципы. В них нашли отображение обширный материал из естественной истории (природы), а также, связанные с изучением

отечества жизненные факты и явления, способствующие воспитанию любви к простому народу; подобрал материал для умственных упражнений и развития дара речи; ввел поговорки, пословицы, загадки, прибаутки, русские сказки, чтобы развивать чуткость к звуковой красоте языка.

Изучение наследия К.Д.Ушинского позволяет глубже проникнуть к основам педагогической науки, обогатить опыт работы с младшими школьниками, практику внедрения методов активного обучения и воспитания.

Парафілова Г.А.

ЕСТЕТИЧНЕ Й ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СИЛОЮ СЛОВА Й МИСТЕЦТВА

Костянтин Ушинський – корифей вітчизняної й світової педагогіки. Пророчими були слова соратника великого педагога і його учня Л.Н. Модзалевського, який ёмко й точно визначив місце К.Д. Ушинського в історії російської культури: «Ушинський – це наш справді народний педагог, так само, як Ломоносов – наш народний учений, Суворов – наш народний полководець, Пушкін – наш народний поет, Глінка – наш народний композитор» [1, 310].

Знайомство з педагогічною діяльністю й науковими ідеями К. Ушинського – професійний обов'язок кожного педагога.

Учений розробив методологію та теорію виховного процесу. Займаючись проблемами педагогічної науки, написав праці: «Людина як предмет виховання» [2,25]; «Три елементи школи» [2,25]; «Питання про народні школи» [2,25]; «Праця в її психічному та виховному значенні» [2,25]; «Про моральний елемент у вихованні» [2,25]; «Про користь педагогічної літератури» [2,25]; «Рідне слово» та інші. саме цими працями Костянтин Дмитрович заклав фундамент педагогічної науки, чітко визначив її мету й завдання, а головний твір «Людина як предмет виховання» [2,25] став класикою педагогічної думки.

Кращим зразком взаємозв'язку дидактики з методиками є струнка теорія початкового навчання Ушинського, зокрема методика викладання рідної мови, розроблена в його відомих «Посібниках» до викладання за «Рідним словом» і практично реалізована в навчальних книжках «Рідне слово» і «Дитячий світ». Ці його класичні праці та багато інших творів здобули найширшу популярність і ввійшли в золотий фонд російської та світової педагогічної літератури.

Творчість Ушинського цілком відповідала назрілим потребам перетворення системи освіти в Росії, була підпорядкована розв'язанню найголовніших соціально-педагогічних завдань епохи «Дати якнайбільше користі своїй вітчизні – ось єдина мета мого життя, писав Ушинський, – і саме до неї я повинен спрямувати всі свої здібності» [3,149]. У цих словах весь зміст діяльності й творчості великого педагога.

Виняткову увагу у своїх працях К.Д. Ушинський приділяв питанням виховання. Він ніколи не відокремлював навчання від виховання. Навпаки, говорив про їх єдність, підкреслюючи, що виховні завдання важливіші, «ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями».

Педагог вважав, що вся діяльність школи повинна бути підпорядкована виховним завданням. «До чого ж і виховання, якщо воно не діятиме на моральний і розумовий розвиток людини? ... писав – він. Для чого вчити історію, словесність, усякі науки, якщо це навчання не змусить нас полюбити ідею і істину? Тільки людина, у якої розум добрий і серце добре, цілком хороша й надійна людина» [4,335]

К.Д. Ушинський прагнув утвердити в школі принципи гуманного виховання. Він писав: «Виховання повинне просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежала чітка дорога добра» [5, 159]. Учений не раз указував на необхідність такої постановки навчання й виховання, щоб із самого початку розвинути в дітей почуття безкорисливості, скромності й гуманне ставлення до особистості людини. Одним із головних завдань гуманного виховання, на думку К.Д. Ушинського, є розвиток у людини високих моральних якостей – чесності, справедливості, правдивості, щирості, поваги до старших, почуття власної гідності.

Найважливішими засобами морального виховання вчений вважав:

1) Навчання, яке вмело поєднує розвиток мовлення, повідомлення знань і моральне виховання в дітей;

Усе шкільне навчання й усе шкільне життя, зауважував педагог, мають бути пройняті розумним і моральним началом. «У школі повинні панувати серйозність, що допускає жарт, але не перетворює всієї справи в жарт, ласкавість без нудотності, справедливість без причепливості, доброта без слабості, порядок без педантизму й, головне, постійна розумна діяльність. Тоді добрі почуття й прагнення самі собою розвиваються в дітей, а початки поганих схильностей, набуті, можливо, раніше, потроху згладяться» [6, 259].

2) Особистий приклад педагога;

Людина – предмет виховання. Її вихователі – сім'я, школа, природа, життя в цілому. Серед цих факторів виховання керівна роль, на думку Ушинського, належить школі. У школі, у цьому «організмі суспільного виховання», усякому призначено свою справу, але найважливіший у цьому організмі, без сумніву, викладач». «Багато, звичайно, – писав Ушинський, – означає дух закладу; але цей дух живе не в стінах, не на папері: а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців» [7, 28-29].

У вихованні, підкреслював він, усе має ґрунтуватися на особистості наставника, бо виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості. Ніякі статути, програми, ніякі організаційні форми, як би хитро вони не були придумані, не можуть замінити впливу

особистості вчителя в справі виховання. Іншими словами: «Школа **може** виховувати, але не заходами, а **духом** учителів» [8, 8]

3) Своєрідно розв'язував Ушинський проблему заохочень і покарань. Педагог вважав, що коли школа й сім'я розумно організують весь процес навчання й виховання дітей, то перед ними ніколи гостро не стоятиме питання покарання та інші «виліковні» заходи.

З усіх заходів покарання педагог найбільш прийнятими вважав попередження, зауваження, низьку оцінку поведінки. При цьому він підкреслював, що особливо важливо додержуватись педагогічного такту й такого ставлення до дитини, яке б не ображало її особистість в очах усього колективу.

4) Дуже обережно підходив К.Д. Ушинський також і до заходів заохочення. Визначаючи матеріальні винагороди учнів антипедагогічними, він надавав великого значення в справі морального виховання моральним заохоченням. «Діти, – писав він, – ненавидять учителів, від яких – ніколи не дочекаєшся схвалення або визначення того, що добре зроблено...Це вбиває прагнення до досконалості» [9,337]. Він вимагав від кожного вчителя уважного ставлення до діяльності учнів, визначення їхніх успіхів із тим, щоб розвинути в дітей невтомну жадобу йти вперед, зробити цю жадобу природною потребою кожної дитини, якістю її особистості.

5) Одним з основних засобів педагогічного впливу вчений вважав переконання. Але цей засіб, писав він, ефективний лише тоді, коли вчитель користується в дітей авторитетом, коли між ним і учнями встановились тісні, довірливі стосунки. К.Д. Ушинський не раз підкреслював, що метод переконання не можна доводити тільки до «моральних повчань». Переконує не тільки слово, переконує особистий приклад учителя й той моральний досвід, якого набуває дитина.

У своїй діяльності керуюсь мудрою порадою педагога, теж використовую метод переконання, не втрачаючи свого авторитету, і опираючись на слово. Бо розвивати духовність дитини можна тільки добрим учинком і словом, розкривши силу його й смислові відтінки. Бо слово – це краса.

Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати й ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом...

Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу й безнадію, одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку й сльози, породити віру в людину й надихнути на творчу працю [10, 193].

Велике значення педагог приділяв рідній мові як центральному предмету шкільної освіти.

Навчання дітей рідної мови, на думку К.Д. Ушинського, має три мети: розвиток тієї природженої душевної здібності, яку називають даром слова; введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови й

пояснення їм логіки цієї мови, тобто граматичних законів у їх логічній системі. Ці три мети, зауважував Ушинський, досягаються не одна після другої, а разом.

Щоб повністю з'ясувати способи й засоби їх досягнення, педагог повинен насамперед добре зрозуміти, що таке мова народу, якої ми хочемо вчити» [11, 324].

Мова народу, писав учений, «створена самим народом». «Це найкращий цвіт усього його духовного життя, який ніколи не в'яне й вічно знову розпускається... У мові одуховтворюється весь народ і вся його батьківщина...

У скарбницю рідного слова складає одне покоління за іншим клади глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитих радощів, словами, увесь слід свого духовного життя народ бережно зберігає в народному слові» [11, 325].

Саме ця думка педагога, колеги знайшла своє відображення й підтвердження в моєму педагогічному досвіді з теми «Естетичне і духовне виховання молодших школярів силою слова і мистецтва».

Даний досвід сприяє формуванню не тільки філологічних, народознавчих, а й естетично духовних знань у дітей. Від того, що засвоїть молодший школяр, якими моральними сентенціями освятиться прагла до знань душа, значною мірою залежатиме подальша світоглядна позиція людини.

Проблема духовності є довічною. На кожному уроці, а особливо на уроках словесності (рідна мова, читання), образотворче мистецтво, природознавство, музика, вона розкрива перед учителем «психологічні дверцята» до духовності маленьких школярів через розвиток естетичного компонента духовності, тобто формування в дітей здатності сприймати й творити, переживати та створювати красу. К.Д. Ушинський вважав рідну мову «найбільш народним наставником», «чудовим педагогом» [11, 325].

Вивчаючи рідну мову, «не умовні тільки звуки вивчає дитина..., – писав він, – а п'є духовне життя і силу з родимих грудей рідного слова».

Ця висока оцінка педагогічного значення рідного слова була прямим викликом на адресу пануючої в російських школах класичної системи освіти, у якій викладання вітчизняної мови ставилося на другий план, на перше місце висувалися завдання вивчення мертвих стародавніх мов.

Не менш гостро педагог виступав проти традиційного дворянського виховання, що нехтувало російську мову заради французької.

У «Рідному слові» й «Дитячому світі» послідовно й із великою майстерністю втілені також провідні дидактичні принципи К.Д. Ушинського. Матеріал підручників підібрано й розміщено так, щоб спонукати учнів самостійно розв'язувати важкі, але посильні завдання, щоб дитина поступово переходила від явищ простих до явищ складних, щоб навчання було ґрунтовним і водночас відповідало віковій дитини.

З такою ж повнотою вчений реалізував у своїх підручниках ідею звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти, який став справжнім переворотом у системі початкового навчання.

Схоластична система викладання грамоти за буквоскладальним методом, яка існувала до К.Д. Ушинського, не тільки утруднювала набування навичок читання й письма, а й була, на думку Ушинського, системою відгороджування, ізоляції широких мас народу від культури, перешкодою на шляху їх освіти. Звуковий метод сприяв демократизації освіти, даючи можливість кожній дитині без особливого напруження швидко, свідомо й ґрунтовно оволодівати навичками читання й письма. Найважливіше значення звуковою методу, говорячи словами великого педагога, полягало й у тому, що він сприяв «розумовому розвитку дитини» [11, 325].

К.Д. Ушинський приділяв серйозну увагу вихованню естетичного почуття, підкреслюючи значення для цієї мети художньої літератури, музики, образотворчого мистецтва і особливо природи.

«Дивно, що виховний вплив природи, який кожний більше або менше відчув на собі... – писав він, – так мало оцінено в педагогіці» [11, 338]. К.Д. Ушинський прагнув виховувати в дітей здібність почувати, переживати, насолоджуватися прекрасним. «У всякій науці – зауважував він, – більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати на увазі наставник», [11, 338]. Не тільки зміст, а й форма навчання й виховання має розвивати почуття любові до прекрасного.

Ніяке навчання, на думку великого педагога, не досягне ніколи своєї мети, якщо воно не узгоджується із природою людини. «Педагог, писав він, повинен насамперед учитися в природи з поміченого явища дитячого життя виводити правила для школи» [11, 340].

Навчання й виховання, підкреслював К.Д. Ушинський, тільки тоді будуть ефективні й раціональні, коли педагог зуміє науково керувати розвитком і формуванням особистості.

Література:

1. Лордкіпанідзе Д.О., Дніпров Е.Д. Вибрані твори Ушинського у 6-ти т. т.2 Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського, 310с.
2. Назаренко Г.І. Росте людина. Гуманно особистісний підхід, – Х., «Скорпійон», 2006. – 25 с.
1. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори у 6-ти т. – К., «Радянська школа», 1983. т.3 – 149с.
3. Лордкіпанідзе Д.О., Дніпров Е.Д. Вибрані твори Ушинського у 6-ти т. т.2 Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського, 335с.
4. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори у 6-ти т.– К., «Радянська школа», 1983. т.3 – 159с.
5. Ушинський К.Д. Вибрані твори у 6-ти т. – К. «Радянська школа», 1983, т. 6, 259 с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані твори у 6-ти т. Людина як предмет виховання, 28-29с.
7. Маковій Г. Ти є учитель, ти є особистість, ти є сонце // Освіта України. – 2005. – №78-8с.

8. Лордкіпанідзе Д.О., Дніпров Е.Д. Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського – К. «Радянська школа». – 337с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти т. т. 3 «Серце віддаю дітям». – К. «Радянська школа», 1977. 193с.
10. Лордкіпанідзе Д.О., Дніпров Е.Д. Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського – К. «Радянська школа». – 324, 325, 338, 340 с.

Ляшенко О.В.

ПРИНЦИП НАРОДНОСТІ – ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ К. Д.УШИНСЬКОГО

*«Ушинський – наш справді народний педагог,
так само, як Ломоносов – наш народний учений,
Суворов – наш народний полководець, Пушкін – наш
народний поет, Глінка – наш народний композитор».
(Соратник та учень – Л.М. Модзалевський)*

Народна педагогіка сьогодні виступає об'єктом багатьох наукових досліджень, і в той же час вона сама певним чином впливає на розвиток теорії й практики педагогіки та виховання.

Народна педагогіка – це колективна творчість народу. Багато видатних вчених-педагогів минулого й сучасного досягли наукового злету, бо свою творчість будували на ґрунті народної педагогіки. Одним із таких педагогів був К.Д.Ушинський. У сузір'ї корифеїв світової педагогічної думки ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, українця за походженням, одного з основоположників педагогічної науки й народної школи, сяє зіркою першої величини. За масштабністю й глибиною висвітлення актуальної педагогічної проблематики він серед своїх сучасників не мав собі рівних. Творча спадщина геніального українського педагога назавжди ввійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю українського народу.

Україна ввійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога із сім'ї, природи, від сусідів – українців, українських дітей – ровесників, з якими грався, під впливом української народної педагогіки, разом з українською мовою, яку добре знав і щиро любив, охоче спілкувався нею. У цьому першорядну роль відіграла, звичайно, його мати, яка сама керувала початковим навчанням сина, увела його у світ українства, пробудила в нього допитливість, інтерес до читання, прищепила любов до України. Вона померла, коли хлопцеві було 11 років. Про неї він зберіг на все життя щонайтепліші спогади.

І хоча К. Ушинський писав свої праці російською мовою, бо так склалися обставини його життя, та й українська мова була під суворою царською забороною, але він належить до плеяди славетних українських педагогів, належить Україні, з якою завжди був кровно й духовно зв'язаний. Та й по суті він мав таку ж тернисту особисту долю, як і Україна, зазнаючи наруг і свавілля з боку царських сатрапів. В умовах

чорної реакції, що панувала тоді в Росії, його майбутня діяльність стала справжнім громадянським подвигом в ім'я волі України і всіх уярмлених народів.

Основою педагогічної системи Ушинського є принцип народності, який ґрунтується на думці, що народ має право на школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах, і повинен її мати.

Ця ідея є центральною в педагогічній системі Ушинського. Вона характерна також для поглядів таких видатних українських педагогів як О.Духнович із Закарпаття, Ю.Федькович із Буковини та ін. Але цю проблему на дійсно науковій основі вперше розробив Ушинський.

Термін «народність» Ушинський пояснює як своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя. Народність – це національна самобутність народу й коріниться вона, на думку видатного педагога, перш за все, у характері народу.

Ушинський виступив проти намагань російського уряду провести шкільні реформи шляхом запозичення якоїсь іноземної системи виховання. Він вважав, що громадське виховання є продуктом довготривалого історичного розвитку нації, його неможливо придумати в кабінеті або запозичити в інших народів. Мета виховання, на його думку, визначається особливою ідеєю про людину, властивою для кожного народу: «Кожний народ має свій особливий ідеал людини й вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особистостях». «Виховання бере людину всією зі всіма її народними й частковими особливостями, – її тіло, душу, розум, – і, перш за все, звертається до характеру, а характер і є саме той ґрунт, у якому коріниться народність...»

Ушинський доводить, що не тільки на практиці, але і в теорії не існує загальної виховної системи для всіх народів. У кожного народу своя особлива система виховання, і як не можна жити за зразком іншого народу, так само не можна виховуватись за чужою запозиченою педагогічною системою.

У методологічному плані принцип народності виховання виступає як корінна закономірність розвитку системи освіти й виховання в будь-якій країні. Ця система повинна будуватись у повній відповідності з особливостями й потребами своєї країни. За умови дотримання даного принципу виховання здійснюється в дусі народних звичаїв, традицій, рис національного характеру й психології свого народу.

З'ясуванню педагогічного принципу він присвятив одну з найвизначніших праць – «Про народність у громадському вихованні» (1857 р.).

«Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, – зазначає К. Ушинський, – на яку може розраховувати виховання: це те, що ми зevamo народністю...» І під народністю він розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену їх історичним розвитком, географічними,

природними умовами. Це «поля батьківщини, її мова, її перекази й життя», тобто те самобутнє, найтипівіше й найдорожче, що відрізняє одну націю від іншої й забезпечує їй успішне функціонування й розвиток. Виховання, коли воно не хоче бути безсилим, має бути народним.

Народна педагогіка, як і вся народна виховна мудрість, одержала в трактуванні К.Ушинського найвищу оцінку. Він перший поставив на п'єдестал почетеї народну педагогіку. Він же й перший увів поняття «народна педагогіка» в широкий обіг, обґрунтувавши правомірність цього терміна в педагогічній науці, теоретично й практично довів, що народна педагогіка, є золотим фондом педагогіки наукової, закликав до ґрунтовного й всебічного вивчення виховного досвіду народу.

К. Ушинський писав, що «виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу».

За його справедливим твердженням, «тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку». А тому виховання не треба вигадувати, бо воно існує в народі стільки віків, скільки існує сам народ; з ним воно народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю його історію і всі його якості.

Педагогічна спадщина К. Ушинського – вершина не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. І на таку височінь він піднісся завдяки тому, що джерелом його творчості була народна педагогіка. Сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки.

Наприклад, у першій частині «Рідного слова» вміщено понад 75 відсотків фольклору щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – половину. У «Рідному слові» Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку й жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних.

Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання. Національним він вважав виховання, яке історично склалося на історичному ґрунті в певної конкретної нації й своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національне свідомого представника свого народу.

Стаття К. Ушинського «Про необхідність зробити російські школи російськими» (1867 р.) через «переважне, посилене вивчення батьківщини» своїм змістом і логікою закликає одночасно до того, щоб зробити українські школи українськими на основі інтенсивного вивчення України й українознавства.

Видатний український педагог обстоював природне право кожного народу мати свою національну школу, національну систему виховання.

Він критикував зросійщення українських дітей, обстоював необхідність навчання їх українською мовою.

Ушинський намагається творчо використати традиції народної педагогіки у своїй педагогічній системі. Це особливо добре проглядається в його підручниках «Дитячий світ» (1861) і «Рідне слово» (1864), де він ознайомлює дітей із народним життям, широко використовує народний фольклор: приказки, загадки, прислів'я, казки, вірші.

Видатний педагог не заперечував використання педагогічного досвіду інших народів, але вимагав, щоб його засвоєння було критичним. Указуючи на недопустимість механічного перенесення виховних систем з однієї країни в іншу, він говорив про доцільність використання кращих елементів виховного досвіду народів, але повністю побудувати виховання у своїй країні на цих елементах також неможливо.

Найважливішою ознакою й найкращим виразником народності Ушинський називає рідну мову. У статті «Рідне слово» розкрив роль мови в житті народу. У ній сконцентровано весь історичний досвід народу, його культура: «Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ».

Оскільки виховання повинно бути народним, то, як указує Ушинський, рідна мова повинна займати центральне місце у вихованні людини. Він критикував політику російського царизму в українських школах і наголошував, що навчання в них повинно відбуватися рідною мовою.

У висновках статті «Рідне слово» сформульовані основні вимоги педагогічне обґрунтованої системи вивчення іноземних мов у співвідношенні з мовою рідною.

«Вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися надто рано й аж ніяк не раніше того, коли буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини... тим ретельніше вивчають з дітьми іноземну мову, тим ретельніше мають вивчати з ними водночас рідну...», – радив К. Ушинський.

Найістотнішим недоліком у справі тодішньої народної освіти К. Ушинський вважав нестачу «хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків». Свої докладні міркування про підготовку кваліфікованих учительських кадрів для молодших класів він вклав у статті «Проект учительської семінарії» (1861 р.). Разом із цим К. Ушинський обстоював гостру необхідність відкриття й функціонування обширних педагогічних факультетів при університетах, «фактичне значення такого педагогічного або взагалі антропологічного факультету було б велике.

Педагогів кількісно потрібно не менше, а навіть ще більше ніж медиків, і якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям

ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом із цим і майбутнє нашої вітчизни».

Значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши таким чином високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручничознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки вчительських кадрів.

Послідовниками Ушинського в Україні були Т. Лубенець, Б. Грінченко, Х. Алчевська, Ю. Федькович, С. Русова, Г. Ващенко та багато інших.

Педагогічні ідеї великого педагога нині успішно втілюються під час розбудови самостійної Української держави, у відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки.

Не будьмо легковажними забудьками. Адже, як казав Костянтин Дмитрович, «ми є тими, що ми пам'ятаємо».

Література:

1. Бурбан В. Якби нас вчили так, як треба... //Дзеркало тижня/людина.- 4-10 лютого 2006 – №4 (583).
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навчальний посібник. -К.: Вікар, 2003. -335 с.
3. Педагогічні ідеї К.Д.Ушинського / Ред. колегія: В.І. Войтко та ін. – К., 1974.
4. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Радянська школа, 1985. – 325с.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Вибр.твори: В 5-ти т. – К., 1976 – Т. 1. – 423с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-хт. -К., 1983 -т.1. -365с.

Середа Н.Є.

К.Д.УШИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ

*В роки царської сваволі
Він бажав народу волі,
Працював для Батьківщини,
Душу розумів дитини,
Школу рятував з безодні, -
Став безсмертним він сьогодні!*

П.Тичина

Костянтину Дмитровичу Ушинському, ученому зі світовим ім'ям, видатному вітчизняному педагогу присвячено ці слова. Ми живемо в інші часи, але багато ідей цього талановитого педагога не втратили своєї значущості. Вони є актуальними й у наші дні.

Провідні ідеї, які лежать в основі педагогічної системи вченого, свідчать про те, що маємо справу з видатним явищем в історії педагогіки й школи. Найважливіше місце в системі педагогічних поглядів ученого посідає ідея народності. Найбільш повно вона розкрита в статті «Про народність у громадському вихованні». Видатний педагог стверджує, що виховання народу пов'язане із самим народом. Воно існує стільки, скільки існує сам народ. Отже, уся сила виховання – у народності, у любові до Вітчизни. За словами вченого «виховання, коли воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним» [7].

Народність – це невичерпне джерело народної мудрості, а також джерело невмирущого патріотизму. К. Ушинський вважав, що школа має бути не тільки освітнім закладом, що забезпечує розумовий розвиток учнів і опанування певним обсягом знань, умінь та навичок, а й закладом виховним, який формує такі якості особистості, як гуманність, патріотизм, чесність, справедливість, працелюбність тощо.

Учення видатного педагога про народність виховання тісно пов'язане з ідеєю рідної мови як найважливішого фактора загального навчання. Принцип навчання дітей рідною мовою найповніше викладено вченим у статті «Рідне слово», що була надрукована в 1861 році. Це був гімн рідному слову, як могутньому засобу гармонійного розвитку дитини. Ось витяг із цієї статті:

«Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – у спадщину нащадкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі й майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, а є якраз саме цим життям. Коли зникає народна мова, – народу нема більше! Поки живе мова народна в устах народу, до того часу живе народ» [7].

К. Ушинський пише, що в мові багато глибокого філософського розуму, поетичного чуття, сліди праці зосередженої думки, спостережливості. На думку педагога, рідне слово – це джерело натхнення для поета, невичерпне джерело думки для вченого. Тому саме рідна мова має бути покладена в основу народного виховання й особливо початкового навчання. За його глибоким переконанням, мова народу – кращий, ніколи не в'янучий і вічно знову розквітаючий цвіт усього його духовного життя. У прозорих глибинах народної мови відображається не лише природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу.

Учений стверджував, що «засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх сполучення та видозміни, а й безліч понять,

поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови» [7].

У рідному слові втілюється думка, картина, звук, небо, земля, ліси, поля, різні почуття.

У рідній мові видатний педагог убачав невичерпне джерело розумового та морального виховання. Він писав, що «дитина входить у духовне життя оточуючих її людей за допомогою вітчизняної мови, і навпаки, світ, що оточує дитину, віддзеркалюється в ньому своєю духовною стороною тільки через те ж саме середовище – вітчизняну мову» [7]

На глибоке переконання вченого, вітчизняна мова в початковому навчанні є головним центральним предметом. Рідну мову видатний педагог вважав «найбільшим народним наставником, великим народним педагогом, бо вона навчала й виховувала народ навіть тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл, і продовжує навчати його до кінця народної історії» [7].

К. Ушинському був дорогий та близький український народ, життя якого він спостерігав із дитячих років. Він вважав, що навчання дітей треба починати на рідній мові, бо вона близька й зрозуміла серцю дитини.

На думку вченого, у мові кожного народу відображається його характер, а тому вона є найкращою характеристикою народу. Він був глибоко переконаний у тому, що дитина сприймає міцно те, що відповідає її природженим нахилам.

Педагог зробив висновок: «Коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна мова, ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибоко, здорового коріння, яке б обіцяло багатий, пишний розвиток» [7].

Педагогічна система К.Ушинського є одним зі зразків творчого використання традицій вітчизняної народної педагогіки. Колективний виховний досвід народу, набутий протягом століть і перевірений у щоденній практиці, має велику перевагу над педагогічними системами окремих учених. Підґрунтям його вчення є якраз народна педагогіка, тому вчений впроваджує в практику шкільного навчання її методи. Перші й блискучі зразки народної педагогіки вчений знайшов у фольклорі. І після тривалих спостережень упевнився, що ніхто не може «змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу» (7). Адже саме фольклор найповніше відображає своєрідність кожної нації. Він показує, чим живе й до чого вона прагне. У фольклорі живе народне слово, значення якого у формуванні людини так високо піднесене педагогом, виступає в найдовершенішому вигляді. К.Ушинський урахував і те, що жанри завжди носять елементи загальнолюдської культури. У фольклорі ідеал народу позначений кращими якостями народної душі: чесністю й працьовитістю,

співчуттям і прихильністю до скривджених та слабких, глибоким патріотизмом, прагненням до знань і краси.

Крім того, фольклорний матеріал дуже приваблює дітей. Широка популярність твору «Рідне слово» витримала випробування часом. Це пояснюється вмільм використанням традицій народної педагогіки.

За К.Ушинським, народні прислів'я – це «животрепетний прояв рідного слова, що вилетіло безпосередньо з його глибокого джерела – вічно юної душі народу», у них «відбилися всі сторони життя народу: домашня, сімейна, польова, лісова, суспільна; його потреби, звички, його погляд на природу, на людей, на значення всіх явищ життя» [7]. Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки автор помістив у підручник «Рідне слово» з метою розвинути в дітей чуття до звукових красот мови. У казках опоетизована рідна природа, жива й близька розуму дитини, показана боротьба добра й зла, де обов'язково добро перемагає, а це, за переконанням ученого, збагачує думку образами, прилучає до культури народу, розвиває мовленнєву діяльність. Завдяки К.Ушинському діти побачили казку у справжній красі.

У навчальних книгах педагога є чимало етнографічно-побутових описів життя українського народу, його свят. Це свідчить про прагнення вченого виховати в дітей почуття любові до рідної природи, рідного краю. «Для дитини світле свято й весна, Різдво й зима, спас і стиглі плоди, Трійця й зелені березки зливаються в одне могутнє враження, свіже й повне життя» [7].

Любов до рідної землі, усвідомлення себе як плоть українського народу великий мислитель зберіг на все життя. За всіма творами, узятими з народної творчості, стояв народ із його силою, знаннями, мудрістю.

У книжці «Рідне слово» педагог стверджує, що народним наставникам у вихованні є мова – кращий цвіт усього духовного життя народу, що ніколи не в'яне. Кожне нове покоління, вивчаючи рідну мову, легко й без особливих зусиль засвоює водночас плоди думки й почуття тисяч поколінь, які йому передували. А тому «усе, що бачили, усе, що зазнали, що пережили та передумали ці незчисленні покоління предків, передається легко й без великих зусиль дитині, яка тільки–но відкриває очі на світ Божий, і дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. Не тільки умовних звуків учиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя й силу...» [7].

У педагогічній системі К.Д.Ушинського чільне місце посідає вчення про рідну мову як основу навчання й виховання дитини.

Вивчення рідної мови має бути одним з основних завдань школи, якщо вона служить інтересам народу. Творча спадщина вченого багата змістовними загальнопедагогічними порадами, що висвітлюють питання виховання та навчання дитини в початковій школі.

Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського – золотий фонд нащадкам. І хоча вона сформувалась у другій половині ХІХ ст., але зберігає свою

цінність і для сучасної педагогічної науки і практики. Видатний учений став основоположником наукової педагогіки. Фактично від нього і йде концепція початкової школи як цілісної системи.

Основні дидактичні принципи, визначені вченим, лежать в основі педагогічної діяльності сучасних педагогів. Він обґрунтував основні шляхи й засоби розвивального навчання, необхідність урахування вікових і психологічних особливостей дітей, доцільність класно-урочної системи, принципи наочності та науковості, посильності та послідовності навчання, усвідомлення та міцності засвоєння навчального матеріалу. Педагог радив зробити навчання дітей цікавим, щоб вони були не просто пасивними слухачами, а й активними учасниками навчального процесу. Велику увагу вчений приділяв розвитку пізнавальних можливостей дітей та розвитку мислення в процесі навчання. А підручник «Рідне слово» по суті був першим інтегрованим курсом, у змісті якого подані елементи знань із природознавства, арифметики, малювання, мови тощо. У цей курс були включені й логічні вправи.

Сьогодні, у новий історичний час, багато педагогічних ідей видатного вченого не втратили своєї актуальності. Педагогічні ідеї К.Ушинського – невичерпна скарбниця цінних порад для сучасного вчительства. Звертаючись до творчості вченого, ми знаходимо багато положень, які є витокom сучасної дидактики й методики вивчення рідної мови в початковій школі, розуміння сутності й шляхів розвитку дитячої особистості в навчально-виховному процесі.

Бачення К.Д.Ушинським значення рідного слова є актуальним і для сьогоднішнього. Педагог підкреслює надзвичайно цінну роль початкової освіти для розвитку дитини. А це вимагає, на мій погляд, від учителя високої майстерності та знання загальнодидактичних законів.

Спостерігаючи за учнями, визначила, що вони потребують безперервної діяльності, бо втомлюються від одноманітності й пасивності. Ця особливість дітей молодшого шкільного віку накладає певний відбиток і на діяльність учителя. Тому в процесі роботи прагну забезпечити неперервну активність учнів через зміст і організацію навчання. Уроки будую так, щоб від початку й до кінця дитина була змушена мислити. Для цього шукаю такі нові підходи та елементи, щоб учні думали, аналізували, згадували, виконували якісь дії.

Особливу увагу приділяю на уроках і в позаурочний час розвитку зв'язного мовлення. На мою думку, К.Д.Ушинський залишив багато цінних порад із даного питання, які не втратили свого значення й у наш час. Він доказував, що розвиток мовлення в дітей тісно пов'язаний із розвитком мислення. І це справді так, бо добре розвинені мислинневі здібності допоможуть дітям навчитися правильно висловлювати свої думки. Феномен рідної мови полягає ще й у тому, що саме рідне слово розвиває в дитини духовність. Отже, зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона розмовляє в дитинстві, бо рідна мова – це перший тлумач усього, що оточує її.

Тому, я вважаю, що мовленнєвий розвиток молодших школярів завжди був і залишається пріоритетним напрямом роботи початкової школи.

Навчаючи дітей рідної мови на початковому етапі, головну увагу приділяю виробленню в учнів мотивації навчання мови; гармонійному розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності – слуханню, говорінню, читанню й письму; формуванню комунікативних умінь; ознайомленню з найважливішими функціональними складовими мовної системи; загальному розвитку особистості – інтелектуальному, моральному, вольовому, естетичному.

У процесі вивчення початкового курсу рідної мови пріоритетним вважаю забезпечення розвитку, удосконалення вмінь і навичок усного та писемного мовлення, яке вимагає постійного педагогічного керівництва. Вважаю, що умовою успішного розвитку мовлення в дітей є потреба спілкування, тому на уроках передбачаю такі ситуації, які спонукали б дітей висловлювати власну думку, вести міжособистісний діалог, невимушено спілкуватися один з одним. А щоб дитина говорила правильно та красиво, надаю їй зразки мовлення або створюю мовленнєве середовище, тобто забезпечую учнів мовним матеріалом. Переконана, що школярі впевнено розкажуть або напишуть лише про те, про що вони добре знають, коли в них буде запас знань, матеріал за темою розповіді.

Для того щоб мої учні знали мову, уміли вправно користуватися словом, я зацікавлюю їх цим словом, вивчаю, аналізую, з'єдную його в словосполучення та речення.

Основою навчання учнів зв'язного мовлення та складання й написання творів є ціла система різних вправ, які комплексно забезпечують успіх: словникова робота, логічні вправи, складання речень за власними спостереженнями, редагування речень, відновлення деформованих речень, перекази, складання описів за малюнками, творче списування, заучування текстів, словесне малювання. Покажу це на прикладі підготовки учнів до зв'язних висловлювань про природу, зокрема, про весну.

1. Спочатку проводжу словникову роботу слово «жайворонок»:

а) пояснюю значення слова;

Жайворонок – співучий птах із родини горобців, що живе переважно на полях та луках.

б) учні підбирають спільнокореневі слова:

жайворонок – жайвір, жайвороненя, жайворонків;

в) складають словосполучення:

голосистий жайворонок, жайворонкова пісня, дзвінкоголосий жайворонок, почути жайворонка, насолоджуватись співом жайворонка;

г) будують речення:

Жайворонок піднімається у блакить березневого неба. Над полем лунає дзвінка пісня. Від радісного співу жайворонка прокидається земля від сну;

д) колективно складають текст про жайворонка.

2. Важливе значення надаю підбору художніх означень до слів.

Наприклад:

*берізка – струнка, білокора, тендітна;
хмари – темні, кучеряві, чудернацькі;
небо – чисте, прозоре, лагідне, блакитне.*

3. Учу дітей підбирати дієслова, які влучно передають зміст:

*світло – блищить, мерехтить, іскриться, палахкотить;
вода – біжить, шумить, вирує, клекотить.*

4. Постійно вчу порівнювати предмети та явища:

*білий сніг, ніби біла вата;
сині фіалки, ніби шматочки синього полотна;
очі, ніби намистинки.*

5. Навчаю вживати у своєму мовленні звороти:

*земля напоєна вологою;
галявина освітлена сонцем;
озимина зігрита теплом.*

Багато уваги приділяю зоровим та слуховим диктантам, творчому списуванню. Тексти добираю такі, щоб сподобались і запам'ятались учням. Мова цих текстів має бути гарною, мелодійною, багатою, точною.

Наприклад.

*Струмочки тихо плескали, дзвеніли, веселились.
Весняне повітря напоєне сонячною енергією.
Сині проліски вкрили галявину, немов на землю впало небо.*

На уроках розвитку зв'язного мовлення акцентую увагу на тому, щоб діти усвідомили типи творчих робіт та їх побудову. Наприклад, якщо це текст – розповідь, то відповідаємо на запитання: що відбулося?, а в

**УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО
В СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

тексті-описі відповідаємо на запитання: який?, у тексті-міркуванні розкриваємо причини явищ чи подій, аналізуємо за питаннями: чому? навіщо?

Для мене важливо навчити дітей складати план. Спочатку складаємо його колективно, а потім – самостійно. Дотримуючись плану, діти висловлюють свої думки.

На уроках розвитку зв'язного мовлення вчу дітей користуватись пам'яткою.

Мовлення повинно бути	Яких правил мовлення слід дотримуватись
Змістовним	Продумайте тему й основну думку свого висловлювання. Не говоріть і не пишіть зайвого.
Послідовним	Стежте за порядком викладу думок
Багатим	Уживайте різноманітні слова й речення. Намагайтеся не повторювати слова та речення.
Точним	Вживайте найбільш точні слова.
Виразним	Добирайте найвлучніші вислови, що передають основну думку.
Доречним	Завжди враховуйте, з ким розмовляєте і за яких обставин.
Правильним	Правильно вимовляйте і пишіть слова, речення.

Урізноманітнений підхід до роботи над текстом допомагає учням засвоїти елементарний теоретичний мінімум про його структуру, засоби зв'язку, стилі, типи мовлення. Використання цих знань сприяє, на мою думку, успішному формуванню усвідомлених умінь і навичок зв'язного мовлення учнів.

К.Д.Ушинський вважав, що читати твори рідною мовою навчитися дітям дуже важливо. Але не заради самого читання, а заради розуміння текстів, усвідомлення їх змісту. Тому велике значення приділяю такому виду діяльності як перекази. При детальному переказі учні передають усе, що запам'ятали. Наголошую, що у викладі тексту вони повинні зберігати специфічні вирази, звороти. Такий переказ збагачує лексичний запас учнів, особливо це стосується художніх текстів. Роботу над детальним переказом проводжу за таким планом:

- читання тексту учнями або вчителем;
- бесіда за змістом;

- лексико-семантична робота;
- повторне читання тексту;
- поділ його на частини;
- складання плану;
- робота над образними засобами;
- орфографічна підготовка до написання переказу;
- написання переказу;
- перевірка написаного.

Для того щоб навчити дітей коротко та лаконічно передавати зміст, учу їх стислому переказу. Цей вид роботи вимагає від учнів уміння глибоко осмислювати зміст твору, визначати в тексті найважливіше, випускати з розповіді другорядні факти, епізоди.

Із цією метою використовую бесіду на основі прочитаного, учу дітей робити смисловий аналіз тексту, визначати в ньому головне й другорядне. Для молодших школярів це дуже важка розумова робота, тому проводжу багато тренувальних вправ, щоб діти зрозуміли суть прочитаного або почутого. Стислому переказу навчаю дітей на пізнавальних текстах, у яких легко простежується дія. Іноді пропоную дітям висловити головну думку всього тексту однією фразою.

Інший напрямок роботи з розвитку зв'язного мовлення – це навчити учнів висловлювати усно чи письмово у зв'язному тексті свої думки й знання. Однією з умов успішності вважаю системність у роботі вчителя. У своїй діяльності виділяю три основні етапи:

- підготовка до написання твору;
- написання твору;
- перевірка та аналіз робіт.

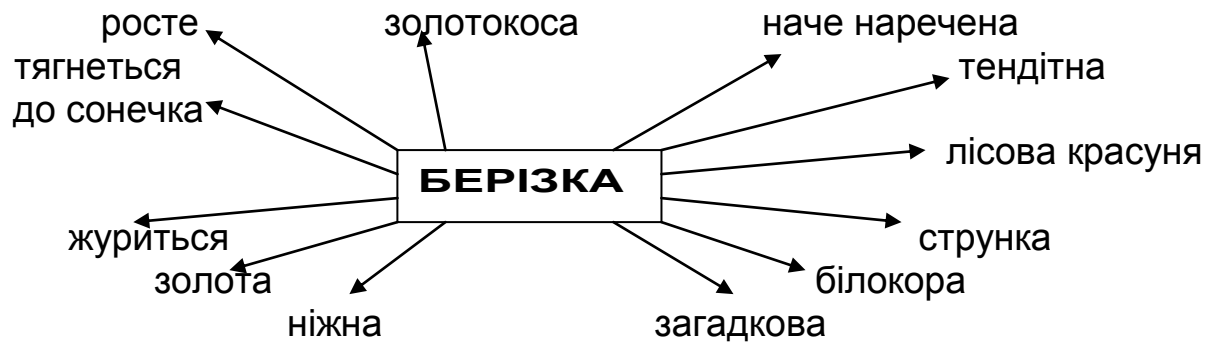
Розпочинаючи підготовку, я насамперед оголошую тему наступного твору й ставлю перед учнями завдання щодо накопичення матеріалу до теми. Найбільш суттєвими джерелами для зв'язного мовлення є життєвий досвід дітей, екскурсії, прогулянки, організоване спостереження, твори художньої літератури, образотворчого мистецтва. У ході підготовки до твору діти роблять елементарні записи, виписують уривки з віршів, прозових текстів, збирають ілюстрований матеріал тощо.

Наступним етапом роботи є обговорення зібраного дітьми матеріалу, відбір та розташування його в певній послідовності. А далі – власне складання самого тексту, його вдосконалення та запис.

К.Д.Ушинський чільне місце відводив природі, як одному з могутніх факторів виховання дитини. Спілкування дітей із природою та спостереження за нею допомагають розвивати розумові здібності, почуття патріотизму, естетичні смаки.

Щоб досягти результату, я керую дитячими почуттями, направляю їх на спостереження краси й незвичності навколишньої природи. Такий урок зазвичай називаю уроком краси. Наприклад, якщо потрібно скласти опис берізки, то обов'язково йдемо на прогулянку туди, де росте це дерево, учимося бачити красу звичайного, на перший погляд, дерева.

Потім пропоную дітям знайти вірші, пісні, загадки, оповідання про берізку. Учучу уважно читати художні твори, щоб вибрати з них ті слова та вислови, що характеризують це дерево. У результаті колективної роботи дітей на дошці з'являється словесна «павутинка».

Обов'язково виділяємо в тексті зачин, опис, кінцівку.

На уроках розвитку мовлення дуже ефективними є новітні інтерактивні технології, бо саме вони дозволяють учням не просто слухати вчителя, а співпрацювати з ним, висловлювати свої думки, ділитися інформацією. Моє завдання, як учителя, розвивати критичне мислення школярів, навчати аналізувати інформацію, формувати вміння бачити помилки у твердженнях товаришів, аргументувати свої думки, шукати оптимальні рішення. Успіх навчання учнів залежить від їх творчої активності на уроці. Для цього застосовую на уроках роботу в парах, коли вправу потрібно виконати швидко. Наприклад: розділити текст на речення, скласти зі слів прислів'я, пояснити значення фразеологізму тощо.

Така форма роботи, як «Мікрофон», дає можливість дитині висловити свою думку. А такий метод, як «Мозковий штурм», використовую, коли весь клас міркує над однією проблемою. Зокрема, коли пишемо твір – міркування.

Наприклад, за темою «Що означає дружити?»

Тут пропонує за алгоритмом будувати свої висловлювання:

Я вважаю, що ... Тому що ... Наприклад, ... Отже...
--

На уроках розвитку зв'язного мовлення іноді застосовую роботу в парах. Для ефективності спочатку обов'язково вивчаю з учнями правила роботи в групі, які записані на таблиці. Перед початком роботи діти їх повторюють. Ось ці правила:

- уважно слухай того, хто говорить;
- не принижуй! Не критикуй;

- поважай інших;
- взаємна повага;
- стеж за часом.

Такий вид роботи навчає дітей культурі спілкування. Усі ці вправи вимагають від учителя ґрунтовної підготовки до кожного уроку. Тільки тоді вони будуть максимально ефективні. Дітям цікаво, зникає одноманітність діяльності, на що неодноразово звертав увагу К.Д.Ушинський.

У розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку велике значення К.Д.Ушинський надавав творам народної творчості. На перше місце він ставив народні казки, підкреслюючи, що відповідно особливостей розвитку свого уявлення, діти дуже їх люблять. У народних казках дітям подобається динамічність дій, повторення одних і тих же зворотів, простота й образність народних виразів.

На уроках та в позакласний час великого значення надаю роботі над казками. Наприклад, проводжу театралізовані уроки, на яких діти можуть побувати в різних ролях. Це збагачує їх словниковий запас, учить виразності мови, викликає бажання пофантазувати, створити щось своє.

На уроках-практикумах навчаю практично розрізняти казки за жанрами, ознайомлюю дітей з особливостями будови казки. Проводячи урок-гру, навчаю дітей перейматися проблемами героїв, емоційно відгукуватись на події в казках. Продовжую знайомити з народними казками України, їх особливостями на уроках-вікторинах. Такі уроки мені допомагають розвивати в учнів мислення, пам'ять, логіку, зв'язне мовлення, поглиблювати знання про побут, обряди, вірування українського народу, про його думки, мрії та бажання.

К.Д.Ушинський приділяв велике значення в початковому навчанні й іншим творам народної творчості – прислів'ям, загадкам, які є корисними вправами для розуму дитини, дають теми для цікавої, живої бесіди. Уроки в сучасній початковій школі не уявляються без використання загадок, бо вони сприяють активізації пізнавальної діяльності, формуванню навичок логічного мислення, розвитку кмітливості, спостережливості, уяви, стимулюють дитячу словесну творчість. Загадки допомагають мені розширити уявлення дітей про навколишній світ, показуючи їм знайомі предмети з незвичного боку або розкриваючи якісь нові сторони дійсності. У роботі над загадками дотримуюсь певних правил:

- перш ніж учити відгадувати, треба навчити дітей порівнювати окремі речі, предмети;
- учити відгадувати загадки за темами;
- не можна загадувати загадку про невідому дітям річ.
- до однієї загадки може бути кілька відгадок. Учити дітей доводити правильність своєї думки.
- формувати вміння уважно слухати загадку до кінця.
- давати дітям зразок міркування при відгадуванні загадки.

На уроках розвитку мовлення часто використовую загадки з метою підбору опорних слів для складання невеликого тексту. Відгадки діти записують у певній послідовності, з кожною відгадкою складають речення. Ці речення об'єднуються в зв'язний текст.

Наприклад, за опорними словами «день, сонце, ліс, білочка, гриб, зайчик, хмара, дощ» складаємо текст.

Настав вихідний день. Яскраво світило сонечко. Діти вирішили піти в ліс. На високій сосні вони побачили білочку. Лапками вона тримала гриб. З кущів вискочив зайчик і побіг у гущавину.

Раптом на небі з'явилася темна хмара. Почав накрапати дрібний дощик. Діти ледве встигли добігти до хатини лісника.

Неабияке значення для розвитку мовлення школярів мають прислів'я. Вони, на мій погляд, хоч прості за формою та вираженням, але мають глибокий зміст, у якому виражено народну мудрість про правила етикету, про відносини між людьми, про всі важливі моменти життя людини.

На уроках та позаурочний час також використовую прислів'я, навчаю дітей складати усні розповіді, писати твори-міркування за їх темами. Наприклад:

Без труда нема плода.

Книга вчить, як на світі жити.

Прислів'я дуже мають дуже велике виховне значення. Це, фактично, правила, складені народом, за якими потрібно жити й працювати.

Такі народні твори, як скоромовки, я також використовую на уроках, бо вони вчать не тільки правильно вимовляти звуки та слова, а також збагачують словниковий запас дітей, допомагають розвивати в дітей відчуття звукових фарб рідної мови.

У початковому навчанні та вихованні велике значення мають народні ігри. Жвавість дитячого уявлення, віра дітей у реальність власних уявлень і створених образів являються психологічною основою дитячої гри. Учу дітей жити в грі, пробувати свої сили, толерантно спілкуватися один з одним. Я впевнена, з віком ігри міняються, але переживання дітей у грі не пропадуть безслідно, а знайдуть своє відображення в майбутній суспільній поведінці.

Опрацювавши творчий спадок К.Д.Ушинського з питання розвитку мовлення та систематизувавши власний досвід, переконана, що кожен учитель, як творча особистість, має визначити для себе ті методичні прийоми, які найкраще стимулюють мовленнєвий розвиток дітей, що є важливою передумовою розвитку творчих здібностей учнів.

Протягом навчання в початковій школі діти мають збагачувати свої знання, накопичувати необхідний емоційний досвід для того, щоб використати у власній творчій діяльності. Тому завдання сучасного вчителя полягає в залученні дітей до ігрової діяльності, до самостійної

роботи, до пошуку літературного матеріалу, до вивчення творів народної творчості.

А думки видатного мислителя, ученого, педагога К.Д.Ушинського про значення рідної мови в житті, навчанні й вихованні підростаючих поколінь завжди будуть високим взірцем духовності й державності.

Навчання й виховання рідною мовою – це закон природи, суспільного життя.

Згідно календаря К.Д.Ушинський – людина ХІХ століття. Але завдяки його суспільно корисній діяльності він живе і в наш час. Як мудрий порадник, він завжди поряд із тими педагогами, які вчать інших і вчать самі.

Література:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. // Початкова освіта, 2006 р. №2.
2. О.Джежелей. Практична методика розвитку мовлення молодших школярів. Київ. «Шкільний світ» 2007 р.
3. Н.М.Медведь. Розвиток діалогічного мовлення засобами інсценізації. Харків «Основа».2007 р.
4. М.М.Наумчук. Н.О.Будна. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Тернопіль «Навчальна книга» 2001 р.
5. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. Харків «Основа» 2008 р.
6. Н.К.Гончаров. Педагогічна система К.Д.Ушинського. Москва «Педагогіка» 1974 р.
7. К.Д.Ушинський. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах. Київ. 1983 р.
8. О.Замашкіна. К.Д.Ушинський про взаємозв'язок навчання і розвитку молодших школярів. Київ. «Початкова школа» №4, 2004 р.
9. Б.Мітюров. Рідне слово і народне виховання в педагогічній спадщині К.Д.Ушинського. Київ. Початкова школа. №3, 1997 р.
10. В.Мосіяшенко. Рідна мова в педагогічній системі К.Д.Ушинського. Київ. Початкова школа. №3, 2002 р.
11. В.Вихрущ. Технологія використання словесних методів навчання у дидактиці К.Ушинського. Київ. Початкова школа. №6, 2000 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Агачева Ю.А. – викладач кафедри педагогіки і психології Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, аспірант Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України.

Андрієвський Б.М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, професор.

Афанасіаді О.М. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Білецька І.М. – учитель початкових класів Каховської гімназії.

Васильчук Н.Г. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Воронюк І.В. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Карташова І.І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Козлова Л.І. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Коломенська Л.В. – учитель початкових класів Цюрупинської гімназії.

Косарук М.П. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Кравчук О.М. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Кубанцева І.В. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Кулькіна Є.П. – старший викладач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Ладигіна О.І. – вихователь дошкільного навчального закладу №3 м. Генічеська.

Лук'яненко Т.І. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Ляшенко О.В. – вихователь-методист ясел-садка №7, м.Херсона.

Ляшкевич А.І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Майстренко О.В. – вихователь Архангельського дошкільного навчального закладу Високопільського району.

Мамаєва В.В. – методист науково-методичної лабораторії дошкільного виховання, аспірант Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Манько Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Морева Т.Г. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології, проректор з наукової роботи Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, доцент.

Мусієнко В.С. – методист науково-методичної лабораторії початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Наумова О.В. – вихователь дошкільного навчального закладу № 38 м. Херсона.

Парафілова Г.А. – учитель початкових класів Східненської загальноосвітньої школи Білозерського району.

Петровська Н.В. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Пинзеник О.М. – аспірант Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Пуленець Т.В. – учитель початкових класів загальноосвітньої школи №50 м.Херсона.

Раєвська І.М. – викладач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, аспірант Херсонського державного університету.

Рідкоус О.В. – старший викладач кафедри педагогіки і психології Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Рудомьоткіна Т.М. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Саган О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, доцент.

Селецька І.В. – учитель початкових класів Білозерської загальноосвітньої школи №1.

Середа Н.Є. – учитель початкових класів Зеленівської загальноосвітньої школи №38 Херсонської міської ради.

Соценко Г.О. – старший викладач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, заслужений України.

Стребна О.В. – викладач кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання, аспірант Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Сухіна Л.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, доцент.

Хільченко Н. А. – учитель початкових класів Скадовської гімназії.

Хутковська Е.О. – практичний психолог Херсонського дошкільного навчального закладу №45 Херсонської міської ради.